

BŪVKULTŪRA

Vāka foto / Cover photo: Juris Dambis
Dizains / Graphic design: Sandra Betkere
Iespiests / Printing: SIA IBC Print Baltic
Tulkojums / Translation: SIA Serres
Olivjē Puasona esejas tulkojums no franču valodas uz latviešu
valodu / Olivier Poisson's essay translation from French to
Latvian: Dita Podskočija, VIARS
Teksta korektūra / Proofreading: Laine Kristberga
Izdevuma koordinēšana / Publishing coordination:
Baiba Mūrniece

Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde 2020. gada Eiropas
kultūras mantojuma dienas Latvijā veltīja būvkultūrai. Šī
publikācija aizstāj tradicionālo Eiropas Kultūras mantojuma
dienu konferenci, kas 2020. gadā nevarēja notikt COVID-19
vīrusa izraisītās globālās pandēmijas dēļ.

In 2020, the European Heritage Days in Latvia were dedicated
to *Baukultur*. This publication replaces the traditional
European Heritage Days Conference, which could not be
held due the global pandemic caused by COVID-19.

Nacionālā kultūras
mantojuma pārvalde

European Heritage Days
Eiropas kultūras
mantojuma dienas

© Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde, 2020

ISBN: Izdevuma ISBN 978-9934-8869-6-6

SATURS

LV / ENG

OLIVERS MARTINS (OLIVER MARTIN)

6 / 13

JURIS DAMBIS

20 / 28

ERMĪNIJA ŠAKITANO (ERMINIA SCIACCHITANO)

37 / 44

BENEDIKTE SELFSLĀGA (BÉNÉDICTE SELFSLAGH)

52 / 62

IRĒNA HADJISAVAS-ADAMSA (IRENE HADJISAVVAS-ADAM)

72 / 84

OLIVJĒ PUASONS (OLIVIER POISSON)

96 / 104

MĀRIS GAILIS

113 / 119

UVE KOHS (UWE KOCH)

127 / 134

OLIVERS MARTINS

Dr.sc.techn., ieguvis arhitekta izglītību Šveices Federālajā tehnoloģiju institūtā Cīrihē; pēc tam turpinājis studijas turpat Cīrihē un vēlāk Romas Universitātē *Sapienza*. Martina promocijas darba tēma – “Neoreālisms arhitektūrā”.

Kopš 2002. gada Martins strādā Šveices Federālajā kultūras birojā, bet kopš 2012. gada ir Kultūras mantojuma un vēstures pieminekļu nodaļas vadītājs un biroja uzraudzības padomes loceklis. Martins ir pārstāvējis Šveici vairākās starptautiskās organizācijās. No 2010. gada līdz 2013. gadam viņš ir bijis Pasaules mantojuma komitejas Šveices delegācijas loceklis, kopš 2013. gada ICCROM padomes loceklis, bet kopš 2017. gada ir tās priekšsēdētājs. Martins ir atbildīgs par 2018. gada Davosas ministru konferences norisi, kā arī vada Davosas deklarācijas redakcionālo grupu. Martins ir publicējis daudzus rakstus un piedalījies kultūras mantojumam un būvkultūrai veltītās konferencēs.

BŪVKULTŪRA

Mūsu būvētā vide patlaban piedzīvo krīzi – tas ir redzams daudzviet Eiropā. Šī krīze saistīta ar gadu desmitiem ilgstošo asimetrijai, turklāt tā parāda, ka publiskā sektora teritoriālā plānošana ir bijusi neveiksmīga. Eiropā būvkultūras līmenis allaž ir bijis augsts. Tomēr 20. gadsimta otrajā pusē kultūras nozīmīgums plānošanā un celtniecībā pastāvīgi samazinājās. Pilsētvides plānošanā tagad dominē tehnoloģiju un izmaksu apsvērumi. Mūsu laikmeta gandrīz neierobežotās arhitektoniskās iespējas ir izsmeltas. Daudz pasaka jau tas vien, ka šo disciplīnu tagad dēvē par “teritoriālo attīstību” un ka mēs veidojam “funkcionālo telpu”, proti, jau daudzus gadus diskusija koncentrējas uz funkcionālu un tehniski īstenojamu teritoriālo attīstību, nevis uz celtniecības mākslu mūsu pilsētās, ciemos un infrastruktūras objektos, neskatoties uz to, ka būtībā šīs darbības ir kultūras izpausme. Nevar noliegt, ka laikmetīgie centieni vienmēr atstāj vairākus spilgtus piemērus katrā laikmetā, tostarp arī mūsējā, taču pēdējā laikā šis piensums ir kļuvis par lielu retumu un brīžiem šķiet, ka tas aprobežojas ar konkrētām struktūrām, kuras beigās kā atzīti vēstures pieminekļi noslīkst banalitātes muklājā. Jāatzīst gan, ka šis ir tikai viens aspekts un pašreizējam panīkumam, visticamāk, ir daudzi cēloņi. Tomēr nedrīkst izlikties neredzam nospiedošo patiesību, ka visur ir vērojams būtisks un arvien pieaugošs būvkultūras kvalitātes trūkums. Ir steidzami jāmaina domāšanas modelis; ir laiks formulēt jaunu plānu, kā veidot mūsu būvēto vidi, un jāsāk izmantot citādu pieeju – tādu, kuras centrā

ir sabiedrība un tās kultūras un sociālās vajadzības. Citiem vārdiem, nepieciešama jauna būvniecības pieeja – tāda, kura kalpotu sabiedrības interesēm. Tagad ir īstais laiks sākt iestāties par augstas kvalitātes būvkultūru.

Būvkultūras jēdziens Eiropā tika plaši ieviests līdz ar 2018. gada Davosas deklarācijas “Ceļā uz augstas kvalitātes būvkultūru Eiropā” pieņemšanu, un tas jau ir iemantojis plašu atsaucību. Pieņemot Davosas deklarāciju, Eiropas valstu kultūras ministri apņēmas rīkoties, lai uzlabotu būvkultūru. Tādējādi šī deklarācija nodrošināja, ka mērķis – nodrošināt augstas kvalitātes dzīves vidi – tiek iekļauts politiskajās nostādnēs. Davosas deklarācijas dēļ daudzās valstīs un organizācijās ir sācies pārdomu process, un tā ir devusi impulsu rīcībai. Šajā kustībā jeb Davosas procesā, kā to tagad dēvē, ir apvienojušās daudzas valstis, un tā pastāvīgi ir starptautisko politisko diskusiju lokā.

Iespējams, daudziem ir visnotaļ grūti, ja ne neiespējami, izprast šo trāpīgo vāciskās izcelsmes terminu “būvkultūra” (no vācu val. *Baukultur*). Vienlaikus tā pamatprincips – izmantot visaptverošu pieeju būvētās vides attīstībā – ir pieņemams gandrīz katram. Tas, kā mēs strādājam ar vidi, kā mēs to plānojam un projektējam, kā mēs būvējam, saglabājam un tas, kā mēs to visu darām, ir mūsu būvkultūras izpausmes pamatā. Pat tie projekti, kas tiek plānoti un pabeigti bez mazākās godkāres, konstruktīvi paviršas celtnes, arī ir mūsu esošās būvkultūras rezultāts. Tieši tādēļ mūsu būvētās vides krīze ir arī kultūras krīze. Vienīgais risinājums ir atgriezties pie augstas kvalitātes būvkultūras, proti, pastiprināt kultūras vērtības būvētajai videi.

Mani pārsteidza tas, ka, kamēr arhitekti ar gandarījumu uztvēra Davosas deklarāciju, kultūras mantojuma aprindas būvkultūras aspekta aktualizēšanu uzlūkoja skeptiski daudzās valstīs. Tas ir neticami, ņemot vērā, ka šīs krīzes dēļ tieši pieminekļu aizsardzība ir daudz un ilgstoši cietusi. Atstājot novārtā nozīmīgus, lielus un pārsvarā vispārāztītus pieminekļus, dažu pēdējo desmitgažu laikā mums nav izdevies reāli īstenot tā dēvēto “integrētu pieminekļu aizsardzību”, kas tika aktualizēta ar 1975. gada iniciatīvu “Eiropas arhitektūras mantojuma gads” un apstiprināta 1987. gada Vašingtonas hartā. Mūsdienās pieminekļu aizsardzība izpaužas vien kā juridiski un institucionāli pasākumi un pienākumi. Taču šāda pieeja arvien vairāk tiek vērtēta negatīvi un nereti uzskatīta par atpalikušu. Šķiet, ka konservācijas pretinieku skaits aug ar katru dienu. Apgalvojums, ka tiek piekopta pārmērīga konservācija, ir nepamatots: attīstības vārdā ir ziedoti daudzi pieminekļi un reģionālas vai vietējas nozīmes ansambļi, turklāt tas noticis arī gadījumos, kad pastāvēja veiksmīgākas alternatīvas, un tas

viss tika paveikts it kā ekonomiski pievilcīgāku projektu labā un vairumā gadījumu virspusēji pieņemtu tehnisko standartu dēļ. Vēl sāpīgāki ir tik daudzās vietās vērojamie neiejūtīgie jaunie papildinājumi, kuri grauj kvalitāti, nevis vairo vērtību. Rezultātā kultūras mantojums cieš no tām pašām problēmām, kas skar visu pārējo vidi, proti, no augstas kvalitātes trūkuma. Pašreizējā pieeja ir sazarota: mēs aplūkojam atsevišķi visu ēku fondu un vērtīgā kultūras mantojuma uzturēšanu un aizsardzību, kas ir pilnīgi neloģiski. Kultūras mantojuma nozīmīgums sabiedrībai un ieguvums no tā uzturēšanas var izpausties tikai kontekstā ar visaptverošu kvalitatīvu novērtējumu, kurā ietilptu arī visa būvētā vide. Šī iemesla dēļ sabiedrībai ir jāatjauno saikne ar apbūvētās dzīves telpas kultūras vērtībām, tās atzīstot un aktīvi veicinot.

Tādējādi būvkultūras jēdziens paredz, ka būvētā vide ir jāuztver kā vienots veselums. Citiem vārdiem sakot, mums ir jānosaka kvalitātes standarts visai patlaban notiekošajai strukturālajai pārveidei, nevis jākoncentrējas tikai uz vēsturiskiem objektiem. Mūsdienu darbs ir šīs pārveides daļa, un tas ietver pašreizējā ēku fonda apzināšanu, kā arī nosaka toni nākotnei. Tas gan nekādā gadījumā nenozīmē pieminekļu aizsardzības beigas. Tieši pretēji – tam ir nozīmīga loma, lai šo pārveidi padarītu par būtisku disciplīnu esošā ēku fonda apsaimniekošanā. Aizsardzība ir mūsdienu darba sastāvdaļa, un tā ir jāatzīst par ilgtspējīgas attīstības stratēģiju, lai beidzot novērstu pašreizējo sastingumu.

Tieši kvalitāte ir galvenais faktors mūsdienu darbā ar jaunajiem projektiem un pašreizējo ēku fondu. Tiklīdz strukturālo pārmaiņu rezultātā tiek ieviestas visaptverošas kvalitātes prasības, sākas esošo vērtību aizsardzība, vienlaikus radot jaunas. Šādas kvalitātes prasības tiek formulētas bieži, taču īstenotas dzīvē – reti. Tādēļ jautājums par augstas kvalitātes definēšanu ir kļuvis par neatņemamu nosacījumu ikvienā diskusijā par būvkultūru, proti, ko var dēvēt par augstu kvalitāti un ko nevar? Vai to vispār var novērtēt vai izmērīt? Un pats galvenais – kāpēc mums tā ir vajadzīga?

Augstas kvalitātes būvkultūras mērķi ir cilvēku labklājība un ilgtspējīga attīstība. Lai plānošanu un celtniecību varētu saukt par augstas kvalitātes, tām jāatbilst abiem šiem kritērijiem.

Augstas kvalitātes būvkultūrai ir jāveicina iedzīvotāju labklājība: vietai ir jāatbilst cilvēku vajadzībām attiecībā uz veselību un ērtību, drošību un pajumti neatkarīgi no tā, vai tas ir dzīvojamais, biroju, atpūtas vai infrastruktūras objekts, turklāt tas attiecas gan uz publiskām teritorijām, gan atklātu ainavu. Cilvēks reaģē uz vides stimuliem; arī pētījumi vides psiholoģijā un neurozinātnē pierāda

ciešo saikni starp vidi, cilvēka emocijām, uzvedību un veselību. Ilgtermiņā veselība un labklājība tiek sasniegta, izskaužot vai samazinot diskomfortu, piesārņojumu un spriedzi dzīves vidē, kā arī pateicoties drošības sajūtai un pozitīvām emocijām. Tādējādi augstas kvalitātes būvkultūra paaugstina dzīves kvalitāti, individuālo un kolektīvo labklājību un vairo kopienas sajūtu.

Uz būvkultūru attiecas arī Ilgtspējīgas attīstības programma 2030. gadam un tajā noteiktie ilgtspējīgas attīstības mērķi (IAM). Davosas deklarācija un tajā uzskaitītās prasības attiecībā uz ilgtspējību ir saskaņotas ar programmu 2030. gadam noteiktajiem mērķiem. Programmas mērķu centrālie aspekti ir ekonomiskās izaugsmes veicināšana, dzīves līmeņa atšķirību mazināšana, vienlīdzīgu iespēju radīšana un dabas resursu ilgtspējīga apsaimniekošana, nodrošinot ekosistēmu saglabāšanu un stiprinot to noturību. Vienam no augstas kvalitātes būvkultūras uzdevumiem jābūt centieniem neradīt emisijas. Kultūra un būvkultūra sniedz pienesumu ilgtspējībai gan kā atsevišķai darbības jomai, gan citās jomās klātesoši neatņemamai sastāvdaļai. Kultūra kopumā un it īpaši būvkultūra ir dzinējspēks, kas tiešā veidā sekmē ekonomisko un sociālo labumu sasniegšanu, un tās abas ir veicinošais apstāklis, kas palīdz vairo attīstības intervences pasākumu efektivitāti. Augstas kvalitātes būvkultūra paātrinās un uzlabos ēku fonda dekarbonizāciju un tā darbību. Kultūras – tostarp būvkultūras – pienesums visaptverošai ilgtspējīgas izpratnei joprojām nav pienācīgi novērtēts, un diskusijā par ilgtspējību tas tiek pārāk bieži ignorēts. 2018. gada Davosas deklarācijā, kuras mērķis ir vairo izpratni par kultūras un augstas kvalitātes būvkultūras vērtību, ir teikts, ka šie divi elementi ir pastāvīgi jāaktualizē un jāgādā, lai lēmumu pieņēmēji un sabiedrība tos novērtētu kā svarīgu ieguldījumu ilgtspējībā.

KĀ DEFINĒT AUGSTAS KVALITĀTES BŪVKULTŪRU?

Augstas kvalitātes būvkultūras definīcija un izvērtējamība tika rūpīgi analizēta Davosas procesā, kā rezultātā tika izstrādāta Davosas kvalitātes sistēma (www.davosdeclaration2018.ch). Augstas kvalitātes būvkultūra nereti tiek pasniegta pārāk subjektīvi vai individuāli, tādējādi to ir grūti novērtēt objektīvi. Tieši objektivitātes trūkums bija viens no krīzi veicinošajiem elementiem. Šī iemesla dēļ diskusija par būvkultūru kļuva elitāra, un vienlaikus tiek pavērtas durvis patvaļībai un bezatbildībai. Augstas kvalitātes būvkultūras objektīvas definīcijas formulēšanu vairs nedrīkst ilgāk atlikt. Davosas kvalitātes sistēmas mērķis ir panākt objektivitāti un vienlaikus sākt diskusiju. No vienas puses, šī sistēma sniedz augstas kvalitātes būvkultūras koncepcijas definīciju, bet, no otras puses, tā ierosina koncepciju tās

novērtēšanai. Protams, kvalitāte vienmēr būs mainīgs jēdziens un atkarībā no izvēlēta laika spriedums par kādas vietas kvalitāti var būt atšķirīgs atkarībā no konkrētā konteksta.

Davosas kvalitātes sistēma piedāvā astoņus kvalitātes kritērijus, kuru pamatā ir Davosas deklarācija un kuri atspoguļo deklarācijas visaptverošo pieeju un daudzdimensiālos aspektus. Vietu nosaka, pirmkārt, pārvaldība, pamatojoties uz līdzdalības demokrātiju, ar veiksmīgiem procesiem un vietu apsaimniekošanu. Šie faktori tiešā veidā ietekmē vietu un tādēļ ir uzskatāmi par būtiskiem augstas kvalitātes būv kultūras jautājumiem. Otrkārt, funkcionalitāte pievēršas apmierinātības līmenim attiecībā uz tehniskām vajadzībām un mērķiem. Treškārt, saudzīga attieksme pret vidi un klimata aizsardzība ir vissvarīgākie jautājumi. Ceturtkārt, ekonomika ar ilgu aprites ciklu un vietu ilga dzīvotspēja ir vēl viena būv kultūras kvalitātes sastāvdaļa, tāpat kā, piektkārt, īpašais telpiskais konteksts ar tā fiziskajām pamatīpašībām, piemēram, ēku, rajonu, ciemu un ainavu forma un dizains. Sestkārt, daudzveidība nodrošina nepieciešamo dinamiku un sociālo iekļautību. Vietas kvalitāte ir cieši saistīta ar iedzīvotāju identitāti un pieķeršanos konkrētai vietai, pateicoties tās sociālajai struktūrai, vēsturei, atmiņām, krāsām un smaržām, kas, septītkārt, rada konkrētu vietas izjūtu. Visbeidzot un astotkārt, kvalitatīvas vietas ir autentiskas un ņem vērā cilvēka vēlmi pēc skaistuma.

Šos astoņus Davosas kvalitātes sistēmas kvalitātes kritērijus papildina principi, kas nosaka augstas kvalitātes būv kultūru.

1. Pārvaldība

Augstas kvalitātes būv kultūra zeļ, ja vieta tiek labi pārvaldīta un apsaimniekota.

Augstas kvalitātes būv kultūra veicina uz kvalitāti un konkrētu vietu vērstus procesus, kurus vada prasmīgi dalībnieki. Tā sekmē sabiedrības iesaistīšanos un vairo vietas pārvaldības un aprūpes caurskatāmību un līdzdalību tajā.

2. Funkcionalitāte

Augstas kvalitātes būv kultūra atbilst iedzīvotāju veselības un drošības nodrošināšanas mērķim un veicina to.

Augstas kvalitātes būv kultūra īpaši veicina atbilstību mērķim. Tās projektēšanas un celtniecības metodes ir laika pārbaudītas, un to rezultāti ir pielāgojami mainīgam izmantojumam un mērķiem. Tā atbalsta struktūru un plānošanas kontekstu atvērtību (elastību un spēju pielāgoties), lai nodrošinātu funkciju, dažādu īpašumtiesību struktūru un investīciju modeļu kombināciju, kā arī atvērtību inovācijām. Tā apmierina cilvēku vajadzības attiecībā uz veselību, ērtumu, drošību un pajumti un nodrošina pieejamību.

3. Vide

Augstas kvalitātes būv kultūra aizsargā vidi.

Augstas kvalitātes būv kultūra ir klimatam un videi draudzīga, jo paredz dabas resursu saglabāšanu un saudzīgu izmantošanu, veicina bioloģisko daudzveidību un gādā par ainavu kvalitātes saglabāšanu. Tā veicina pilsētu apdzīvotības izkārtojumu, atbildīgi izturoties pret zemes izmantojumu un nodrošinot augstu apdzīvotību, kā arī saglabā un atkārtoti izmanto jau esošās struktūras. Augstas kvalitātes būv kultūra atbalsta vietējo ražošanu, izmantojot laika pārbaudītas celtniecības metodes un iekārtas un nekaitīgus, ilgi kalpojošus, pārstrādājamus materiālus. Tā tiecas panākt maksimālu oglekļa dioksīda emisiju samazinājumu un ir energoefektīva, ņemot vērā struktūru kopējo aprites ciklu un veicinot ilgtspējīgu mobilitāti.

4. Ekonomika

Augstas kvalitātes būv kultūra paaugstina ekonomisko vērtību.

Augstas kvalitātes būv kultūras prioritāte ir kultūras vērtības, nevis īstermiņa ekonomiskais ieguvums, tā saglabā un paaugstina ekonomisko vērtību (vietai/īpašumam) un ir augstvērtīga izmantošanā. Tā saglabā un attīsta resursus, nodrošinot ilgtermiņa izmantošanu atbilstoši atrašanās vietai un projektam, nodrošinot saimniecisku celtniecību un darbību, kā arī augstas kvalitātes un ilgmūžīgu celtniecības struktūru.

5. Daudzveidība

Augstas kvalitātes būv kultūra sekmē dinamisku un jauktu izmantošanas tipa apkaimju veidošanos.

Augstas kvalitātes būv kultūra atspoguļo un veicina iekļaujošu sabiedrību, un palīdz apvienot cilvēkus, tādējādi rosinot mijiedarbību un kopīgu atbildību. Tā veicina daudzveidīgu plānošanas kultūru.

6. Konteksts

Augstas kvalitātes būv kultūra nozīmē telpas saskaņotību, iekļaujot gan kultūras mantojumu, gan mūsdienu risinājumus.

Augstas kvalitātes būv kultūra sasauca ar tās būvēto un dabisko apkārtni, kā arī iesaistās dinamiskā dialogā ar vietējām iezīmēm un to īpašībām mēroga, tipoloģijas un materiālu izteiksmē.

7. Vietas izjūta

Augstas kvalitātes būv kultūra uzlabo vietas izjūtu.

Augstas kvalitātes būv kultūrai piemīt īpašības, kas izsauc emocionālu reakciju uz konkrēto vietu. Tā pilnveido telpisko kontekstu, tādējādi veicinot sociālo, psiholoģisko un kultūras vajadzību apmierinājumu.

8. Skaistums

Vieta, kura var lepoties ar augstas kvalitātes būv kultūru, ir skaista. Augstas kvalitātes būv kultūra ņem vērā maņu uztveri un izpratni par saistību starp objektiem, vidi un cilvēkiem, paaugstinot apmierinātību ar dzīvi un dzīves kvalitāti. Tā uzsver nepieciešamību pēc pozitīvas estētiskās atzinības un pilnvērtīgām cilvēku un vietas attiecībām.

Šī ir ambicioza un izaicinoša kvalitātes definīcija. Tā palīdzēs pārvarēt krīzi būvētās vides jomā: mūsu būv kultūra atkal uzplauks tad, kad tādi cilvēciskie faktori kā pievilcība un vietas izjūta tiks uzlūkoti kā līdzvērtīgi funkcionalitātei un ekonomiskai efektivitātei un kad šo kultūras un sociālo aspektu iekļaušanai un īstenošanai tiks veltītas tādas pašas pūles. Ņemot vērā visas grūtības, ar ko celtniecībai būs jāsaskaras jau pavisam tuvā nākotnē, pastāvīga cīņa par augstas kvalitātes būv kultūru kļūst īpaši svarīga, jo celtniecība ir kultūras izpausme.

OLIVER MARTIN

Dr.sc.techn., graduated as an architect from the Swiss Federal Institute of Technology in Zürich, after studies in Zürich and Rome on the Università 'La Sapienza'. Doctoral Thesis on Neorealism in architecture. Since 2002 Martin has worked at the Swiss Federal Office of Culture, since 2012 – as the Head of the Section 'Cultural Heritage and Historic Monuments' and a member of the directorial board of the Office. Martin has been representing Switzerland in numerous international bodies, such as 2010–2013 a member of the Swiss delegation to the World Heritage Committee, since 2013 Martin has been a member of the ICCROM Council and since 2017 – as its chair. Responsible for the Davos Ministerial Conference 2018 and leading the Editorial Group of the Davos Declaration. Martin has published numerous articles and participated in conferences in the field of Cultural Heritage and *Baukultur*.

BAUKULTUR

Our built environment is in crisis, and it can be observed at many sites in Europe. The crisis stems from an asymmetry that has been ongoing for decades and ultimately demonstrates the failure of the spatial planning in the public sector. Traditionally, Europe has enjoyed a high standard of *Baukultur*. However, the cultural element increasingly faded away from planning and construction during the second half of the 20th century. Urban development has been taken over by technology and cost considerations. The almost endless architectural opportunities of our time have been exhausted. The fact that the discipline is now known as 'spatial development' and that we organise 'functional spaces' speaks volumes: the debate has long revolved around functional and technically feasible spatial development, as opposed to the art of building in our cities, villages and infrastructures, despite of these activities being primarily a cultural exercise. Granted, contemporary endeavour does bring some remarkable results in every era, including our own. However, these contributions have become increasingly marginalised in recent times and seem to be restricted to specific structures which – ultimately like recognised historic monuments – sink into a swamp of banality. Admittedly, this is just one aspect and there are most likely many causes for the current malaise. Nonetheless, we cannot overlook the depressing truth that a major and consistently growing deficit of the *Baukultur* quality is evident everywhere. A change of paradigm is urgently needed; it's time to find a new narrative for shaping our built environment and a different approach centred

on people and their cultural and social needs. In other words, a new approach to building that is committed to the public interest. It's time to lobby for a high-quality of *Baukultur*.

The *Baukultur* concept was broadly introduced in Europe with the Davos Declaration 2018 'Towards a high-quality *Baukultur* for Europe' and was very well received. Adopting the Davos Declaration, the European Ministers of Culture committed to take action for a better *Baukultur*. The Davos Declaration has thus made it possible to inscribe the objective of a high-quality living environment in the political agenda. The Davos Declaration has generated reflection and momentum in many countries and organisations. Now called the Davos Process, this movement brings together a large number of countries and remains present within the international political debate.

Many people may find the German term *Baukultur* rather difficult, if not impossible, to understand. At the same time, everyone can relate to its underlying principle: adopting a holistic approach to developing the built environment. The way we work with our environment, how we plan and design it, what we build and preserve and how we do it, all count as an expression of our construction culture. Even those projects that are planned and completed without any ambition, constructively negligent buildings, are also the result of our current *Baukultur*. That is why the crisis in our built environment is a cultural one. The solution is to return to a high level of *Baukultur*, namely, to reinforce cultural values in our approach to the built environment.

While architects welcomed the Davos Declaration, the emergence of *Baukultur* from cultural heritage circles has been surprisingly met with scepticism in a number of countries. This is astounding, particularly as the monument preservation has suffered so much and for so long due to this crisis. Leaving to one side the significant, large and, for the most part, universally accepted monuments, we have failed, over the past few decades, to really implement the 'integrated monument preservation' postulated at the European Architectural Heritage Year 1975 and confirmed by the Washington Charter 1987. Monument preservation today indeed entails legal and institutional roles and duties. However, it is being seen in an increasingly negative light and often regarded as backward looking. Conservation seems to face increasing opposition. The allegation of excessive conservatory zeal does not stand up to scrutiny: numerous monuments and ensembles of regional and local significance have been sacrificed in the name of 'development', even in instances where better alternatives were on the table – in favour of more supposedly

economically attractive projects and, for the most part, glibly accepted technical standards. More painful still are the insensitive new additions in so many places that destroy quality instead of adding value. As a result, cultural heritage is suffering from the same problems as the rest of the environment: a loss of high quality. There is a bifurcation in the approach to the entire building stock and the maintenance and preservation of valued cultural heritage, which is wholly illogical. The social significance of cultural heritage and the benefit of maintaining it can only work in the context of a comprehensive qualitative assessment that includes the entire built environment. That is why society needs to reconnect with the cultural values of its built living space by acknowledging and actively promoting those values.

The *Baukultur* concept thus involves viewing the built environment as a unit. To put it another way, we must apply a quality standard to ongoing structural transformation in its entirety, and not just focus on historical sites. Contemporary work is part of this transformation, it also covers the approach to current building stock as well as setting the tone for the future. That in no way means the end of monument preservation. On the contrary, it plays a key role in shaping this transformation as an essential discipline in managing current building stock. Preservation is part of contemporary work and needs to be recognised as a sustainable development strategy to finally break free of the current inertia.

The central aspect or key factor of this contemporary work that covers new projects and the existing building stock is 'quality'. When structural change comes with a comprehensive quality requirement, it preserves current values while creating new ones at the same time. This quality requirement is often formulated but rarely acted on. The question of defining high quality has therefore become the sine qua non of every discussion on *Baukultur*: what is high quality, what is not? Can this quality be evaluated or even measured? And, the crucial question: why do we need it?

The aims of high-quality *Baukultur* are people's well-being and sustainable development. Planning and construction need to meet both criteria to qualify as high quality.

High-quality *Baukultur* must promote people's well-being: places have to satisfy human needs for health and comfort, security and shelter, whether for residential, working, leisure or infrastructure use, in the public domain or in the open landscape. People react to stimuli in their environment and research in environmental psychology, and neuroscience proves a strong connection

between the environment, human emotions, behaviours and health. Health and well-being are achieved in the long term through the absence or reduction of discomfort, pollution and stress in the living environment and the feeling of security and generally positive emotions. High-quality *Baukultur* thus promotes overall quality of life, subjective and collective well-being and a sense of community.

Baukultur is also subject to the requirements of the Agenda 2030 and its Sustainable Development Goals (SDGs). The Davos Declaration with its sustainability demands is in harmony with the Agenda 2030 Goals. Central aspects of the Agenda's objectives are the promotion of economic growth, the reduction of disparities in living standards, the creation of equal opportunities and the sustainable management of natural resources, ensuring the preservation of ecosystems and strengthening their resilience. Zero net emissions must be a commitment of high-quality *Baukultur*. Culture and *Baukultur* contribute to sustainability as a standalone sector of activity and as an intrinsic component present in other sectors. Culture in general and *Baukultur* specifically are drivers that contribute directly to achieving economic and social benefits, and enablers that contribute to the effectiveness of development interventions. High-quality *Baukultur* will accelerate and improve the decarbonisation of building stock and its operation. The contribution of culture – including *Baukultur* – to a comprehensive understanding of sustainability is still undervalued and too often overlooked in the sustainability discourse. This is stated in the Davos Declaration 2018, which aims to promote awareness of the value and impact of culture and high-quality *Baukultur*, to increase their visibility and make them more appreciated by decision-makers and society as an important contribution to sustainability.

HOW IS THIS HIGH-QUALITY BAUKULTUR DEFINED?

The definition and assessability of high-quality *Baukultur* were closely examined as part of the Davos Process, leading to the Davos Quality System (www.davosdeclaration2018.ch). The high-quality *Baukultur* is often represented too subjectively and individually, making it overly varied and complex to evaluate objectively. This deficit of objectivity has contributed significantly to the crisis. It consigns the *Baukultur* debate to an elite subculture, while also opening the door to arbitrariness and an absence of responsibility. We cannot put off establishing an objective definition of the high-quality *Baukultur* any longer. The Davos Quality System aims to achieve this objectivity and launch a debate at the same time. On the one hand, the system defines the concept of the high-quality *Baukultur*, on the other hand,

it proposes a concept for its evaluation. Of course, quality will remain a dynamic concept and depending on the time chosen, a judgement made about the quality of a place may be different, depending on the specific context.

The Davos Quality System proposes eight quality criteria based on the Davos Declaration, reflecting its comprehensive approach and multidimensional aspects. A place is determined by (1) governance, based on participatory democracy, with good processes and management of places. These factors have a direct impact on a place and are thus key issues for the high-quality *Baukultur*. (2) Functionality addresses the level of satisfaction of technical needs and purposes. Respect for the (3) environment and climate protection are the most relevant issues. (4) Economy with long life cycles and long-term viability of places is another component of *Baukultur* quality, as well as the particular spatial (5) context with its physical characteristics, such as the shape and design of buildings, neighbourhoods, villages and landscapes. (6) Diversity ensures the required vibrancy and social inclusion. The quality of a place is embodied in the identity and attachment of people through social fabric, history, memories, colours and odours creating a specific (7) sense of place. Finally, places of high quality are authentic and respond to the human need for (8) beauty.

These eight quality criteria of the Davos Quality System are completed with principles defining the high-quality *Baukultur*:

1. Governance

High-quality *Baukultur* thrives in the context of good governance and management of the place.

High-quality *Baukultur* promotes quality-oriented and place-specific processes, led by skilled actors. It facilitates public engagement and contributes to transparent and inclusive participatory governance and care for the place.

2. Functionality

High-quality *Baukultur* fits the purpose and contributes to the health and security of everyone.

High-quality *Baukultur* contributes highly to fitness for purpose. Its design and construction methods are enduring and the results adaptable to changing uses and purposes. It supports openness (flexibility and adaptability) of structures and planning contexts to allow a mix of functions, diverse ownership structures and investment models, as well as openness for innovation. It satisfies the human need for health, comfort, security and shelter and ensures accessibility.

3. Environment

High-quality *Baukultur* protects the environment.

High-quality *Baukultur* is climate and environment-friendly by conserving and protecting natural resources, fostering biodiversity and maintaining landscape quality. It promotes urban settlement patterns with responsible land use and high occupancy in habitation, and maintains and reuses existing fabrics. High-quality *Baukultur* supports local production using durable construction methods and equipment with healthy, long-living, recyclable materials. It supports zero carbon dioxide emission and is energy-efficient, taking into account the whole life cycle of fabrics and promoting sustainable mobility.

4. Economy

High-quality *Baukultur* adds economic value.

High-quality *Baukultur* prioritises cultural values over short-term economic gain, conserves and increases economic value (location/property), and is high value in use. It maintains and develops resources through long-term uses corresponding to the location and the design, economy of construction and operation and high-quality, long-living building fabric.

5. Diversity

High-quality *Baukultur* fosters vibrant and mixed-use neighbourhoods.

High-quality *Baukultur* reflects and promotes inclusive societies and encourages the connection of people, thus facilitating interaction and shared responsibility. It contributes to a diverse culture of planning.

6. Context

High-quality *Baukultur* presents spatial coherence embracing cultural heritage and contemporary creation.

High-quality *Baukultur* refers to its built and natural surroundings and dialogues dynamically with local features and their characteristics in terms of scale, typology and materiality.

7. Sense of place

High-quality *Baukultur* improves the sense of place.

High-quality *Baukultur* shows characteristics that foster an emotional response to the place. It improves the spatial context, thus contributing to fulfilling social, psychological and cultural needs.

8. Beauty

A place of high-quality *Baukultur* is beautiful.

High-quality *Baukultur* takes into account the sensory perception

and understanding of the relationship between objects, environments and people, increasing life satisfaction and quality of life. It emphasises the need for positive aesthetic appreciation and fulfilling relationship between people and the place.

This is an ambitious and challenging interpretation of quality. It shall contribute to overcoming the crisis in the built environment: our *Baukultur* will only improve again once allegedly soft factors, such as attractiveness and genius loci (sense of place) are seen as equal to functionality and economic efficiency and when the same efforts are made to incorporate and fulfil these cultural and social aspects. Given the scale of the issues facing construction in the near future, sustained lobbying for the high-quality *Baukultur* is especially important: building is a cultural act.

JURIS DAMBIS

Dr. arch., promocijas darbs "Rīgas centra arhitektoniski telpiskās vides kvalitāte. 1995–2010". Beidzis Rīgas Politehniskā institūta Celtniecības un arhitektūras fakultāti. Pēc arhitekta kvalifikācijas iegūšanas sācis strādāt kultūras mantojuma jomā, vienlaicīgi darbojies privātpraksē, apguvis arī amatniecības prasmes būvniecībā. 1989. gadā izveidojis un joprojām vada Nacionālo Kultūras mantojuma pārvaldi (bij. Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekciju). Daudzu kultūras mantojuma saglabāšanas koncepciju un nacionālo normatīvo dokumentu idejas autors, piedalījies dažādu starptautisko dokumentu izstrādē. Viens no ICOMOS Latvija dibinātājiem. Bijis Eiropas Padomes Kultūras mantojuma komitejas priekšsēdētājs. Bijis Nacionālās Kultūras padomes priekšsēdētājs. Vadījis Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un attīstības koncepcijas "Vīzija 2002/2020" izstrādi. Savā darbā īpašu uzmanību pievērš autentiskuma saglabāšanas principiem, kā arī kultūras mantojuma, mūsdienu arhitektūras un dizaina dialoga veidošanai, kā arī kultūras starpdisciplinārām attiecībām.

BŪVKULTŪRA

Ļoti pārlicinošs un pašsaprotams ir apgalvojums, ka mēs šodien dzīvojam labāk nekā vakar. Tas tā patiešām ir, ja ieguvumus mehāniski saskaitām. Demokrātija, cilvēktiesības un likumība ir lielākais ieguvums. Ikvienam sasniedzamāka ir kultūra, cēlusies dzīves labklājība, laikmeta attīstība ir sniegusi nebijušu mobilitāti un daudzu prātiem neaptveramu informācijas apriti. To visu nedrīkst nenovērtēt, bet vai varam slīgt pašapmierinātībā un ļauties dzīves plūdumam? Situācija ir daudz sarežģītāka, mūsu dzīves kvalitātei ilgtermiņa skatījumā – nepateicīgāka. Aiz notikumu virspuses mums jāspēj saskatīt dziļākus slāņus.

Šajā laikā, kad ierasto dzīves ritmu pasaulē līdz maksimumam ir nobremzējis negaidīts vīruss, liela daļa sabiedrības ir apjukusi un neziņā par rītdienu, dažkārt naivās cerībās, ka viss pāries un atgriezīsies vecajās sliedēs. Uz situāciju ir jāraugās reālistiski. Mēs diezgan droši varam apgalvot, ka, beidzoties ārkārtas situācijai, pasaule būs mainījies un vēl straujākos tempos turpinās mainīties. Lielās centralizācijas ideja un iedomātā stabilitāte ir cietusi sakāvi, skarbāk atklājusies reaģēšanas spēja un vietām arī nespēja, skaidrāk atsedzas nozīmīgā attiecība pret maznozīmīgo, un spilgtāk parādījās arī kopējas intereses. Ekonomika un mūsu attiecības ar apkārtējo vidi ir nonākušas smagas krīzes

priekšvakarā. Būvindustrija spēcīgā pārlicētibā vēl joprojām spēlē egoisma himnu, it kā viss būtu kārtībā. Pārāk daudz mēs dzīvojam iedomātas patiesības pasaulē, pārspīlētā dzīves tempā ar gatavām atbildēm, tik daudz orientēti tikai uz sevi, patērieciskuma filozofijā, bet kaut kur fonā ir palicis pats svarīgākais – patiesa un pēc būtības vienkārša dzīves kvalitāte.

Pasaule pārvēršas par lielu fabriku. Tik bieži mēs konstatējam industriālā laikmeta pārspīlēto ražošanu, kas noved pie rīcības – radīt un izmest. Kāpēc? Vairākiem kļūstam par izmesto sabiedrību? Vai tas nav paradoksāli, ka pasaulē vide vispirms tiek piesārņota ražojot, bet pēc tam nevajadzīgi saražoto likvidējot? Iet pret dabu, pret loģiku, pret savstarpēji sabalansētu unikālu sistēmu ir neprāts. Statistika mums sniedz arvien pārsteidzošākus datus: cilvēce ievērojami pārtērē resursus un rada piesārņojumu, ko šī planēta ilgtermiņā nespēs izturēt. Globālais ekoloģiskās pēdas nospiedums 2019. gadā sasniedzis 1,75 ha/iedz. Katru gadu pasaules okeānu ūdeņos nonāk 8 miljoni tonnu plastmasas. Plastmasas pudelēm nepieciešami 450 gadi, lai tās jūras vidē sadalītos. Katru gadu bojā aiziet 100 000 jūras dzīvnieku (vaļu, roņu, bruņurupuču, delfīnu), kas cietuši no atkritumiem. Pēc Eiropas Komisijas datiem katrs Eiropas Savienības iedzīvotājs 2017. gadā vidēji radīja 487 kilogramus atkritumu. Eiropas Savienības tautsaimniecībā ik gadu izlieto 16 t materiālu uz vienu iedzīvotāju. 6 t no šī daudzuma pārvēršas atkritumos, un puse no tiem nonāk atkritumu poligonos. No kopējā atkritumu apjoma Eiropas Savienībā 8,5 % rada mājsaimniecības, 10,3 % rūpniecība, 25,3 % ieguves nozare un karjeru izstrāde, bet 36,4 % būvniecība. Kaut arī Latvija rada salīdzinoši mazāk atkritumu, kopējais apjoms joprojām ir satraucošs. Balstoties uz Centrālās statistikas pārvaldes datiem, 2018. gadā Latvijā uz vienu iedzīvotāju saražots viens no mazākajiem sadzīves atkritumu daudzumiem Eiropā – 410 kg. Tajā pašā laikā savākts un pārstrādāts vairāk atkritumu nekā radīts, jo tiek pārstrādāti ne tikai vietējie atkritumi, bet arī tie, kas ievesti Latvijā apsaimniekošanai. Viens no lielākajiem atkritumu ražotājiem pasaulē ir būvniecības industrija. Atsaucoties uz Eiropas Komisijas datiem, atkritumu apjoms, kas Eiropas Savienībā katru gadu veidojas no būvdarbiem, ir apmēram 1 tonna uz iedzīvotāju. Ja senāk nolietotu ēku materiāli bieži uzsāka otro dzīvi jaunās ēkās, tad vismaz 50 gadu periods mūsdienās, jaucot un būvējot, atkritumu poligonos piepildīja visvairāk. Tikai pēdējie gadi ir viesuši pavisam nelielu cerību uz lietotas būvsubstances atkārtotu izmantošanu. Mūsdienu būvniecību Eiropas Savienībā raksturo 50 līdz 60 gadu ēkas mūža ilgums, savukārt Japānā, kur tradīcijas ir būvēt no jauna, ēku mūžs bieži nesasniedz pat 20 līdz 30 gadus. Ātras peļņas nolūkos, kvalitātei piešķirot sekundāru lomu, arvien vairāk tiek jaukts un pārspīlēti būvēti. Energoefektivitāte tiek izprasta ar lētas siltumizolācijas materiālu apjomu izstrādi. Bieži tiek

būvēts, īsti nepazinoties ilgtermiņa vajadzības. Būvēts tiek tāpēc, ka ir iespēja – “tiek apgūti līdzekļi”. Ar betonu nobruģētas platības, pārspīlēti labiekārtojumi, plašas jaunas būves, kur vērojams estētikas un vietas identitāti cenošas elegantas pieticības trūkums – savdabīgs pēdējo gadu maratons Latvijas pašvaldībās. Arvien jauni fakti aicina apzināties, ka mēs ar savu rīcību radām katastrofu nākotnei. Enerģijas pārlietu lielais patēriņš pamazām tiek sadzirdēts, bet būvmateriālu izvēle, nekritiski attiecoties pret vides piesārņojumu, gan vēl nav patiesi izprasta problēma.

Vide, kurā mēs dzīvojam, strauji mainās. Ainava pārvēršas, iegūstot jaunus vaibstus. Tiek noārdītas vecās un veidotas jaunas apbūves teritorijas. Ceļojot pa Eiropu ar mērķi neskatīt tikai skaistās vietas, mēs ieraugām ļoti lielu būvniecības kultūras atšķirību. Jūsnojumu par fantastisku ainavu, skaistiem vēsturiskiem arhitektūras šedevriem pārtrauc nospiedošas haotiskas apbūves teritorijas, kur telpiskās vides izveidojuma bezjēdzību papildina uzmācīgas reklāmas. Šajās vietās būvēm nav nekā kopīga ar jēdzienu “arhitektūra”, savukārt noplukušās reklāmas drīzāk rada atbaidošu efektu. Dažkārt liekas, ka šādās vietās notiek sacensība par neglītākā iespaida radīšanu. Vēsturiskai apbūvei arvien vairāk piekļaujas jaunā apbūve, kas ar savu pārspīlēto mērogu un tieksmi izrādīties vairs neļauj elpot vēsturiskajiem šedevriem. Nereti šķiet, ka jaunā apbūve grib atņemt un baudīt arhitektūras mantojuma vairāku gadsimtu laikā nopelnīto uzmanību. Jaunās apbūves teritorijas tik bieži tiek radītas vienveidīgas un bez estētiskajām kvalitātēm – bez dvēseles. Jēdziens “ilgtspējība” tiek izprasts pārāk vienkāršoti, vārds “skaistums” tiek pazaudēts. Būvindustrija ir monopolizējusi stāvokli būvniecībā, tā ietekmīgi diktē telpiskās vides attīstības spēles noteikumus. Būvniecībā pārāk daudz dominē tikai tehniskā domāšana, tehniskas prasības, birokrātija, pārāk maz – cilvēka dzīves kvalitāte, kultūra, māksla, radošums, ainava, ilgtspējība, zaļa domāšana, atbildība pret nākotni. Sociālo un ekonomisko risinājumu pamatojumos vērojama pārāk liela aizraušanās ar teorētisku un populāru frāžu mētāšanos, nepievēršot uzmanību atšķirīgiem apstākļiem, kas veido katras vietas identitāti. Ir arī tēmas, par kurām ir grūti runāt, bet kas ļoti būtiski ietekmē vides kvalitāti. Tā ir slēptu interešu klātbūtne nozīmīgos attīstības projektos, kas vai nu pārāk aktīvi virza viduvējību, vai gluži pretēji – neatbalsta labas ieceres. Rodas pat jauni speciālisti, kuri uzstājas kā savveida situācijas tulkotāji vai starpnieki starp uzņēmējiem un sabiedrību, kā sakāpināti skaļi patiesības vēstneši. Aktīvākas kļūst viedokļu ietekmēšanas kampaņas, un tām ir inerce, kas atstāj pēdas. Sistēma, kas visaptveroši varētu stāties pretī telpiskās vides kvalitātes noplicināšanai, ir pārāk vāja.

Kurp mēs ejam? Eiropa taču ir īpaša vieta pasaulē, kur visaugstākā

koncentrācijas pakāpē sastopams izcils būvētais mantojums. To pierāda UNESCO pasaules mantojuma saraksta objektu atspoguļojums kartē un tūrisma galamērķi, uz kuriem vēlas doties miljoniem cilvēku, meklējot sajūtas, kultūras mantojuma īpašās vērtības un noskaņas starojumu. Eiropa pārsteidz pasauli ar apbrīnojamiem pilsētbūvniecības šedevriem, baznīcām, muižām, pilīm, dārziem, parkiem, teātriem un senām industriālām būvēm. Eiropa ir devusi profesionālās arhitektūras pirmsākumus un gadsimtiem ilgi noteikusi arhitektūras modi. Tomēr mūsu pragmatiskajā laikmetā arvien vairāk Eiropas būvētajā vidē notiek būtiskas pārmaiņas, kas atpaliek no gadsimtos sasniegtās kvalitātes.

Ir tikai viena iespēja – atgriezties pie kultūras. Eiropas identitātes spēcīgākostīgu veidokultūras mantojums. Tā vērtības saglabāšana un apstākļu radīšana jaunam mantojumam ir izšķiroši svarīga un joprojām pietiekami nenovērtēta. Tieši tāpēc apsveicama ir būvētās kultūras prioritāte, kas atrunāta Davosas deklarācijā. Kultūrai ir jāatgūst izšķirošā loma būvniecības attīstības politikā. Kultūra var sekmēt un veicināt ekonomisko, sociālo un vides ilgtspēju daudz efektīvāk nekā ekonomika un būvindustrija pat pie visveiksmīgākās teorijas un procesa vadības. Kultūra var kļūt par būvniecības attīstības politikas stūrakmeni.

Par laimi, pats būvkultūras jēdziens nav stingri fiksēts – par tā interpretāciju turpinās diskusijas. Tieši tāpēc ir nepieciešami radoši un pieredzē balstīti jauni redzējumi, kas padarītu šo jēdzienu saprotamāku sabiedrībā, atklājot jaunus izaicinājumus. Mums nevajag saukļus, bet jaunu, saprotamu un pieņemtu pieeju. Saruna ir par mūsu un mūsu bērnu dzīves kvalitāti. Ātras atbildes nedos rezultātu. Tam vajag domāšanas laiku, tāpēc ir svarīgi nedaudz apstāties, saprast, kur esam, sakārtot domas, redzējumu dokumentēt jaunam skrējienam. Mēs katrs varam sniegt atbildi, kas ir kvalitāte. Apkopojot šos viedokļus, mēs varam iegūt visaptverošāku kvalitātes jēdziena izpratni. Tas var rasties sarunā ar sabiedrību. Stiprinot profesionalitāti, jāatrod arvien oriģinālāks dialogs ar sabiedrību, jāpanāk vērtību izpratne, oriģinālas un vēsturiskas substances informatīvās un sajūtu radošās nozīmes cienīšana, mūsdienu un nākotnes vajadzībām atbilstoša arhitektūras un dizaina kvalitāte. Ceļu uz augstas kvalitātes būvkultūru Eiropā nevajadzētu pārvērst par uzrakstītu grāmatu, kaut ko ļoti skaidri definētu, noskaidrotu un zināmu. Mēs varam tikai censties vienoties par pamatprincipiem, virzienu, kurā detaļas būs nemitīgi mainīgas.

Ir pieteikta jauna pieeja būvētās vides veidošanā. Tāda, kas balstās kultūrā, veicina sociālo saliedētību, nodrošina vides ilgtspēju un

sniedz ieguldījumu sabiedrības labklājībā. Būvētās vides ērts lietojums, estētika, saikne ar dabisko vidi, telpiskā saskaņotība, mērogs un materiālu izvēle būtiski ietekmē cilvēka dzīves kvalitāti. Vietas izjūta, iespēja cilvēkam identificēties ar savu dzīves telpu sekmē iekļaujošu un saliedētu sabiedrību ar stiprinātu pilsonisko apziņu. Būv kultūras koncepts ir cieši saistīts ar ilgtspējīgas attīstības jēdzienu, kas definēts ANO Pasaules Vides un attīstības komisijas ziņojumā "Mūsu kopējā nākotne" 1987. gadā un tiek piemērots kopš 1992. gada. Ilgtspējīga attīstība nodrošina šodienas vajadzību apmierināšanu, neradot draudus nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanai. To raksturo trīs savstarpēji saistītas dimensijas – vides, ekonomiskā un sociālā. Būv kultūras koncepts šajā atbildībā pret nākotni ienes savstarpēju un laikmetus vienojošu kultūras dimensiju. Tā ir saruna par kvalitāti, sinerģiju starp dažādām kategorijām, apstākļiem, ļoti plašu interešu un principu ievērošanu. Teorijām jābūt izsvērtām, konkrētos apstākļos adaptētām. Kas veiksmīgi darbojas vienā vietā, mehāniski pārņests uz citu vietu, var graut vides kvalitāti. Katra vieta vispirms ir jāveido cilvēkiem, kas tur dzīvo.

Attīstībā nepieciešams orientēties uz kvalitāti, ne kvantitāti. Kvadrātmetru un kubikmetru domāšana jānomaina ar vietas identitātes un kvalitātes domāšanu. Būv kultūra nav tikai estētika. Mums arvien vairāk jādomā par to, ko, kur, kā un kad būvēt, dažkārt pat – vai būvēt vispār. Varbūt konkrētā vieta jau ir piepildīta, atlikusi tikai esošās būvētās vides saprātīga izmantošana un kopšana. Aktuālāks kļūst atbildīgs zemes lietojums, būves vajadzības, kalpošanas mūžs, ieguldījumi, lietošanas izmaksas. Arvien biežāk jācenšas izmantot jau uzbūvēto, kaut gan ne vienmēr uzbūvēto ir iespējams saprātīgi un ilgtspējīgi izmantot, jo mēdz būt ļoti atšķirīgas kvalitātes būves. Pasaule ir piebāzta ar uzbūvētām kļūdām – vietas izvēles, apjoma, paredzētās funkcijas vai lietoto materiālu dēļ. Dažkārt, tās attīstot, veidojas lielāka kļūda – jau ar smagākām sekām nākotnē. Mums jāspēj atšķirt graudus no pelavām. Dažkārt vide ir jāattīra no nepiemērotas apbūves, jāļauj tai elpot. Šādos gadījumos jāspēj būt drosmīgiem.

Būvniecībā arvien nozīmīgāka kļūst materiālu izvēle. Būvmateriālu lietojumā jābūt atbildīgiem pret nākotni, arī tā ir kultūras dimensija. Būvētā senākā mantojuma priekšrocība ir vietējie dabīgie materiāli, tradicionālas un enerģiju taupošas tehnoloģijas, spēja būvēm pārspēt savu kalpošanas laiku vairākkārtīgi. Esošas apbūves situācijā būtiski ir apzināties, cik katra būve ir nozīmīga kultūras mantojuma vērtību sistēmā, cik ilgi tā ir jau pastāvējusi un cik ilgi tā vēl spēs eksistēt, kādi ir nepieciešamie ieguldījumi tās uzturēšanai un atjaunošanai, kādu funkciju tā pilda un ko tā dod sabiedrībai.

Zaļa vide – tas var būt arī tikai sauklis. Ja viss ir zaļš, jāatrod vieta, kur dzīvot arī cilvēkam. Piemēram, ciņa pret auto ir kļuvusi par populāru gudrības izrādīšanas saukli. Auto ražošanai ir samērā augsti kvalitātes standarti, tajos orientējas plaša sabiedrības daļa, tie tiek radīti cilvēka dzīves kvalitātei, kļūst arvien ērtāki un drošāki, arī estētikai un dizainam pievērsta īpaša uzmanība. Ja paziņojam, ka auto vajag aizvērt no pilsētām, tad mums jābūt gataviem, ka kāds cits var aicināt aizvērt ko citu. Mobilitāte ir mūsu laika priekšrocība. Apkarojot transportu, varam zaudēt mobilitāti. Vide bez auto ir vide bez liela sabiedrības daļai nozīmīgas kvalitātes daļas. Tomēr transporta līdzekļu lietojumam jābūt sabalansētam, racionālam un vidi arvien vairāk saudzējošam. Saprātīgāk ir radīt apstākļus, lai vajadzības varētu apmierināt dažādām interešu grupām un ierobežojumi neļautu kādai jomai dominēt tik daudz, ka tā traucē dzīvot pārējai sabiedrības daļai. Tātad tas nozīmē – sadzīvot, un tas ir urbānās domāšanas pamatā. Domājot par auto ietekmi, ir svarīgi aktualizēt, cik tie ir lieli, cik tīri, kur un kā novietoti, kāda ir autovadītāju uzvedība, kāds ir automašīnu radītais piesārņojums, kādu dzīves kvalitāti tie nodrošina. Padarīt vidi drošu un patīkamu pilnīgi visiem nav iespējams, tā ir tikai teorija. Iespējams ir radīt vidi un apstākļus, kas mazāk traucē viens otram, radot ērtāku iespēju dzīvot blīvā vidē. Vieta no vietas atšķiras, mūsdienu sabiedrībā eksistē dažādas interešu grupas, kurām uzskati un prasības nesakrīt. Nākotne ir veidojama saprātīgā harmonijā, ņemot vērā dažādas intereses, nodibinot veselīgu dialogu un radoša izaicinājumā trāpot saprātīgā attīstības sniegtā pārsteigmā.

Ne visa pamatā ir tikai nauda; kvalitāti var panākt arī vienkāršos saprātīgu izmaksu rāmjos. Situācijās, kur vietas attīstību diktē nauda, ir jābūt uzmanīgiem. Ja ar naudu sāk rīkoties nesagatavotā vidē, tad vieta zaudē. Atslēga ir konkrētās vietas, apstākļu un sabiedrības vajadzību izpratnē, spējā uz to reaģēt, tomēr cenšoties būt soli priekšā tam, ko mēs šodien apzināmies. To spēj dot pieredze un radošuma fenomēns.

Nepieciešams ieslēgt atpakaļgaitu birokrātijai. Mums vajadzīga lielāka uzticēšanās konkrētās vietas iedzīvotājiem, vienkāršotas, bet efektīvas procedūras. Birokrātija nokauj radošumu un dažkārt pat labo gribu, cenšoties ar vienkāršiem līdzekļiem padarīt cilvēka dzīvi labāku. Ir jāatšķir būtiskais no detaļām. Likumu uzrakstīt katrai dzīves situācijai nav iespējams, ar to vienmēr labāk tiks galā pieredzējuši eksperti. Atsakoties no detaļu pārspīlētas kontroles, iespējams lielāku uzmanību veltīt nozīmīgu un vidi ilgtermiņā ietekmējošu pārmaiņu kvalitātei.

Tomēr arhitektiem radošuma izpausmēs uzmanība jāpievērš ne tikai normatīvo regulējumu un drošības standartu ievērošanai. Profesionalitāte, pieredze un ētika aicina nebojāt agrāk radītu

ciņu autoru darbus, nebūvēt tur, kur telpiskā vide jau piepildīta un gatava. Kāpēc tik daudzi autori vēlas kāda cita kolēģa darbu pārveidot, uzbūvēt papildu stāvu, piebūvi, oriģinālu daļēji nojaukt, radīt jaunu apdari, labot būves vizuālo tēlu? Un kāpēc tas viss parasti saistīts ar pakļaušanos pasūtītāja diktātam, nevis arhitektūras kā telpiskās vides un mākslas kvalitātei? Kāpēc arhitekti vēlas iejaukties jau gatavā kvalitatīvā vidē, nevis radīt jaunu vērtību nesakoņtā vietā? Visticamāk, kultūras mantojums ar kvalitāti un starojumu pievelk ne tikai apbrīnotājus! Arhitekta egoisms izpaužas tiekmē par katru cenu atstāt pēdas jau atpazīstamā, mākslinieciski vērtīgā vidē vai būvē, uz laba fona cenšoties izcelt sevi ar jaunu formu valodu, apjomu, kolorītu un materiālu lietojumu, bet pārlietu bieži – ar neatbilstošas kvalitātes risinājumiem, ar jauno pievienojumu sabojājot tīrradni, kas veido pamatvērtību.

Jācenšas aktīvāk izcelt objektus, kas cauri laikiem izsaka būvniecības kvalitāti. Iepazīstoties ar šādiem objektiem, mēs varam ieraudzīt un izprast, kas šo kvalitāti veido, domāt par to, ko varam mācīties no pagātnes! Pagātne ir mūsu pieredze, tā mūs māca dzīvot atbildīgāk pret nākotni.

Nav jau tā, ka būvētās vides attīstībā viss ir slikti. Mūsdienu arhitektūra un dizains, inženieru prasmes, būvmateriālu klāsts, jaunās tehnoloģijas, tehnika un amatnieciskās prasmes Eiropā rada fantastiskus būvētās vides piemērus, kas ir pierādījums spējām, bet tie veido atsevišķas saliņas, un katrā valstī ir atšķirīga intensitāte. Nepārtraukts vērtību slānis var nodrošināt cilvēka dzīves kvalitāti, stabilitāti un izaugsmi visā Eiropas telpā, nevis atsevišķos izņēmuma gadījumos. Telpiskās vides mūsdienu organizācijai, kārtīšanai un papildināšanai, ko visspēcīgāk ietekmē būvniecība, nepieciešams jauns apziņas līmenis. Būvniecības kultūrai Eiropā un katrā valstī jāklūst par regulāri skatītu starpdisciplināru prioritāti politikajā dienaskārtībā. Eiropā nepieciešami plašāki pētījumi un informācijas apmaiņa par likumsakarībām un labas prakses piemēriem būvniecības kultūras stiprināšanā, arvien uzlabojot speciālistu un citu nozīmīgu personu sadarbības platformu.

Kopumā Latvijas ainava kvalitatīvi atšķiras no daudzu citu valstu ainavām. Mums ir tradīcijas, estētiskās prasības un kārtība, kas nepieļauj visatļautību. Vide pēc padomju režīma arvien vairāk atkopjas. Aizsargājamās kultūras mantojuma teritorijās situācija ir optimistiskāka – kopumā ir garantēta prognozējama kvalitāte. Mēs varam lepoties ar dabu un kultūrvēsturiskām vietām, kaut gan arī Latvijā bieži vērojama būvniecība bez kultūras klātbūtnes. Diemžēl būvniecības kultūrā mēs vairāk dzīvojam uz pagātnes rēķina.

Ir nepieciešams apzināties, kas veido mūsu vērtības, kuras nevēlamies mainīt vai pazaudēt. Mūzikai, citām mākslām, vārdam un apkārtējai telpiskai videi mūsu sajūtās un apziņā ir milzīga ietekme. Tām mūsu eksistencē ir vislielākā nozīme. Svarīgi nebūt apzagtiem, garīgā ziņā nabadzīgiem. Mums vairāk vajag atdoties kultūrai, nevis izrādīties, bet spīdēt ar dziļumu, kaut vai konkrētā laika sprīdī paliekot nesaprastiem, turēties pie vienkāršas un gadsimtiem ilgi pierādītas patiesības.

Sabiedrībā arvien biežāk vērojamas egoisma izpausmes. Mūsu laikmetu raksturo mākslīgi radīta spriedze, apzināti ietekmēta domas virzība, un tam plašas iespējas paver mūsdienu tehnoloģijas. Diemžēl nereti ir vērojamas situācijas, kurās dominē neprāts. Ja pūlī bez prāta līdzdalības tiek iemesta ziņa, tā var sākt velties kā vilnis, noārdot veselo saprātu, neapzinoties, ko mēs sējam, dalām, šķeļam un kam tas ir izdevīgi. Tā mēs izšķiežam prāta spēku. Šajā laikmetā uzmanīgāk jādomā, kam pievienojamies, ko stiprinām, kur paliek mūsu patiesais viedoklis un vai tāds vispār pastāv. Kam mēs veltām savas domas, kam mēs atdodam sevi? Ko izsaka mūsu līdzdalība vai malā stāvēšana? Vai jāļauj kādam runāt mūsu vārdā? Ir jāatpazīst un jāvairās no angažētas un uzspiestas "patiesības". Attīstības pamatā ir idejas, kas rodas domāšanas procesā. Pārmaiņas var notikt, ja mēs tās patiesi vēlamies, atvēlam tām laiku, nešaubāties, ja pašos pamatos ir panāka plašāka vienprātība. Ir nepieciešama kultūra telpiskajā vidē, kultūra domāšanā un attiecībās.

Pasaules vēsturē mēs redzam, ka likteņu triecieni parasti palīdz atjēgties, izvēlēties jaunu ceļu, mainīties un apziņā pacelties augstākā līmenī. Sāpju periodi dod spēku kopējai idejai, tikai tad notiek lielas pārmaiņas. Diemžēl šajā stāvoklī ir jānonāk, lai spētu celties augstāk!

Saruna par būvkultūru ir arī saruna par vērtību sistēmu, telpiskās vides kvalitāti, skaistumu un dzīvesveidu. Pasaule ir skaistāka, nekā mēs spējam ieraudzīt un aptvert. Katrs mirklis pasaules pastāvēšanas laika skalā un katra cilvēka dzīvē ir pati lielākā vērtība. Tikai no mums pašiem atkarīgs, vai mēs skaistumu paspējam nobaudīt, mums doto laiku pilnvērtīgi izmantot, vai saņemto un mums uzticēto skaistumu spējam vairot un nodot tālāk.

Latvijā ir svarīgi panākt nosargāt, kritiski paskatīties uz situāciju, kurā atrodamies, un izraudzīt veiksmīgāko ceļu jaunam cilvēka dzīves telpas kvalitātes līmenim. Tam jābūt tādā, lai mūsu mazās valsts spilgtākais raksturojums būtu "liela kultūra"! Tāpēc arvien aktuālāk kļūst nedarīt neko lieku, nevajadzīgu un nesarežģīt to, kam pamatā ir loģika un gadsimtos pierādīta vienkārša savstarpēja sakarība. Mācīties no pagātnes, bet tajā nepalik!

JURIS DAMBIS

Dr.arch., doctorate paper "Quality of the Architectural Environment of Riga Centre. 1995–2010". Graduated from the Faculty of Construction and Architecture of Riga Polytechnical Institute. After acquiring the qualification of an architect, started working in the field of cultural heritage. At the same time, worked in private practice, acquired skills in construction craft. In 1989, established the National Heritage Board (formerly State Inspection for Heritage Protection) of which he is still the Head. Author of many cultural heritage conservation concepts and the person behind the idea of drafting national regulations; participated in drafting of various international documents. One of the co-founders of ICOMOS Latvia. Has chaired the Cultural Heritage Committee of the Council of Europe, has chaired the National Council for Culture. Juris Dambis was leading the development of the concept for the conservation and development of Riga historical centre Vision 2002/2020. In his work, pays special attention to the principles of preserving authenticity, as well as promotes building a dialogue between cultural heritage, contemporary architecture and design, as well as interdisciplinary relations in culture.

BAUKULTUR

Very convincing and self-evident is the statement that we are living better today than we used to yesterday. This is indeed the case if we sum up the benefits mechanically. Democracy, human rights and legitimacy are the greatest benefits. Culture is accessible for everyone and the living standard has improved. Moreover, the development of the era has brought unprecedented mobility and circulation of information that is incomprehensible to the minds of many. All this should not be underestimated, but can we be complacent and indulge in the flow of life? The situation is much more complicated, affecting our quality of life in a long-term perspective. Beyond the surface of events, we must be able to see deeper layers.

At this time, when the usual rhythm of global life has been put on halt by an unexpected virus, a large part of society feels confused and uncertain about tomorrow, sometimes naïve in the hope that everything will end and return to the previous normal. The situation must be viewed realistically. We can be pretty sure that at the end of the emergency situation the world will have changed

and will continue to change at even faster pace. The idea of great centralisation and imagined stability has suffered a defeat, the response capability (and sometimes also inability to respond) has been revealed more harshly, the relationship between the significant and the insignificant is clearly visible, and common interests have emerged more vividly. The economy and our relationship with the environment are on the eve of a severe crisis. The construction industry is still playing the anthem of selfishness with strong conviction as if everything was fine. Too much we live in a world of imaginary truth, at an exaggerated pace of life with ready answers, so much self-oriented, obsessed with the philosophy of consumerism, while a true and simple in nature quality of life has remained somewhere in the background.

The world is turning into a great factory. The overproduction of the industrial era leads to a scenario that can be defined as "to make and throw away". Why? Are we really becoming a throwaway society? Is it not paradoxical that in the world, the environment is first polluted by production and then by eliminating the unneeded products? It is insane – to go against nature, against logic, against a mutually balanced unique system. Statistics provide us with increasingly striking data: humanity is significantly overusing resources and causing pollution that this planet will not be able to withstand in the long term. In 2019, the global ecological footprint reached 1.75 ha per capita. Every year, 8 tons of plastic enter the waters of the world's oceans. Plastic bottles take 450 years to decompose in the marine environment. Every year, 100 000 marine animals (whales, seals, turtles, dolphins) are killed by waste. According to the European Commission, every citizen of the European Union generated an average of 487 kilograms of waste in 2017. Annually, 16 tons of materials per capita are used in the European Union economy. 6 t of this volume turn into waste, half of which goes to landfills. Households generate 8.5 %, industry – 10.3 %, mining and quarrying – 25.3 %, while construction – 36.4 % of the total waste in the European Union. Although Latvia produces relatively less waste, the total volume remains worrying. According to the data of the Central Statistical Bureau, in 2018 Latvia produced one of the smallest volumes of municipal waste per capita in Europe – 410 kg. At the same time, more waste has been collected and recycled than has been generated, because not only local waste is being recycled but also the waste that has been imported in Latvia for management. One of the largest waste producers in the world is the construction industry. According to the European Commission, the volume of waste generated each year in the European Union from construction works is around 1 ton per capita. If in the past the materials of the demolished buildings often began their second life in new buildings, in the period of the last 50 years,

demolishing and building have been filling landfills the most. Only the recent years have given some little hope about the reuse of the once used construction substance. Modern construction in the European Union is characterised by buildings with the lifespan of 50 to 60 years, while in Japan where there is a tradition to build anew, the lifespan of buildings often does not reach even 20 to 30 years. For quick profit purposes, by giving quality a secondary role, more and more is being demolished and excessively built. Energy efficiency is understood in terms of inexpensive thermal insulation materials. Often buildings are being built without really knowing the long-term needs. Construction is performed just because there is an opportunity 'to use the resources'. Areas paved with concrete, exaggerated facilities, large new buildings, where there is a lack of elegant modesty respecting aesthetics and identity of the place – this peculiar marathon has become evident in Latvian municipalities over recent years. More and more new facts call for awareness that we are creating a catastrophe for the future. The excessive consumption of energy is gradually being understood, but the choice of building materials, without being critical towards environmental pollution, is not yet a truly understood problem.

The environment in which we live is changing rapidly. The landscape is changing and acquires new traits. Old building areas are demolished and new ones are being made. When we travel across Europe not just to look at the beautiful places, we see a big difference in terms of the building culture. Excitement about fantastic scenery, beautiful historical architectural masterpieces is interrupted by depressing chaotic building areas where the pointlessness of spatial environment is complemented by intrusive outdoor advertising. In these places, buildings have nothing to do with the concept of 'architecture', while the shabby ads create a repulsive effect. Sometimes it seems that there is a competition to make the ugliest impression. Historical buildings are increasingly surrounded by the new buildings that with their exaggerated show-off scale do not allow the historic masterpieces to breathe. Often it seems that the new building wants to take away and enjoy the attention that has been earned over several centuries by the architectural heritage. The new building areas are so often created uniform and without aesthetic qualities – without a soul. The concept of 'sustainability' is understood in a too simplified way, the word 'beauty' is lost. The construction industry has monopolized the position in construction, it influentially dictates the rules of the game of spatial environmental development. Construction is dominated too much by technical thinking, technical requirements, bureaucracy, too little – by the quality of human life, culture, art, creativity, landscape, sustainability, green thinking, and responsibility for the future. The justifications

for social and economic solutions show too much passion for theoretical and popular opinions, without paying attention to the different circumstances that make up the identity of each place. There are also topics that are difficult to talk about, but which have a very significant impact on the quality of the environment. It is the presence of hidden interests in important development projects that either over-drive mediocrity or, on the contrary, do not support good intentions. There are even new specialists that have emerged acting as translators or intermediaries between entrepreneurs and society, as messengers of truth. Opinion influencing campaigns are becoming more frequent and have an inertia that leaves footprints. A system that could comprehensively confront the deterioration of the quality of the spatial environment is too weak.

Where are we heading to? Europe, however, is a special place in a world with an outstanding built heritage at the highest concentration level. This is evidenced by the map of the UNESCO World Heritage List sites and tourist destinations to which millions of people want to travel in search of feelings, special values of cultural heritage and mood. Europe surprises the world with amazing urban masterpieces, churches, manors, castles, gardens, parks, theatres and ancient industrial structures. Europe has provided the origins of professional architecture and has defined architectural fashion for centuries. However, in this pragmatic era, the environment built by Europe is undergoing major changes that are lagging behind the quality achieved in centuries.

There is only one option – to return to culture. Cultural heritage represents the strongest thread of the European identity. Preserving its value and creating the conditions for a new heritage is crucial and still underestimated. That is why the priority of the built culture, as set out in the Davos Declaration, is to be welcomed. Culture must regain its crucial role in the construction development policy. Culture can contribute to and promote economic, social and environmental sustainability more effectively than the economy and the construction industry, even under the most successful theory and process management. Culture can become a cornerstone of the construction development policy.

Fortunately, the very concept of building culture is not strictly fixed – its interpretation is the subject of ongoing discussions. That is why creative and experience-based new visions are needed to make this concept more understandable in society by discovering new challenges. We do not need slogans, but a new, understandable and accepted approach. We must address the quality of our and our children's life. Quick answers will not give

a result. We need time for thinking, so it is important to stop a little bit, understand where we are, organize our thoughts, fix our vision before a new race. Each of us can give an answer about the meaning of quality. By gathering these opinions, we can get a more comprehensive understanding of the concept of quality. This can arise in conversation with the public. By strengthening professionalism, it is necessary to find an increasingly successful dialogue with the public, to achieve an understanding of values, respect for the informative and sensational meaning of original and historical substances, the quality of architecture and design that meets modern and future needs. The road to the high-quality building culture in Europe should not be turned into a written book, something very clearly defined, clarified and known. We can only try to agree on the basic principles, the direction in which the details will be constantly changing.

A new approach to building the built environment has been announced, namely based on culture, promoting social cohesion, ensuring environmental sustainability and contributing to the well-being of society. The ease of use, aesthetics, linkage with the natural environment, spatial coherence, scale and material selection of the built environment have a significant impact on the quality of human life. A sense of place, an opportunity for a person to identify with their living space, contributes to an inclusive and cohesive society with a strengthened civic consciousness. The concept of building culture is closely linked to the concept of sustainable development as defined in the report of the United Nations World Commission on Environment and Development 'Our Common Future' in 1987 and applied since 1992. Sustainable development ensures that today's needs are met without threatening the needs of future generations. It is characterised by three interconnected dimensions – environmental, economic and social. The concept of building culture brings a mutual dimension of culture bridging centuries into this responsibility for the future. It is a conversation about quality, synergy between different categories, circumstances, very broad respect for interests and principles. Theories must be balanced, adapted under certain circumstances. What works successfully in one place, can undermine the quality of the environment if mechanically transferred to another place. Every place should be created by people who live there.

In development, it is necessary to focus on quality, not quantity. The thinking of square metres and cubic metres should be replaced by the identity of place and quality thinking. Building culture is not just aesthetics. We need to think more and more about what, where, how and when to build, sometimes even – whether to build at all. Perhaps the particular place is already filled, only a reasonable

use and maintenance of the existing built environment is needed. Responsible use of land, construction needs, lifespan, investments, costs of use will become more valued. Increasingly, efforts should be made to use the already built environment, although it is not always possible to use it sensibly and sustainably, since buildings tend to be of very different quality. The world is filled with built mistakes – due to the choice of place, volume, intended function or materials used. Sometimes, when developing them, a bigger mistake is made – already with more severe consequences in the future. We must be able to separate wheat from the chaff. Sometimes the environment needs to be cleaned of unsuitable buildings, letting it breathe. In such cases, one must be able to be bold.

In construction, the choice of materials is becoming increasingly important. In using building materials, we must be responsible towards future and this is also a cultural dimension. The advantage of the oldest built heritage is local natural materials, traditional and energy-saving technologies, the ability of buildings to surpass their lifetime several times. In an existing building situation, it is essential to be aware of the importance of each building in the value system of cultural heritage, how long it has existed and for how long it will be able to exist, what the necessary investments for its maintenance and restoration are, what function it performs and what it gives to society.

Green environment – it can be also just a slogan. If everything is green, one needs to find a place for a person to live as well. For example, the fight against cars has become a popular slogan for showing wisdom. Car production has relatively high-quality standards, large part of the public is well aware of these. Cars are manufactured for the quality of human life, they are becoming more comfortable and safer. Besides, special attention is paid to the aesthetics and design. If we announce that cars need to be removed from cities, we must be prepared for a situation that someone else can call for something else to be removed. Mobility is an advantage of our time. We can lose mobility by combating transport. A car-free environment is an environment lacking the quality of life important to a large part of society. However, the use of vehicles must be balanced, rational and increasingly environment-friendly. It is more reasonable to create conditions so that needs could be met for different interest groups and restrictions would not allow a certain area to dominate so much that this would interfere with the life of the rest of society. So, this means – coexist and this is at the heart of urban thinking. Thinking about the impact of cars, it is important to update how large they are, how clean they are, where and how they are parked, what the

drivers' behaviour is, what the pollution caused by cars is, what quality of life they provide. It is impossible to make the environment safe and pleasant for everyone, that is just a theory. It is possible to create an environment and conditions that interfere less with each other, creating a more comfortable opportunity to life in a dense environment. The place differs from place, in a modern society there are different interest groups, for which opinions and demands do not coincide. The future should be made in reasonable harmony by taking into account different interests, establishing a sound dialogue and by hitting a surprise presented by sensible development as a creative challenge.

Not everything is based on money alone; quality can also be achieved within simple reasonable cost frames. In situations where the development of a place is dictated by money, one must be careful. If money is used in an unprepared environment, the place loses. The key lies in the sense of the place, the circumstances and the needs of society, in the ability to respond to these, but trying to be one step ahead of what we are aware of today. Experience and the phenomenon of creativity can provide this.

It is necessary to put the bureaucracy into reverse. We need more trust in the people of the place, simplified but effective procedures. Bureaucracy kills creativity, and sometimes even goodwill when trying to make human life better by simple means. It is necessary to distinguish the essential from the details. It is impossible to write a law for every life situation, experienced experts will always cope with this better. By refusing over-control of details, it is possible to devote more attention to the quality of significant changes affecting the environment in the long-term.

However, architects should pay attention in their creativity not only to compliance with regulatory framework and safety standards. Professionalism, experience and ethics mean not to damage the works of other authors created earlier, not to build where the spatial environment is already filled and ready. Why do so many authors want to transform the work of another colleague, build an additional floor, an addition, partially demolish the original, create a new finish, correct the visual image of the structure? And why does all this usually involve obeying the dictates of the client rather than the quality of architecture as a spatial environment and art? Why do architects want to intervene in an already finished quality environment rather than create a new value in an untidy place? Most likely, cultural heritage attracts not only admirers! The architect's selfishness is manifested by attempts of leaving a mark at all costs in an already recognizable, artistically valuable environment or structure, trying to highlight himself

on a good background with the use of language of new forms, volume, colouring and materials, but too often – with solutions of inadequate quality, spoiling the nugget that forms the basic value with the new addition.

Care should be taken to highlight more actively objects that express the quality of construction through times. Knowing such objects, we can see and understand what constitutes this quality, think about what we can learn from the past! The past is our experience, it teaches us to live more responsibly towards the future.

It is not that everything is bad in the development of the built environment. Modern architecture and design, engineering skills, a range of building materials, new technologies, techniques and artisan skills in Europe create fantastic samples of the built environment, which is a proof of ability, but they form separate islets, and there are different intensities in each country. A continuous layer of values can ensure the quality, stability and growth of a person's life throughout the European space, not in certain exceptional cases. The modern organization, arrangement and replenishment of the spatial environment that is most strongly influenced by construction, requires a new level of consciousness. Building culture in Europe and in each country should become a regularly viewed interdisciplinary priority on the political agenda. Europe needs more research and exchange of information on patterns and examples of good practice in strengthening the building culture by further improving the platform for cooperation between experts and other relevant persons.

In general, the landscape of Latvia differs qualitatively from the landscapes of many other countries. We have traditions, aesthetic requirements and order preventing impunity. The environment is increasingly recovering after the Soviet occupation regime. In protected cultural heritage areas, the situation is more optimistic – overall predictable quality is guaranteed. We can be proud of nature and cultural and historical sites, although building without cultural presence is often observed in Latvia. Unfortunately, as regards the building culture, we live at the expense of the past.

It is necessary to understand what constitutes our values, which we do not want to change or lose. Music, other arts, rhetoric and the surrounding spatial environment have a huge impact on our feelings and consciousness. They play a major role in our existence. It is important not to be robbed, spiritually poor. We should surrender to culture rather than show off. We should shine

with our depth although we risk being misunderstood at a certain period of time. We should stick to simple truth that has stood the test of time.

Manifestations of selfishness are becoming more common in society. This era is characterised by artificially created tension, deliberately influenced direction of thought, and modern technologies offer great possibilities to it. Unfortunately, there are often situations where madness prevails. If a message is thrown into the crowd without the participation of the mind, it may start rolling as a wave, degrading common sense without realizing what we sow, divide, split and who benefits from all that. That is how we squander the power of the mind. In this era, we need to think more carefully about whom we are joining, what we are strengthening, where our true opinion is and whether it exists at all. To whom do we devote our thoughts, to whom do we give ourselves? What does our participation or standing aside manifest? Should anyone be allowed to speak on our behalf? It is necessary to recognize and avoid biased and imposed 'truth'. Development is based on ideas that arise in the process of thinking. Change can happen if we really want it, give it time, have no doubt, if there is fundamentally a broader consensus. Culture in spatial environment, culture in thinking and relationship is needed.

In the history of the world, we see that blows of fate usually help to recover, choose a new path, change and rise to a higher level in consciousness. Times of pain give strength to the common idea, only then a big change occurs. Unfortunately, it is necessary to get to this position in order to be able to rise higher!

The conversation about the building culture is also a conversation about the value system, the quality of the spatial environment, beauty and lifestyle. The world is more beautiful than we can see and comprehend. Every moment in the timeline of the existence of the world and in the life of each person is the greatest value. It is up to us alone, whether we manage to enjoy the beauty, to make full use of the time given to us, whether we are able to multiply and pass on the beauty received and entrusted to us.

In Latvia, it is important to protect the achieved, take a critical look at the situation in which we find ourselves and choose the most successful path for a new level of quality of human living space. It should be such that the most striking characteristics of this small country would be 'large culture'! Therefore, it is more and more important not to do anything superfluous, unnecessary and not to complicate what is based on logic and simple interconnectedness proven over centuries. Learn from the past but do not stay in it!

ERMĪNIJA ŠAKITANO

strādā Itālijas Kultūras ministra birojā. Viņai ir plaša pieredze Eiropas politikā un kultūras, mantojuma un ainavas pētniecībā, galveno uzmanību pievēršot sociālajām vērtībām, radošajai ekonomikai un reģeneratīvajai pārvaldībai.

Laikposmā no 2014. līdz 2020. gadam viņa piedalījās ES kultūras mantojuma politikas izstrādē un bija Eiropas Kultūras mantojuma gada (2018) galvenā zinātniskā padomniece Eiropas Komisijas Izglītības un kultūras ģenerāldirektorātā. Šajā kontekstā viņa piedalījās stratēģisku dokumentu izstrādē, aktivitāšu plānošanā, to komunicēšanā un izplatīšanā un koordinēja trīs EKMĢ Eiropas iniciatīvas: (1) "Mantojuma saglabāšana: kvalitātes standartu izstrāde interencei kultūras mantojuma jomā", kā rezultātā ICOMOS Eiropas Komisijas uzdevumā izstrādāja "Eiropas kvalitātes principus, ko piemēro ES finansētiem pasākumiem, kuri var ietekmēt kultūras mantojumu" (2019); (2) "Apdraudēts mantojums", tostarp "Kultūras mantojuma aizsardzība pret dabas un cilvēka izraisītām katastrofām" (2018) un "Darbības klimata pārmaiņu un kultūras mantojuma jomā"; (3) "Prasmes kultūras mantojuma jomā", koordinējot dalībvalstu ekspertu grupu kultūras mantojuma jomā, kā rezultātā tika sagatavots ziņojums "Sadarbības veicināšana Eiropas Savienībā kultūras mantojuma speciālistu prasmju, apmācības un zināšanu nodošanas jomā" (2019).

Šakitano ir palīdzējusi izstrādāt un apspriest Eiropas Komisijas pieņemtos kultūrp politikas dokumentus un ir vadījusi, un sekmējusi vairākus projektus, ziņojumus un pētījumus, sniedzot zinātniskas konsultācijas par kultūras mantojumu un kultūras ekonomiku par inovatīviem uzņēmējdarbības modeļiem privātām vēsturiskām ēkām, kā arī ir koordinējusi dalībvalstu ekspertu grupu par "Kultūras mantojuma līdzdalīgu pārvaldību" (2018), Īpašo Eiroparometra kultūras mantojumu apsekojumu (2017). Visbeidzot – viņa sekmēja un piedalījās "ESPON mērķtiecīgas analīzes materiāla Kultūras mantojums kā stratēģiskas teritoriālās attīstības resurs" izstrādē, un sagatavoja Eurostat kultūras attīstības statistikas datus (2014–2019).

Šakitano iepriekš ir bijusi Itālijas Kultūras mantojuma ministrijas Starptautisko attiecību un pētniecības nodaļas vadītāja. Viņa koordinēja pētījumus un izmēģinājuma pasākumus, lai uzlabotu Itālijas nacionālo muzeju pieejamību un pārvaldību, piemēram, Priekšizpētes

observatoriju par muzeju apmeklētājiem, kā arī pētījumus, lai uzlabotu komunikācijas kvalitāti kultūras mantojuma vietās. Šakitano ir autore Itālijas Kultūras ministrijas vadlīnijām par pieejamiem tekstiem muzejos. Viņa ir bijusi ES finansēto pētniecības projektu vadītāja un starptautisku darba grupu un komiteju locekle, tostarp Itālijas Baltās grāmatas par radošumu ministrijas komisijā, ES ekspertu grupās Eiropas darba kārtības kultūrai ietvaros (mākslinieku mobilitāte; piekļuve kultūrai; kreatīvas partnerības), pārdomu grupā “ES un kultūras mantojums” un Eiropas Padomes Paplašinātā daļējā nolīguma par Eiropas kultūras ceļiem valdē. 2013. gadā viņa vadīja Eiropas Padomes Kultūras, mantojuma un ainavu koordinācijas komiteju, kurā viņa ir nacionālā delegāte kopš 2008. gada. Viens no viņas sasniegumiem ir tas, ka Itālija ir parakstījusi Eiropas Padomes Vispārējo konvenciju par kultūras mantojuma vērtību sabiedrībai (Faru 2005).

Šakitano ir arhitekte un ieguvusi Ph.D. grādu vēsturisko būvju izpētē un maģistra grādu Eiropas studijās un starptautisko pārrunu vešanā.

AUGSTAS KVALITĀTES BŪVKULTŪRA:
KAS MUMS ĻAUJ JUSTIES PASAULĒ KĀ MĀJĀS?
Mana pirmā tikšanās ar būvkultūru bija Venēcijā Ārona Betska (*Aaron Betski*) vadītās 11. starptautiskās arhitektūras izstādes “Tur ārā: arhitektūra ārpus būvniecības” (*Out There: Architecture Beyond Building*) atklāšanā. Kurators bija nolēmis virzīties uz “arhitektūru ārpus būvniecības”, attīstot vīzijas un eksperimentus, kas palīdzētu mums izprast un novērtēt moderno pasauli un justies tajā viegli, nevis rādīt “arhitektūras kapus”.

Kopā ar draugiem no arhitektūras firmas “t-studio” mēs bijām tikko pabeiguši uzstādīt projektu “Nemūžīgā pilsēta, Roma un tās pretstats” (*Uneternal City, Rome and its Reverse*) – dialogu starp pilsētu un tās pazemi, kas veidota no arheoloģiskiem atradumiem, cauruļvadiem, galerijām un tehnoloģiju tīkliem, kas atspoguļo virspuses vajadzības un no kuriem vienmēr ir bijusi atkarīga pilsētas vitalitāte un efektivitāte.

Kamēr es gāju pa “Corderie”, lielāko no “Arsenale” noliktavas kuģu būves ēkām, kura ir tik gara, cik virves, kas tajā tiek ražotas, iezvanījās mans telefons. Tas bija mūsu ministrijas diplomātiskais atašejs no Briseles, kas jautāja: “Kas ir būvkultūra? Mēs apspriežam Padomes secinājumus par arhitektūru un ilgtspējīgu izaugsmi.

Kultūras jautājumu komiteja diskutē par šo terminu. Vai vari dot padomu?”

Tas bija intensīvu pārdomu laiks par arhitektūras kvalitāti un ilgtspēju. Bijām tikko organizējuši Itālijas paviljonu “Sustainabltaly” Londonas arhitektūras festivālā; ar kuratoriem nolēmām iet tālāk par tehniskiem risinājumiem emisiju samazināšanai un enerģijas taupīšanai un izvēlējamies holistisku pieeju. Mēs izziņojām uzaicinājumu iesniegt augsta līmeņa arhitektūras projektus, kuros uzmanība pievērsta enerģijas, vides un dabas resursu ilgtspējīgai izmantošanai, kā arī radīta sociālā kvalitāte un harmoniskas attiecības ar apkārtējo ainavu un vēsturisko vidi. Saikne starp arhitektūras kvalitāti un ilgtspējīgu attīstību kļuva skaidrāka, pateicoties iespējai strādāt pie nodaļas Baltajā grāmatā par radošumu ceļā uz Itālijas attīstības modeli, ko koordinē Valters Santagata (*Walter Santagata*). Viņš uzsvēra nepieciešamību veicināt radošumu kā sociālās kvalitātes virzītājspēku un kultūru kā galveno faktoru ekonomikas izaugsmēi un cilvēku un vietējo kopienu dzīves kvalitātei. Tā nav nejaušība, ka tajā pašā gadā es sāku darbu pie posma, kad Itālija gatavojās parakstīt Eiropas Padomes Vispārējo konvenciju par kultūras mantojuma vērtību sabiedrībai (Faru, 2005).

“Arsenale” lielā mēroga instalāciju ieskauta, cenšoties saprast, “kā mēs varam justies pasaulē kā mājās”, es tīmeklī meklēju vārdu “būvkultūra” un atradu nesen pieņemto Leipcigas hartu (2007), kurā skaidrots, ka būvkultūra ir “jāsaprot šī vārda visplašākajā nozīmē kā visu kultūras, ekonomisko, tehnoloģisko, sociālo un ekoloģisko aspektu summa, kas ietekmē plānošanas un būvniecības kvalitāti un procesu”. Tā ir svarīga koncepcija, kura mums būtu kopīgi jāizmanto un jāatbalsta, lai gan itāļu valodā tai nav līdzvērtīga ekvivalenta, es skaidroju kultūras atašejam.

Vēlāk, kad tika pieņemti Padomes secinājumi, tika nolemts terminu “būvkultūra” (vācu valodā – *Baukultur*) itāliešu valodā tulkot kā “cultura architetonica”, bet angļiskā versija ir “building culture”. Nevaru beigt domāt par kontrastu ar ekspozīciju Venēcijas biennālē. Kur ir būvkultūras vieta starp būvniecību un arhitektūru ārpus būvniecības?

Desmit gadus vēlāk es atkal satikos ar būvkultūru, jo biju iesaistīta Davosas sanāksmes sagatavošanā, kuras rezultātā tika pieņemta 2018. gada Davosas deklarācija “Ceļā uz augstas kvalitātes būvkultūru *Baukultur*) Eiropā”.

1 Itālija to parakstīja 2013. gadā un ratificēja 2020. gadā.

Kopš 2008. gada daudz kas bija noticis. 2014. gadā es biju sākusi strādāt Izglītības un kultūras ĢD Kultūras politikas nodaļā. Kopš tā laika ES politikas kartē bija parādījušies nepieredzēti daudz dokumentu, veidojot jaunu kopīgu principu sistēmu un aicinot visus dalībniekus virzīties uz holistiskāku, integrētāku un līdzdalībā balstītu pieeju, īstenojot kultūras mantojuma uzturēšanu un pārvaldību. Šo attīstību veicināja intensīvas debates, kas norisinājās visās Eiropas iestādēs: Komisijā, Padomē, Eiropas Parlamentā, Reģionu komitejā, Ekonomikas un sociālo lietu komitejā un neformālās platformās, piemēram, Eiropas Mantojuma vadītāju forumā,² pārdomu grupā “ES un kultūras mantojums”³ un Eiropas Mantojuma aliansē 3.3.⁴

Visus ES politikas dokumentus vieno princips, ka mantojumam, lai tas būtu ilgtspējīgs, ir jādod labums iedzīvotājiem un vietējai sabiedrībai. Pētījums “Kultūras mantojuma nozīme” 2015. gadā sniedza pārlicinošus pierādījumus par kultūras mantojuma pozitīvo ietekmi uz ekonomiku, sabiedrību, kultūru un vidi, uzsverot, ka holistiskāka, līdzsvarotāka un uz cilvēkiem vērsta politikas veidošana dod labumu visiem ilgtspējīgas attīstības pīlāriem.

2015. gada 12. un 13. martā Latvijas kultūras ministre Dace Melbārde Latvijas prezidentūras ES ietvaros aicināja arhitektus, dizainerus un mantojuma saglabāšanas speciālistus uz Rīgu, lai pārrunātu, kā kultūras mantojums, mūsdienu arhitektūra un dizains varētu mijiedarboties tā, lai vēl vairāk uzlabotu Eiropas pilsētvides kvalitāti. Tikšanās reizē tika atgādināts, ka ļoti bieži arhitektūras un dizaina uzdevums ir saistīt saglabāšanu un ilgtspējīgu izmantošanu, reaģējot uz mūsdienu sociālajām vajadzībām, piešķirot jaunu vērtību pagātnes sasniegumiem un galu galā radot iedvesmojošu vidi šodienas un nākotnes paaudzēm. Dalībnieku entuziasms bija jūtams. Daži no viņiem paziņoja, ka tā ir pirmā reize, kad profesionāļi ar dažādu pieredzi un īpašām zināšanām var tikties un apmainīties idejām par attiecīgo darba jomu krustpunktiem.

² Eiropas Mantojuma vadītāju forums ir neformāls profesionāļu un ekspertu tīkls Eiropas Savienības un Eiropas Ekonomiskās zonas nacionālā mantojuma vadītājiem (kultūrvēsturiskās ēkas, ainavas un arheoloģija), kas nodrošina tikšanās vietu informācijas un pieredzes apmaiņai par vēsturiskās vides pārvaldību 21. gadsimtā. <https://www.ehhf.eu/>

³ Pārdomu grupa pulcē kultūras mantojuma ekspertus no nacionālajām mantojuma iestādēm neformālā tīklā, kam ir proaktīva un koordinējoša loma kultūras mantojuma popularizēšanā un vēsturiskās vides saglabāšanā <http://www.kunstenenerfgoed.be/en/what-we-do/reflection-group-eu-and-cultural-heritage>

⁴ Eiropas Mantojuma aliansē 3.3 ir neformāla Eiropas nozares platforma, ko veido 49 Eiropas vai starptautiski tīkli un organizācijas, kas aktīvi darbojas kultūras mantojuma jomā: <http://europeanheritagealliance.eu/>

Konferences “Kultūras mantojuma, mūsdienu arhitektūras un dizaina mijiedarbība” paziņojums aicina visas iesaistītās puses nodrošināt, lai “lēmumi par būtiskām izmaiņām vēsturiskā vidē balstās uz ētikas principiem, izsvērtām kultūrvēsturiskām izpētēm, pamatotu ilgtspējīgas attīstības politiku un atbildīgu ilgtermiņa telpiskās attīstības vīziju, pamatojot katras izmaiņas kultūras mantojumā ar atbilstošu tā vērtību, tostarp tehnisko pieeju un materiālu novērtējumu”.

Pēc tam kvalitātes jautājumu atkārtoti izvirzīja Eiropas Parlaments 2015. gada septembra rezolūcijā,⁵ mudinot Komisiju “paredzēt pamatnostādnes par nākamās paaudzes struktūrfondiem, kuri izmantojami kultūras mantojuma atbalstam, obligātu kvalitātes kontroles sistēmu, kas piemērojama visa projekta dzīves cikla gaitā”. ES ieguldījumi ir būtiski Eiropas kultūras mantojuma saglabāšanā un atjaunošanā, tomēr tie var arī apdraudēt mantojumu, jo īpaši, ja, mēģinot piešķirt mantojuma vietām un ēkām “otro elpu”, pienācīgi netiek risināti atjaunošanas un autentiskuma jautājumi, aizslaukot gadsimtiem ilgo vēsturi un kultūras vērtības. Tas var notikt tādos gadījumos, ja intervenci veicina galvenokārt tūrisms un attīstība un ja mantojuma aizsardzība netiek uzskatīta par prioritāti.

Šī iemesla dēļ Eiropas Kultūras mantojuma gadā (2018) viens no mērķiem bija veicināt “diskusijas, pētniecību un labas prakses apmaiņu attiecībā uz kultūras mantojuma saglabāšanas, saudzēšanas, novatoriskas atkalizmantošanas un vairošanas kvalitāti un par mūsdienu iekļaušanos vēstures vidē”.⁶

Lai sasniegtu šo mērķi un nodrošinātu ietekmi uz politiku pēc 2018. gada, Komisija uzsāka Eiropas iniciatīvu “Mantojuma saglabāšana: kvalitātes standartu izstrāde interencei kultūras mantojuma jomā”. Iniciatīva bija pievērsta kopīgajam projektam, ko izveidoja Komisija un ICOMOS un kura mērķis bija izstrādāt vadlīniju dokumentu par Eiropas principiem kultūras mantojuma intervenču kvalitātei Eiropā.

Tā bija iespēja atskatīties uz paveikto, kura rezultātā tika pieņemti ES politikas dokumenti par kultūras mantojumu no kvalitātes viedokļa, ko šodien var uzskatīt par visu centienu galamērķi.

⁵ Eiropas Parlamenta 2015. gada 8. septembra rezolūcija “Virzība uz integrētu pieeju Eiropas kultūras mantojumam (2014/2149(INI))

⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes 2017. gada 17. maija lēmums (ES) 2017/864 par Eiropas Kultūras mantojuma gadu (2018) (OV L 131, 20.5.2017., 1.–9. lpp.), 2.2 (c) punkts

Kā norādīts Eiropas Komisijas 2014. gada jūlija paziņojumā,⁷ kultūras mantojums ir kopīgs resurss. Visiem dalībniekiem – gan valsts, gan privātajiem, pilsoniskajai sabiedrībai, kopienām un ekspertiem – būtu jāgūst labums no vērtībām, ko tas sniedz ekonomikā, videi un sabiedrībai, bet būtu arī jāuzņemas atbildība par tā saglabāšanu un nodošanu nākamajām paaudzēm. Turklāt integrētākai, holistiskākai un uz vērtībām balstītai pieejai, kas rada ieguvumus visos četros ilgtspējīgas attīstības pīlāros, būtu jāvirza investīcijas ar iespējamo ietekmi uz kultūras mantojumu, vienlaikus palielinot mantojumam raksturīgo vērtību un palīdzot maksimāli palielināt ieguvumus ekonomikā un sabiedrībā. Šī pieeja, integrējot mantojuma praksi sabiedrībā, bagātina materiālā un nemateriālā mantojuma intervences “kvalitātes” jēdzienu.

Lai kultūras mantojumu atzītu par kopīgu labumu un atbildību, visiem iesaistītajiem dalībniekiem ir jāņem vērā kvalitātes mērķi visos procesus un dzīves ciklu posmos, sākot no finansēšanas programmu koncepcijas līdz projekta beigu novērtēšanai. Tāpēc plašam ieinteresēto personu lokam, kas varētu ietvert Eiropas institūcijas, vadošās iestādes, starptautiskās organizācijas, pilsonisko sabiedrību un vietējās kopienas, privāto sektoru un ekspertus, būtu jāattīsta spēja sniegt ieguldījumu kvalitātes mērķu sasniegšanā. Tāpēc ICOMOS kvalitātes principu dokumentā ir atzīta nepieciešamība attīstīt spējas plašam ieinteresēto personu lokam, sniedzot norādījumus par kvalitātes principiem visiem, kas tieši vai netieši iesaistīti ES finansētā kultūras mantojuma saglabāšanā un pārvaldīšanā visā projekta dzīves ciklā, proti, no plānošanas līdz novērtēšanai.

Rezolūcija 20GA 2020/18 “Eiropas kvalitātes principi”, kas apstiprināta 20. ICOMOS ģenerālajā asamblejā, aicina nacionālās komitejas un reģionālās ICOMOS grupas veicināt “Eiropas kvalitātes principu” tulkošanu valstu valodās, lai izstrādātu līdzīgus instrumentus, ņemot vērā vietējo un reģionālo kopienu īpatnības un daudzveidīgos valsts un privātos ieguldījumus kultūras mantojuma jomā, lai aizstāvētu to pieņemšanu un īstenošanu un sadarbotos ar saistītām organizācijām to izplatīšanā un piemērošanā.

Saskaņā ar Faru konvenciju (2005) un 2018. gada Davosas deklarāciju “Ceļā uz augstas kvalitātes būv kultūru (*Baukultur*) Eiropā” ceļš uz kvalitāti saistībā ar intervencēm kultūras

⁷ Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai. Ceļā uz integrētu pieeju Eiropas kultūras mantojumam, (COM (2014) 477 final).

mantojuma jomā tagad Eiropas Savienībā ir attīstīties ārpus arhitektūras un tehniskajiem jautājumiem atsevišķu ēku līmenī līdz plašākiem vides, kultūras, sociāliem un ekonomiskiem apsvērumiem par objektiem un to vidi.

Dalībvalstu ekspertu grupa, kas 2016.–2017. gadā pētīja līdzdalībā balstītu kultūras mantojuma pārvaldību, norādīja, ka sociālās un kultūras inovācijas ir sarežģīti procesi un apzināt pilnīgi jaunas pieejas, jaunas idejas vai metodes, par kurām iepriekš šajā kontekstā nav domāts vai kuras nav izmantotas, ir liels izaicinājums. Viņi drīzāk iesaka uz inovāciju skatīties kā uz radošu procesu, kas ietver eksperimentēšanu, jaunu un vecu ideju un iespēju izpēti un testēšanu dažādos kontekstos. “Būt inovatīvam galu gala nozīmē būt atvērtam, drosmīgam, uzdrīkstēties un pārbaudīt iespēju robežas”.⁸

Šodienas sabiedrisko, vides, kultūras un ekonomikas problēmu kā kvalitātes jautājumu risināšana nozīmē turpmāku kultūras mantojuma uzveres un pārvaldības pārskatīšanu, sākot no mantojuma dokumentēšanas līdz riska pārvaldībai, saglabāšanai, izglītības vai mantojuma vietu prezentēšanas apmeklētājiem. Lai panāktu vēl vairāk līdzdalīgu, daudznozaru un integrētu pieeju, ir jāpārskata mantojuma jomas profesionāļu loma un prasmes.

Mums būs jābūt inovatīviem, iekļaujošiem un atvērtiem. Mums būs jāatver jauni saziņas kanāli ar citiem dalībniekiem, sākot no privātā sektora līdz investoriem. Mums būs jāveicina dialogs starp tehnoloģiju un sociālo zinātņu ekspertiem, kultūras mantojuma profesionāļiem un klimata jomas zinātniekiem, riska pārvaldītājiem un izglītētājiem, iedzīvotājiem un kopienām.

Tie, kas ievieš jauninājumus, uzņemas risku un veido pārmaiņas. Kultūras mantojums ir pārmaiņu pārvaldība. Dinamiskā procesā, ko virza pielāgošana, vērtību pārrunāšana un jauna interpretācija, ir jāiesaista daudzas sabiedrības daļas, lai runātu par jēgu, vērtībām un nozīmi tam, ko vēlamies nodot nākamajām paaudzēm.

Tomēr, lai sarežģītā sistēmā notiktu pārmaiņas, tikpat svarīgi ir atbrīvot vietu jaunām idejām un aizpildīt telpu, kurā citi piedāvā ieviest jauninājumus.

Eiropas Kultūras mantojuma gads (2018) piedāvāja iespēju pavērt ceļu kvalitātei. Ir laiks iet šo ceļu un aicināt visas ieinteresētās puses pārvērst principus par realitāti. Un ļaut visiem pasaulē justies kā mājās!

⁸ AKM Līdzdalības pārvaldība 2018.

BIBLIOGRĀFIJA

Leipcigas harta par ilgtspējīgām Eiropas pilsētām, ko 2007. gada 2. maijā pieņēma Eiropas pilsētu attīstības un reģionālās plānošanas ministri. Konferencēs "Kultūras mantojuma, mūsdienu arhitektūras un dizaina mijiedarbība" paziņojums (2015. gada 12.-13. marts). Konferenci Latvijas Prezidentūras Eiropas Savienības Padomē ietvarā organizēja Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija un Latvijas Republikas Kultūras ministrija ar Eiropas Savienības programmas "Radošā Eiropa" atbalstu. "Sadarbības veicināšana Eiropas Savienības kultūras mantojuma speciālistu prasmju, apmācības un zināšanu nodošanas jomā", Izglītības, jaunatnes, sporta un kultūras ģenerāldirektorāts (Eiropas Komisija), 2019. Padomes secinājumi par arhitektūru – Kultūras devums ilgtspējīgā attīstībā (2008/C 319/05) OV C 319, 13.12.2008., 13.-14. lpp. CHCFE konsorcijs (2015). Kultūras mantojuma nozīme Eiropai. Krakova: starptautisks kultūras centrs

2018. gada Davosas deklarācija "Ceļā uz augstas kvalitātes būv kultūru (*Baukultur*) Eiropā". Pieņemta kultūras ministru konferencē 2018. gada 22. janvārī Davosā (Šveice).

E. Sciacchitano, Arhitektūra. Santagata W. (ed.). Baltā grāmata par radošumu ceļā uz Itālijas attīstības modeli, 2009.

E. Sciacchitano. Eiropas Kultūras mantojuma gads. Uz mantojumu balstītas inovācijas laboratorija SCIRES-IT, 9. sējums, 1. izdevums, 2019.

Eiropas Padome (2005). Eiropas Padomes Vispārējā konvencija par kultūras mantojuma vērtību sabiedrībai. Faru, 27.X.2005. Eiropas Padomes līgumu sērija -Nr. 199.

ICOMOS Eiropas kvalitātes principi, ko piemēro ES finansētiem pasākumiem, kuri var ietekmēt kultūras mantojumu – Pārstrādātais izdevums, 2020. gada novembris. Rokasgrāmata. ICOMOS International, Parīze, 72. lpp. ISBN 978-2-918086-36-9.

AKM grupa (2018) – Kultūras mantojuma līdzdalīga pārvaldība. AKM (atklātās koordinācijas metodes) dalībvalstu ekspertu darba grupas ziņojums, Izglītības, jaunatnes, sporta un kultūras ģenerāldirektorāts (Eiropas Komisija), 2018.

Rezolūcija 20GA 2020/18 "Eiropas kvalitātes principi", apstiprināti 20. ICOMOS ģenerālajā asamblejā.

ERMINIA SCIACCHITANO

works for the Minister's cabinet of the Italian Ministry of culture. She has extensive experience in European policies and research on culture, heritage, and landscape, with a focus on social values, creative economy, and regenerative management.

Between 2014 and 2020 she contributed to the shaping of the EU policy on cultural heritage in general and to the European Year of Cultural Heritage 2018 as the Chief Scientific Advisor at the European Commission - DG Education and Culture. In this context, she contributed to drafting strategic documents, planning of activities, communication and dissemination and coordinated three EYCH European Initiatives: 'Cherishing heritage. Developing quality principles for interventions on

cultural heritage', which resulted in the 'European quality principles for the EU-funded interventions with potential impact upon cultural heritage', commissioned by the EC to ICOMOS (2019); 'Heritage at Risk', including the Management of the Study on Safeguarding Cultural Heritage from Natural and Man-Made Disasters (2018) and activities on Climate Change and Cultural Heritage; 'Skills for heritage' coordinating the Member State's Expert Group on heritage professions resulting in the report 'Fostering cooperation in the European Union on skills, training and knowledge transfer in cultural heritage professions' (2019).

She also contributed to drafting and negotiating cultural policy documents adopted by the European Commission and has managed and contributed to several projects, reports and studies, giving scientific advice on cultural heritage and the economy of culture on innovative business models for privately-owned historic houses, and coordinating groups of experts from member states on 'Participatory governance of cultural heritage' (2018), the Survey for the Special Eurobarometer 466 on Cultural Heritage (2017). She finally contributed to and on 'ESPON Targeted Analysis Material Cultural Heritage as a Strategic Territorial Development Resource' and contributed to the development of culture statistics by Eurostat (2014 -2019).

She previously was the Head of Unit for International Relations and Research in the Italian Ministry for Cultural Heritage. She coordinated studies and pilot actions to improve accessibility and management of national museums in Italy, such as the Feasibility study observatory on museums visitors, studies to improve the quality of communication in heritage sites, and is the author of the guidelines of the Italian Ministry of Culture on accessible texts in museums. She has been a project manager of the EU funded research projects and member of international working groups and committees, including the Ministerial Commission for the Italian White Paper on Creativity, the EU Expert groups in the framework of the European agenda for culture (artists' mobility; access to culture; creative partnerships), the Reflection Group 'EU and Cultural Heritage' and the Governing Board of the Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes. In 2013 she chaired the Steering Committee for Culture, Heritage and Landscape of the Council of Europe, to which she has been a national delegate since 2008. Among her achievements, the Italian signature of the Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Faro 2005).

She is an architect and holds a Ph.D. in Historical Buildings Survey and a Master's Degree in European Studies and International Negotiations.

HIGH-QUALITY BAUKULTUR:

WHAT MAKES US FEEL AT HOME IN THE WORLD?

My first encounter with *Baukultur* was in Venice, at the opening of the 11th International Architecture Exhibition directed by Aaron Betsky and entitled *Out There: Architecture Beyond Building*. The curator intended to move towards a 'building-free architecture', developing the visions and experiments that would help us understand and value our modern world, and feel at ease in it instead of presenting 'the graves of architecture that are the buildings'.

With my friends of the architectural firm t-studio, we had just finished installing *Uneternal City, Rome and its Reverse*, a dialogue between the city and its underground, made of archaeological findings, ducts, galleries and technological networks, which mirror the needs of the surface, and on which vitality and efficiency of the city have always depended.

My phone rang while I was walking along the Corderie, the largest of the Arsenale's warehouse ship construction buildings, as long as the ropes that were produced in it. It was the diplomatic attaché of our Ministry, from Brussels, asking: "What is *Baukultur*? We are discussing Council conclusions on architecture and sustainable development. The Cultural Affairs Committee is exchanging views about this word. Can you advise?"

This was a period of intense reflection on architectural quality and sustainability. Having just organised the Italian Pavilion Sustainable Italy at the London Festival of Architecture, with the curators we decided to go beyond technical solutions for the reduction of emissions and energy-saving and opted for a holistic approach. We launched a call for high-quality architectural projects that pay attention to the sustainable use of energy, environmental and natural resources but also generate social quality and a harmonious relationship with the surrounding landscape and historic environment.

The link between architectural quality and sustainable development became clearer thanks to the opportunity to work on the chapter Architecture of the Italian White Paper on Creativity coordinated by Walter Santagata. He was underlining the need to promote creativity as a driver of social quality, and culture as a key factor for the economy and the quality of life of people and local communities. It is not by chance that in the same year I started working at the Italian signature of the Council of Europe Framework Convention on the value of cultural heritage for society (Faro, 2005).¹

Surrounded by big-scale installations at the Arsenale, questioning 'how we can feel at home in the world', I searched on the web for

1 Signed by Italy in 2013 and ratified in 2020.

'*Baukultur*' and found the recently adopted Leipzig Charter (2007), explaining that *Baukultur* is "to be understood in the broadest sense of the word, as the sum on all the cultural, economic, technological, social and ecological aspects influencing the quality and process of planning and construction". It is an important concept that we should share and support, although there is no fully equivalent version in Italian, I explained to the cultural attaché.

Later on, when the Council's conclusions were adopted, it was decided to translate *Baukultur* into Italian as *cultura architettonica*, while the English version became *building culture*. I can't stop thinking about the contrast with the exposition at the Venice Biennale. Where is the place of *Baukultur* between buildings and building-free architecture?

Ten years later, I met *Baukultur* again, as I was involved in the preparation for the Davos meeting that led to the adoption of Davos Declaration 2018, *Towards a High-Quality Baukultur*.

Lots had happened since 2008. I had joined the Culture Policy Unit in DG Education and Culture at the beginning of 2014, since then an unprecedented number of documents appeared on the EU policy map, setting up a new framework of shared principles, and calling on all actors to progress towards a more holistic, integrated and participatory approach to cultural heritage care and governance. This development was facilitated by an intense debate that took place in all European institutions: the Commission, the Council, the European Parliament, the Committee of the Regions, the Social and Economic Committee and in informal platforms such as the European Heritage Heads Forum,² the Reflection Group EU and Cultural Heritage,³ and the European Heritage Alliance 3.3.⁴

A common point of convergence of all the EU policy documents is that heritage must bring benefit to the inhabitants and the local community for it to be sustainable. The Study Cultural heritage counts for Europe in 2015 provided compelling evidence of the positive impact of cultural heritage on the economy, society, culture

2 The European Heritage Heads Forum is an informal professional and expert network for national heritage heads (built heritage, landscapes and archaeology) of the European Union and European Economic Area that provides a forum for information and experience exchange about the management of the historic environment in the 21st century. <https://www.ehhf.eu/>

3 The Reflection Group gathers cultural heritage experts from national heritage authorities in an informal network that plays a proactive and coordinating role in cultural heritage promotion and historic environment preservation <http://www.kunstenenerfgoed.be/en/what-we-do/reflection-group-eu-and-cultural-heritage>

4 The European Heritage Alliance 3.3 is an informal European sectoral platform composed of 49 European or international networks and organisations active in the wider field of CH. <http://europeanheritagealliance.eu/>

and environment, highlighting that a more holistic, balanced and people-centred policy-making produced benefits on all pillars of sustainable development.

On 12 and 13 March 2015, Dace Melbārde, the Minister of Culture of Latvia, in the framework of the Latvian Presidency of the EU invited architects, designers and conservators to come to Riga to discuss how cultural heritage, contemporary architecture and design can best interact to further improve the quality of Europe's urban landscapes. The meeting was an occasion to recall that it is very often the role of architecture and design to link preservation and sustainable use, responding to contemporary social needs by giving a new value to the achievements of the past, and ultimately by creating an inspiring environment for the present and future generations. The enthusiasm of participants was tangible. Some of them stated that it was the first time that these professionals, with their different background and expertise, could meet and exchange ideas on the intersections between their respective areas of work.

The joint statement of the conference *Heritage, Contemporary Architecture and Design in Interaction*, invites all stakeholders to ensure that “decisions on any major changes in the historical environment are based on ethical principles, balanced cultural and historical analysis, justified policies for sustainable development and responsible long-term spatial visions, basing any change to cultural heritage on proper assessment of its values, including technical approaches and materials”.

The issue of quality was then raised again by the European Parliament, in its Resolution of September 2015⁵, that urged the Commission “to include in the guidelines governing the next generation of structural funds for cultural heritage a compulsory quality control system, to apply throughout a project's life-cycle”. It was becoming more evident that the EU investments are fundamental to preserve and regenerate European cultural heritage, but can also put heritage in danger, especially when, in the attempt to give heritage sites and buildings a ‘second life’, issues of reconstruction and authenticity are not properly addressed, wiping off centuries of history and cultural values. This might happen in particular when interventions are driven mostly by tourism and development and where protection of heritage is not seen to be a priority.

This is why the European Year of Cultural Heritage 2018 included among its objectives the promotion of “debate, research and the exchange of good practices on the quality of conservation,

⁵ European Parliament Resolution of 8 September 2015 towards an integrated approach to cultural heritage for Europe (2014/2149(INI))

safeguarding, innovative re-use and enhancement of cultural heritage, and on contemporary interventions in the historical environment”⁶.

To fulfil this objective, and make sure to leave a policy imprint beyond 2018, the Commission launched the *European Initiative Cherishing Heritage: Developing Quality Standards for Intervention on Cultural Heritage*. The Initiative was entirely focused on the joint project set up by the Commission with ICOMOS, whose aim was to produce a guidance document on European principles for quality in cultural heritage interventions in Europe.

This was an opportunity to look back at the path which led to the adoption of the EU policy documents on cultural heritage from the point of view of quality, which today can be seen as the final goal of all efforts. As highlighted by the European Commission in its Communication of July 2014,⁷ cultural heritage is a shared resource. All actors, public and private, civil society, communities and experts should benefit from the values it brings to the economy, the environment and the society but should also share the responsibility of its conservation and transmission to future generations. Moreover, more integrated, holistic and value-based approach generating benefits in all the four pillars of sustainable development should guide investments with the potential impact on cultural heritage, at the same time enhancing heritage's intrinsic value and helping to maximise benefits on the economy and the society. This approach, integrating heritage practices into society enriches the concept of ‘quality’ of interventions on the tangible and intangible cultural heritage.

The recognition of cultural heritage as a common good and responsibility requires all actors involved to take into account quality objectives at every stage of the processes and life-cycle, from the conception of funding programmes to the end-of-project evaluation. A broad range of stakeholders, which might include European institutions, managing authorities, international organisations, civil society and local communities, the private sector, and experts should therefore develop the capacity to contribute to quality objectives. This is why the Quality Principles document by the ICOMOS recognises the need to develop capacity throughout

⁶ Decision (EU) 2017/864 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 on a European Year of Cultural Heritage (2018) (OJ L 131, 20.5.2017, p. 1–9) – art. 2.2(c)

⁷ *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe*, (COM (2014) 477 final).

the wide range of stakeholders involved, providing guidance on quality principles for all those directly or indirectly engaged in the EU-funded heritage conservation and management, during the entire life cycle of the project, from programming to evaluation.

The Resolution 20GA 2020/18 European Quality Principles, approved at the 20th ICOMOS General Assembly, calls upon National Committees and Regional ICOMOS groups to promote the translation of the 'European Quality Principles' into national languages, to develop similar tools taking into account the specific features of local and regional communities and diverse public and private investments on cultural heritage to advocate for their adoption and implementation and to collaborate and partner with related organisations in their dissemination and application.

In line with the Faro Convention (2005) and the Davos Declaration *Towards a High-Quality Baukultur for Europe* (2018), the road to quality in the context of interventions on cultural heritage has now progressed in the European Union beyond architectural and technical matters at the level of single buildings to broader environmental, cultural, social and economic considerations about sites and their setting.

The group of experts from the Member States who investigated the participatory governance of cultural heritage in 2016–2017, pointed out that social and cultural innovations are complex processes, and it is challenging to identify completely new approaches, new ideas or methods not having being thought of or used before in this context. They rather suggest looking at innovation as a creative process, which includes experimenting, exploring and testing old and new ideas and options in different contexts. "Being innovative means, in the end, to be open-minded, bold, daring and testing the limits"⁸.

Addressing today's societal, environmental, cultural and economic challenges as quality issues implies a further rethinking of how we conceive and manage cultural heritage, from heritage documentation to risk management, conservation, education or presentation of heritage sites to visitors. Progressing towards a more participatory, multi-disciplinary and integrated approach requires a revision of the role and skills of the heritage professionals. We will need to be innovative, inclusive and open. We will need to open new channels of communication with other actors, from the private sector to investors. We will need to encourage dialogue between experts in technology and social humanities, heritage professionals and climate scientists, risk managers and educators, citizens and communities.

8 OMC Participatory governance 2018.

Innovators are risk-takers and change-makers. Cultural heritage is about managing change. A dynamic process powered by adaptation, negotiation of values and re-interpretation, needs to engage many components of society around the meaning, values and significance of what we want to pass to future generations.

However, to make change happen in a complex system it is equally important to open new possibilities, to make space for others and to fill the space that others offer to innovate.

The European Year of Cultural Heritage 2018 offered the opportunity to make space to quality. It is time to fill this space and invite all stakeholders to turn the principles into reality. And make everyone feel at home in the world.

BIBLIOGRAPHY

- Leipzig Charter on Sustainable European Cities*, adopted by the European Ministers for Urban Development and Regional Planning, 2 May 2007
- Final statement of the Conference *Heritage, Contemporary Architecture and Design in Interaction*, 12-13 March, organised within the framework of the Latvian Presidency of the Council of the European Union by the State Inspection for Heritage Protection and the Ministry of Culture of the Republic of Latvia with support of the Creative Europe Programme of the European Union.
- Fostering cooperation in the European Union on skills, training and knowledge transfer in cultural heritage professions, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture (European Commission), 2019
- Council conclusions on architecture: culture's contribution to sustainable development (2008/C 319/05) OJ C 319, 13.12.2008, pp. 13–14
- CHCFE Consortium (2015). *Cultural Heritage Counts for Europe*. Krakow: International Cultural Centre
- Davos Declaration 2018, *Towards a High-Quality Baukultur for Europe*. Adopted by the Conference of Ministers of Culture on 22 January 2018, Davos (Switzerland)
- E. Sciacchitano, Architecture. In: Santagata W. (ed.). *White Paper on Creativity Towards an Italian model of Development*, 2009
- E. Sciacchitano. *European Year of Cultural Heritage. A laboratory for heritage-based innovation in SCIRES-IT*, Volume 9, Issue 1, 2019
- Council of Europe (2005). *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*. Faro, 27.X.2005. Council of Europe Treaty Series -No. 199
- ICOMOS EUROPEAN QUALITY PRINCIPLES for EU-funded Interventions with potential impact upon Cultural Heritage - Revised edition November 2020. Manual. ICOMOS International, Paris, 72p. ISBN 978-2-918086-36-9.
- OMC Participatory governance 2018 - Participatory governance of cultural heritage. Report of the OMC (Open Method of Coordination) working group of Member States' experts, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture (European Commission), 2018
- Resolution 20GA 2020/18 European Quality Principles, approved at the 20th ICOMOS General Assembly.

BENEDIKTE SELFSLĀGA

ir kultūras mantojuma politikas un pasaules mantojuma eksperte. Viņa ir Davosas deklarācijas “Ceļā uz augstas kvalitātes būvkultūru (*Baukultur*) Eiropā” komitejas locekle, un šobrīd strādā pie Davosas sistēmas izveides. Selfslāga ir piedalījies arī citu komiteju darbā, proti, ICOMOS ekspertu grupā, kas sagatavoja “Eiropas kvalitātes principus, ko piemēro ES finansētiem pasākumiem, kuri var ietekmēt kultūras mantojumu”, un ICOMOS Francija 2018. gadā īstenotā projekta “Atpakaļ pie Venēcijas hartas būtības” zinātniskajā komitejā.

Selfslāga ir vairāku padomju un mantojuma komiteju konsultante un locekle Eiropā un ārpus tās. Viņa pārstāv Beļģiju “*Preah Vihear*” tempļa starptautiskajā koordinācijas komitejā Kambodžā. Pirmos septiņus gadus pēc Eiropas mantojuma zīmes žūrijas izveides Selfslāga bija žūrijas vadītāja. Viņa ir bijusi arī ICOMOS ģenerālsēkretāre (2008–2011), Pasaules mantojuma komitejas referente (2002–2003) un Eiropas Padomes Kultūras mantojuma komitejas (CDPAT) vadītāja (2001–2002).

AUGSTAS KVALITĀTES BŪVKULTŪRA (*BAUKULTUR*) UN KULTŪRAS MANTOJUMA SAGLABĀŠANA: KOPĪGI MĒRĶI UN ATBILDĪBA?

Ikdienas vides un līdz ar to arī labklājības uzlabošana ir Davosas deklarācijas “Ceļā uz augstas kvalitātes būvkultūru (*Baukultur*)” mērķis. Tas ir atzinīgi vērtējams, bet vai ekspertiem patiešām ir nepieciešama vēl viena teorētiska koncepcija? Ko tas nozīmē iedzīvotājiem? Un kā Davosas deklarācijā atrunāts kultūras mantojums?

CENTRĀLĀ LOMA KULTŪRAI

Davosas deklarācija norāda uz to, ka “ir steidzami nepieciešama visaptveroša, uz kultūru vērsta pieeja būvētai videi un humānistisks redzējums par to, kā mēs visi kopā veidojam savu dzīves telpu un mantojumu, ko atstājam aiz sevis” (3. punkts). Tā ir uz cilvēkiem vērsta pieeja ar uzsvāru uz kultūru, jo “kultūra sekmē un veicina ekonomisko, sociālo un vides ilgtspēju [...]” (1. punkts).

Būvkultūra Davosas deklarācijā ir definēta kā “ikviena cilvēka dar-

1 Visu Davosas deklarācijas un tās pavadošo tekstu skatīt: <https://davosdeclaration2018.ch/fr/programme/>

bība, kas pārveido būvēto vidi” (4. punkts). Tādējādi būvkultūra ir izteikta visos līmeņos, sākot no ainavu plānošanas vai infrastruktūras darbiem līdz pat mikrolīmenim, kad izvēlamies materiālus vai veicam ikdienas uzturēšanas darbus, no tādu politisku nostādņu pieņemšanas, kuru mērķis ir saglabāt autodarbnīcas pilsētu centros, līdz pat ģimenēm, kas iekopj nomātus mazdārziņus (4.–6. punkts). Katra rīcība, no kā sastāv ikdienas dzīve, ir ar kultūru saistīta rīcība. Tas, kā cilvēki dzīvo, strādā, būvē un veido apkārtējo vidi, ir ar kultūru saistīta rīcība. Tā atspoguļo viņu prioritātes un vēsturi, identitāti un kultūru. Ir daudz piemēru rīcībai, kas vidi transformē neērtā vietā, sākot no mājokļiem, kas izolēti no pilsētas ar lielceļu tīklu, līdz pieminekļiem, kas uzcelti, lai slavinātu kolonizētājus. Tomēr neērtas šīs vietas šodienai padara pagātnes izvēles un rīcība, kas ietekmējusi apbūves vidi, un tās ir un paliek sava laika kultūras liecības. Tas pats attiecas uz pašreizējām izvēlēm un rīcību: lēmumu pieņemšanas procesiem jābūt ļoti pārdomātiem. Lai gan ne visi jomas pētījumi atbilst augstākajiem zinātniskajiem standartiem, ir aizvien vairāk pierādījumu tam, ka būvētā vide ietekmē veselību un garīgo labsajūtu.

BŪVKULTŪRA PRETSTATĀ AUGSTAS KVALITĀTES BŪVKULTŪRAI

Jau pirms Davosas deklarācijas pieņemšanas vairākas valstis uzsvēra būvkultūras koncepciju, organizējot dialogus ar iesaistītajām pusēm, apkopojot datus un publicējot labās prakses piemērus. Citas valstis tikai tagad sāk pievērsties šai koncepcijai. Visās valstīs, protams, ir likumi un noteikumi attiecībā uz teritoriālo un pilsētvides plānošanu, un valstis cenšas novērtēt jauno projektu ietekmi uz vidi, saglabāt kultūras mantojumu un dabas resursus, samazināt oglekļa emisijas, piesārņojumu un plūdus. Nepārtraukti tiek izstrādāti vai atjaunināti standarti. Jaunajiem projektiem jāatbilst visām iespējamām prasībām, un pārsvarā jaunie standarti tiek uzspiesti arī esošajām būvēm. Izciliem projektiem piešķir apbalvojumus par sasniegumiem modernajā arhitektūrā vai kultūras mantojuma saglabāšanā.

Neskatoties uz regulējumiem, standartiem un apbalvojumiem, nezūd sajūta, ka būvētās vides kopējā kvalitāte lēnām un pakāpeniski pasliktinās. To ar humoru parāda *Pou du Pelisse jr* – pseidonīms ar nozīmi “blusas kažokā” – un viņa zīmējumi, kas tiek publicēti flāmu “M&L” kultūras mantojuma žurnālā kopš 2018. gada. ²Kā iespējams izskaidrot būvētās vides kvalitātes pasliktināšanos,

2 Dessart Marine, *Conception et patrimoine: Impact de l'édifice existant sur les phases amont du processus*, Maģistra darbs, būvzinātnieci, arhitekta, Ljēžas Universitātes Lietišķo zinātņu fakultāte, 2016.–2017.

ja pēdējo desmitgažu laikā materiālais komforts ir pieaudzis, tehniskās iespējas ir daudz pieejamākas lielākam skaitam cilvēku un pētījumi humanitārajās un medicīnas zinātnēs piedāvā jaunas iespējas kvalitātes mērķu īstenošanā?

Lai rosinātu pārmaiņas, Davosas deklarācijā tika rosināta augstas kvalitātes būv kultūras koncepcija. Atšķirību starp būv kultūru un augstas kvalitātes būv kultūru cita starpā skaidro *Pou du Pelisse jr* attēli publikācijā "Neglītās beļģu mājas" (*Ugly Belgian Houses*) un *Instagram* kots: attēli pasaka vairāk nekā tūkstoš vārdu. Augstas kvalitātes būv kultūra, kuru veicina Davosas deklarācija, ir par pāreju no "būvniecības darba" uz "būvniecības mākslu". Tas ir apzināts process, kurā katrs dalībnieks apzinās savu atbildību. No šāda viedokļa raugoties, augstas kvalitātes būv kultūra ir jauna un adaptīva pieeja būvētās vides veidošanai, pieeja, kas "balstās kultūrā, aktīvi vairo sociālo saliedētību, nodrošina vides ilgtspēju un sniedz ieguldījumu mūsu visu veselībā un labklājībā" (7. punkts). Šis apsvērums arī izskaidro, kādēļ ir nepieciešama augstas kvalitātes būv kultūra.

AUGSTAS KVALITĀTES BŪVKULTŪRA UN KULTŪRVĒSTURISKĀ MANTOJUMA SAGLABĀŠANA

Ņemot vērā tās vispārīgo mērķi uzlabot būvētās vides kvalitāti, Davosas deklarācija veicina holistisku pieeju: "Būv kultūra attiecas uz esošām ēkām, tostarp pieminekļiem un citiem kultūras mantojuma elementiem, kā arī uz laikmetīgo ēku, infrastruktūras, publisko teritoriju un ainavu projektēšanu un izbūvi" (4. punkts). Bez tam tā skaidri norāda: "Kultūras mantojumam ir īpaša loma augstas kvalitātes būv kultūras veidošanā. Tam, kā mēs lietojam, uzturam un aizsargājam kultūras mantojumu šodien, būs būtiska loma augstas kvalitātes būvētās vides attīstībā nākotnē" (9. punkts).

Runājot par sabiedrības ieguvumiem no augstas kvalitātes būv kultūras, Davosas deklarācija balstīta mantojuma saglabāšanas metodēs un pieredzē (10.-13. punkts). Kultūrvēsturiskā mantojuma profesionāļi var atsaukties uz starptautisku hartu, konvenciju, ieteikumu un vadlīniju kopumu, kas izstrādāti, ritot desmitgadēm. Šajos avotos minētie standarti aptver visus kultūras mantojuma saglabāšanas aspektus no individuālām ēkām līdz ēku ansambļiem un ainavām, no apmācībām līdz kultūras mantojuma vietu interpretēšanai. Līdz šim citas nozares nav pilnībā izmantojušas šo avotu potenciālu. Nav tāds risinājums kā "balta lapa", plānojot darbību būvētā vidē, tādēļ visu veidu darbībām ir svarīgas kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanas metodes, lai izprastu vidi, tās kontekstu, īpašības, vēsturi un vērtības. Pirms ikvienas plānošanas, programmēšanas un projektēšanas ir

jāiegūst šāda izpratne un jāiepazīstas ar kopienas vajadzībām. Ir nevis jāierobežo mūsdienu arhitektoniskā jaunrade, bet jāapzinās, ka vēsturiskā konteksta klātbūtne un pilnīga izpratne veicina radošumu, kā to norādījusi Marine Desarta (*Marine Dessart*) savā maģistra darbā Ljēžas Universitātes Inženierzinātņu katedrā 2017. gadā.³ Kultūras mantojums un tā saglabāšanas metodes ir svarīgs elements būvētās vides kvalitātes sasniegšanā, un tas atzīts Davosas deklarācijā.

JAUNS PAVĒRSIENS, MEKLĒJOT KVALITĀTI KULTŪRAS MANTOJUMA SAGLABĀŠANĀ

Lai nodrošinātu, ka 2018. – Eiropas Kultūras mantojuma – gadam būtu ilgstoša ietekme, Eiropas Komisija uzsāka desmit pamatiniciatīvas. Viena no tām bija "Mantojuma kopšana", kas tika uzticēta ICOMOS. Tās mērķis bija izstrādāt kvalitatīvas vadlīnijas, lai nodrošinātu, ka Eiropas Savienības ieguldījumi nekaitētu kultūras mantojumam un tā vērtībām. Publikācijas "Eiropas kvalitātes principi, ko piemēro ES finansētiem pasākumiem, kuri var ietekmēt kultūras mantojumu" otrais izdevums tika publicēts 2020. gada beigās.⁴

Iniciatīva "Mantojuma kopšana" parādīja, cik svarīgi ir kvalitātes principi un standarti katrā programmas un projekta izstrādes un īstenošanas posmā, sākot no plānošanas līdz vērtējumam. Tajā tika uzsvērts, cik svarīgi ir vairo izpratni, un norādīts: "Kultūras mantojuma kā kopīga īpašuma un atbildības atzīšana ir kvalitātes priekšnoteikums." Izdarot vajadzīgos grozījumus, tas pats attiecas uz būvēto vidi un visa veida iedarbību uz to. Davosas deklarācija uzsver arī izpratnes veicināšanas nozīmību (18. punkts) un sniedz iespēju rīkoties un veidot kvalitātes veicināšanas pasākumus visos līmeņos (19.-20. punkts). Tomēr jāvērs uzmanība uz vēl vienu apstākli!

Lai gan kultūrvēsturiskā mantojuma profesionāļiem ir vesels krājums hartu un citu standartus nosakošu instrumentu, līdz šim nepastāvēja "Venēcijas harta" lēmumu pieņēmējiem. Tādēļ Eiropas Komisija lūdza ICOMOS izstrādāt jaunu rīku lēmumu pieņēmējiem, lai palīdzētu viņiem izvērtēt, vai ierosinātais pasākums ir ES finansējuma vērts. Citas iesaistītās puses uzskatīja, ka ierosinātajos

³ Dessart Marine, *Conception et patrimoine: Impact de l'édifice existant sur les phases amont du processus*, Maģistra darbs, būvinženiere, arhitekta, Ljēžas Universitātes Lietišķo zinātņu fakultāte, 2016.-2017.

⁴ Publikācijas "Eiropas kvalitātes principi, ko piemēro ES finansētiem pasākumiem, kuri var ietekmēt kultūras mantojumu" (2020. gada versija) elektroniskā versija ir pieejama ICOMOS tīmekļa vietnē.

Eiropas kvalitātes standartos jāietver arī darbības instruments. Jauno rīku veido septiņi atlases kritēriji, kas aplūkoti turpmāk tekstā. Katrs papildināts ar dažiem jautājumiem. Atbildes norāda, vai ierosinātais pasākums atbilst noteiktajiem kvalitātes standartiem un nodos kultūras mantojumu nākamajām paaudzēm visā tā bagātībā un dažādībā, vai arī ierosinātie pasākumi vienā vai vairākās jomās ir jāuzlabo.

1 UZ ZINĀŠANĀM BALSTĪTS	Vispirms veikt izpēti un aptaujas
2 IEGUVUMS SABIEDRĪBAI	Paturiet prātā atbildību pret sabiedrību
3 SAVIETOJAMĪBA	Saglabāt "vietas garu"
4 SAMĒRĪGUMS	Darīt tik daudz, cik nepieciešams, bet tik maz, cik iespējams
5 SPRIESTSPĒJA	Rādiet prasmes un pieredzi
6 ILGTSPĒJA	Padariet to ilgtspējīgu
7 LABA PĀRVALDĪBA	Process ir daļa no veiksmes

KVALITĀTES MEKLĒJUMI KULTŪRVĒSTURISKĀ MANTOJUMA SAGLABĀŠANĀ RĀDA PAREIZO CEĻU

Šie septiņi atlases kritēriji tikai izstrādāti projektiem, kuri var ietekmēt kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu. Līdz ar to tie neattiecas tikai uz pasākumiem kultūras mantojuma vietās, bet arī uz jaunām ēkām un infrastruktūras darbiem vēsturiskā vidē. Tos var izmantot arī kopienas un citas organizācijas – gan privātas, gan publiskas. Patiesi, kas gan būtu tie investori, kuri vēlētos ieguldīt līdzekļus projektos, kas atbilstu pilnīgi pretējiem kritērijiem: ar sliktu pārvaldību, nevērsti uz ilgtspējību, neprasmīgi izstrādāti, utt.?

Dažus atlases kritērijus var izcelt kā īpaši nozīmīgus, jo mūsdienās tos mēdz pārāk viegli aizmirst: kritērijs "uz zināšanām balstīts" ("vispirms veikt izpēti un aptaujas"), savietojamības kritērijs ("saglabāt vietas garu") un spriestspējas kritērijs ("rādiet prasmes un pieredzi"). Vai būtu pieņemami, ja ārsts nozīmētu ārstēšanas kursu, neizmeklējot pacientu vai neapkopojot nepieciešamos datus, lai noteiktu diagnozi? Vai izrakstītu medikamentus, kas nav pārbaudīti? Tas, kas nav pieņemams medicīnas nozarē, nav nekas neparasts būvniecībā nozarē: projekti, kas parāda izpratnes trūkumu par to vēsturisko kontekstu, nav izņēmuma gadījums. Ne visos mūsdienu projektos tiek pievērsta pietiekama uzmanība prasmēm un pieredzei, detaļu izstrādei un materiāliem, tādējādi pārkāpjot izpratnes un ilgtspējības kritērijus. Arī samērīguma kritērijs piedāvā noderīgu ieskatu. Ir apdraudēta vērtīga pēckara

arhitektūra, piemēram, Koventrija Apvienotajā Karalistē, lai gan tur varētu iztikt ar "nelielu remontu plaša mēroga nojaukšanas vietā". Neatbilstība atlases kritērijiem neizbēgami noved pie būvētās vides esošās kvalitātes pakāpeniskas sagraušanas tā vietā, lai to uzlabotu.

VECI UN JAUNI IZAICINĀJUMI KULTŪRVĒSTURISKĀ MANTOJUMA SAGLABĀŠANĀ

Tas, ka pastāv stabila metodoloģija kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanā, nenozīmē, ka starp profesionāļiem, lēmumu pieņēmējiem un sabiedrību konkrētās situācijās neraisās debates par labāko pieeju. Gluži pretēji. Nepārtraukti tiek aktualizēti tādi jautājumi kā rekonstrukcija un arhitektūra, kas imitē pagātnes iezīmes, nesaprotot, ko tie sakās godājam. Abos gadījumos parādās uzticēšanās trūkums modernajai arhitektūrai un izpratnei par to, ko šodien nozīmē autentiskums.

Pretējā tendence, izmantojot būvēto vidi un vēsturiskos apstākļus kā platformu drosmīgu un *Twitter* cienīgu paziņojumu izteikšanai būvniecības nozarē, ir vienlīdz satraucoša. Šķiet, ka modē vairs nav ne smalkums, ne pieticība. Vai "viltus ziņas" un "ātri apstiprinājuma paziņojumi" nav slimības, kas parādās arī būvniecības nozarē? Daudzās Eiropas pilsētās jau ierasts strādāt ar kontrastiem un visaptverošām konstrukcijām. Lai gan beļģu vafeles reiz tika uzskatītas tikai par ēdamām un izcili garšīgām, tagad vafelei līdzīga konstrukcija ir ieteikta kā "rotājums" jaunai jumta terasei uz Briseles bijušās fondu biržas ēkas. Šur tur parādās pazīstamu arhitektu darbi, un tos atdarina gan veiksmīgos, gan neveiksmīgos risinājumos.

REĢIONĀLĀ SPECIFIKA PRETSTATĀ GLOBĀLAJIEM STEREOTIPIEM

Arhitektūru raksturo reģionālas īpatnības (tas būtu vēlams), un tas pats attiecas uz plānošanu. Mūsdienās ainavām, pilsētām un ciematiem uzspiež paraugus no citām vietām, neatkarīgi no to specifiskajām iezīmēm. Lai saglabātu brīvo telpu, Flandrijā, reģionā ar apdzīvotības blīvumu, kas pārsniedz Eiropas vidējo rādītāju, ir pieņemts lēmums veidot blīvu apdzīvoto vidi. Īsā laika sprīdī lieli zemes gabali pilsētas centros un bijušajās muižās, un klosteros ar dārziem ir kļuvuši par īpaši interesantām iespējām gudriem attīstītājiem. Radikāls risinājums ir nojaukt esošās celtnes un maksimāli izmantot apbūvējamo platību vai arī izvēlēties augstceltni. Nav nekādas vajadzības pēc apzaļumošanas, jo kaimiņu dārzi nekad nav jākopj un jaunā īpašuma iedzīvotājiem paveras jauks skats, ja vien viņiem nepaveicas un viņi nedzīvo

5 Wainwright Oliver, *Coventry v the wrecking ball: 'We need gentle repair – not wholesale demolition'*, *The Guardian*, 2021. gada 15. janvāris.

apakšējos stāvos ar skatu uz ielu vai ķieģeļu sienu, kas atdala īpašumus. Šādu īpašumu ietekme uz pilsētu un ainavu netiek apsvērta, gluži pretēji – pārdrošās būves tiek atbalstītas neatkarīgi no tā, vai tās iederas konkrētajā vietā. Jaunās celtnes izskatās vienādi – pašreizējā tendence ir “neomodernisms” – neatkarīgi no to atrašanās vietas, proti, laukos vai pilsētā, aizsargātā zonā vai nē. Pat stāvu plāni šajos attīstītāju projektos izskatās vienādi, nav nekādas iespējas izmantot pieejamo platību personalizētākā veidā. To, ka šādi stereotipiski plānojumi neapmierina visas vajadzības, skaidri parādīja COVID-19 pandēmija: jaunās ģimenes ar bērniem nevar spēlēties, mājskoloties un strādāt vienā atvērta plānojuma viesistabā, kurā ir arī virtuve. Vai tā ir augstas kvalitātes būv kultūra vai būv kultūra?

Kur ir investori un arhitekti, kas ir cieši pārliecināti par radīto darbu kvalitāti tādā mērā, ka tās kļūst arī par viņu pašu mājām? Te jāmin *Pritzker* balvas laureāts Gordons Banšafts (*Gordon Bunshaft*) un viņa Manhetenas māja (*Manhattan House*) Ņujorkā – izcila mazstāvu un blīvi apdzīvota ēka ar komunālajiem dārziem, kā arī 1947.-1951. gada revolucionārā Manhetenas austrumu gala apbūve, leguvusi arhitektūras pieminekļa statusu 2007. gadā, Manhetenas māja un tā laika augstceltnu un pilsētas struktūras veidošanas stratēģija Ņujorkā ir saglabāta kā ievērojams paraugs visiem, kas interesējas par dzīvojamo namu projektēšanu, apdzīvotās vides blīvumu un augstceltnēm. Skumji ir tas, ka neseno atjaunošanas darbu laikā Banšafta rūpīgi plānotie stāvu plāni šiem dzīvokļiem ir tikuši mainīti.

Idejas, materiāli, metodes un prakse vienmēr ir ceļojuši laikā un telpā, un pat pašreizējā pandēmija to nevar apturēt. Agrāk bija laiks šīs prakses lokāli aprobēt, pielāgojoties vietējam klimatam un apstākļiem un tādējādi radot jaunus piemērus, kas savukārt iedvesmotu citus. Globalizētajā pasaulē nevar lieki šķiest laiku: visa pamatā ir aizvien lielāks ātrums. Ir ievērojami samazināts laiks, kas nepieciešams, lai nokļūtu no vienas pilsētas citā, no vienas valsts otrā, padarot pašas attālākās vietas pieejamas. Ainavas izmaiņa ne tikai lidostas, lielceļi un ātrgaitas dzelzceļu līnijas, bet arī jaunie projekti un zemes izmantošana, kas ar tiem saistīta. Ātruma aicinājums ir ietekmējis visus dzīves aspektus, kā to ir uzsvēris urbāno studiju pētnieks un filozofs Pols Virilio (*Paul Virilio*) 20. gadsimta 70. gados. Vai tā ietekme uz iedzīvotāju labklājību ir ņemta vērā?

ILGTSPĒJĪBA UN AUGOŠĀS PRASĪBAS

Visilgtspējīgākā ēka ir tā, kas jau pastāv; tas ir likums, ko aizmirst, kad var aizbildināties ar amnēziju. Ēkas un tās interjera kalpošanas ilgums kļūst arvien īsāks. Cik biroju ēku, kas celtas 20. gadsimta

60. gados un vēlāk, Briselē ir nojauktas? Vai to aizvietotājas noturēsies ilgāk nekā priekšteces? Ja mēs nopietni uzlūkojam klimata pārmaiņas un ilgtspējību, tām vajadzētu šādu ilgtspējību demonstrēt. Tas attiecas arī uz dzīvojamām ēkām. Vai ir kāda apjaušana, cik virtuvju un vannasistabu ik gadu tiek remontētas? Cik koka logu un durvju maina, nevis salabo? Arhitekta Filipa Samina (*Philippe Samyn*) projektētajai ēkai Briselē, kurā mitinās Eiropadome, ir siena, kas lepojas ar koka logu rāmjiem no visas Eiropas. Tas ir stāsts par kultūru daudzveidīgumu, amatniecības prasmēm un otrreizējo pārstrādi, bet cik no ministriem, kas tiekas “*Europa*” ēkā, zina par tās simbolisko nozīmi?

Būvētā vide un kultūrainavas laika gaitā attīstās un ir tikušas pielāgotas tajās mītošo iedzīvotāju vajadzībām. Tie, kas vēlas, var novērtēt savas apkārtnes dažādos vēsturiskos slāņus. Tādēļ jautājums ir nevis par to, vai evolūcija ir pieņemama vai nav, bet par to, kā nodrošināt, ka lēmumi, kas tiek pieņemti par būvēto vidi, ir informēti un lietderīgi gan tagad, gan ilgtermiņā. Tiem nepieciešams garantēt, ka vieta tiks uzlabota salīdzinājumā ar pašreizējo situāciju. Atsevišķās lokācijās un kultūrvēsturiskā mantojuma objektos neiejaukšanās ir pats labākais lēmums, un jebkura darbība, kas nav saglabāšana un/vai uzturēšana, būtu aizliedzama. Šādu lēmumu pieņemšanai ir nepieciešamas zināšanas par faktiem, kā arī laiks, prasmes, redzējums un drosmē.

KAS PAR TO LEMJ?

Vairākās valstīs lēmumu pieņemšana par teritoriālo plānošanu un kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu ir deleģēta zemākam pārvaldības līmenim un pat pašvaldībām, lai tās padarītu saprotamākas iedzīvotājiem. Tā rezultātā lēmumu pieņemšana ir tuvāk attīstītājiem un tālāk no ekspertu viedokļa, kas ir pieejams augstākos līmeņos. Subsidiaritāte nozīmē noteikt atbilstošu līmeni: zemāko un visefektīvāko. Nepastāvot līdzsvaram starp abām šīm dimensijām, pārāk bieži nonākam pie sabiedriskā labuma samazināšanas un neskaidras atbildības pret pašreizējo un nākotnes paaudzēm, jo uzsvars tiek likts uz īstermiņa ieguvumiem un vietējo politiku izredzēm tikt atkārtoti ievēlētiem.

Iesaistīt kopienas un vietējos iedzīvotājus ir kļuvis moderni, vismaz formāli. Eiropā tam ceļu bruģēja Orhūsas un Faru konvencijas⁶, bet kā tas darbojas praksē? Vai jaunie projekti tiek izstrādāti, izmantojot augšupēju līdzdalību un konsultācijas? Vai iedzīvotājiem ir jāiesaistās tiesvedībā un jāalgo dārgi specializējušies advokāti, lai

⁶ Apvienoto Nāciju Organizācijas Eiropas ekonomikas komisijas (UNECE) Konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem (Orhūsas konvencija), 1998. gada 25. jūnijs.

aizstāvētu savas intereses, kad netiek ņemts vērā viņu ieguldījums un vēlmes? Vai, runājot par pārvaldību, mums ir ko mācīties no līdzdalības sabiedriskajās kustībās, no "brīvas, iepriekšējas un informētas piekrišanas" principa un tiesībās balstītām pieejām?

Kad mūsu valdības pieņēma pirmos COVID-19 ierobežošanas pasākumus, bikli tika uzdots jautājums, vai dzīve pēc tam atkal būs "kā iepriekš", it kā nekas nebūtu noticis, vai krīzei būs ilgstoša ietekme uz cilvēkiem un viņu rīcību, un uz vidi un ekonomiku regulējošām politikajām nostādņēm. Krīze ir satricinājusi daudzas aktivitātes un darbavietas, tostarp tūrisma un kultūras nozarē. Tā ir parādījusi iepriekš nepieredzētu nevienlīdzību, par kuru mēs labprāt nebūtu zinājuši. Tā ir radījusi solidaritāti un veicinājusi radošumu, iespēju no jauna atklāt kultūras mantojumu mūsu tuvākajā apkaimē, publiskos parkus, apslēptus dārgumus. Vai COVID-19 pārvarēšanas stratēģijas un nākotnes politiskās nostādnes ietekmēs mūsu ikdienas vidi un kultūras mantojumu? Vai mēs atkal ceļosim kā iepriekš? Vai tūrisma nozare pacelsies no pelniem? Vai Eiropas zaļais kurss ietekmēs būvēto vidi un kultūras mantojumu? Noteikti būs nepieciešamas pārmaiņas "sabiedrības dzīvē un individu, kopienu un valsts un privāto organizāciju rīcībā". Reaģējot uz šo, Eiropas Komisija uzsāka jauno Eiropas "Bauhaus" iniciatīvu, lai veidotu "tiltu starp zinātnes un tehnoloģiju pasauli un mākslas un kultūras pasauli" un apvienotu "ilgtspēju un stilu", padarot "Eiropas zaļo kursu tuvāku cilvēku prātiem un mājām".⁷ 2020. gadā Eiropas Komisija uzņēmas būtisku iniciatīvu divās atbalsta pilnvaru jomās – veselības un kultūras. Tas nekad agrāk nav noticis, vismaz ne šādā mērogā. Vai šajās iniciatīvās atspoguļosies būv kultūra vai augstas kvalitātes būv kultūra? Vai pastāv rīki, kas palīdzētu lēmumu pieņēmējiem, iesaistītajām pusēm un kopienām objektīvi noteikt starp tām atšķirību?

NEPIECIEŠAMĪBA PĒC JAUNA RĪKA

Pašreizējie plānošanas instrumenti neuzlabo būvēto vidi, tāpat tie negarantē to kultūrvēsturiskā mantojuma vietu saglabāšanu, ko cilvēki iecienījuši. Arī tiesību akti, noteikumi un doktrīnu teksti kultūrvēsturiskā mantojuma jomā nav panaceja: tiem nav paredzēts kļūt par teritoriālās un pilsētvides plānošanas instrumentiem. Vai Davosas deklarācija "Ceļā uz augstas kvalitātes būv kultūru" var daudz ko mainīt? Davosas deklarācija ir aizsākusi svarīgu procesu. Kultūras ministri ir apņēmušies ietvert

augstas kvalitātes būv kultūras rādītāju kā politikas pamatmērķi (19. punkts) un atbilstoši rīkoties (18.-22. punkts), kā arī ir vienojušies tikties vēlreiz, lai novērtētu un pārrunātu sasniegto progresu (23. punkts).

Lai atbalstītu Davosas procesu, Šveices iestādes 2019. gadā organizēja konferenci "Kā mērīt augstas kvalitātes būv kultūru" (*Getting the Measure of High-Quality Baukultur*) skaistajā Siklī paviljonā (*Pavilion Sicli*) Ženēvā. Ar ekspertu grupas un starptautiska konsultāciju procesa atbalstu tagad tiek izstrādāts jauns objektīvas būv kultūras kvalitātes novērtēšanas rīks. Tā kā tas nav paredzēts tikai ekspertiem, šis jaunais rīks holistiskās pieejas dēļ papildina citus nacionālos un starptautiskos rīkus un Eiropas kvalitātes principus un to atlases kritērijus.

Vai mūsu būvētā vide ir veidota neapdomīgi, pārklājoties dažādām darbībām, kas plūst kā ūdens, pie katra pagrieziena un šķēršļa izvēloties vieglāko ceļu? Līdz šim tas tā ir izskatījies, neskatoties uz daudzās Eiropas valstīs pieņemtajiem vīzijas dokumentiem un stratēģiskajiem plāniem, kā arī likumiem un noteikumiem. Lai vairotu mūsu ikdienas vides kvalitāti, ir nepieciešama jauna integrēta un pārdomātāka pieeja – tāda, kas ņem vērā būvēto vidi un tās kultūras mantojuma resursus kā vienotu mērķi un atbildību. Mums būtu jātiecas uz augstas kvalitātes būv kultūru, nevis jāpieņem, ka vide tikai atspoguļo mūsu būv kultūru. Kopienām, iesaistītajām pusēm un lēmumu pieņēmējiem būtu jāizmanto pieejamie rīki, lai izmērītu kvalitāti un būv kultūru, un par to arī jāatbild. Tā ir kopīga atbildība.

⁷ Eiropas Komisijas prezidentes Ursulas fon der Leienas (*Ursula von der Leyen*) prezentācija par zaļo kursu un jauno Eiropas "Bauhaus". Rīcības, sociālās un kultūras izmaiņas zaļā kursa īstenošanai ir tēma, kas ietverta Eiropas Savienības programmā "Apvāršnis 2020".

BÉNÉDICTE SELFSLAGH

is an expert in the cultural heritage policy and world heritage. She is a member of the Drafting Committee that prepared the Davos Declaration Towards a High-Quality *Baukultur* for Europe and is developing the Davos System. She participated in the work of two other related committees, namely the ICOMOS expert group that produced the European Quality Principles for the EU-funded Interventions with Potential Impact upon Cultural Heritage and the scientific committee of the Back to the Spirit of the Venice Charter project conducted by ICOMOS France in 2018.

Selfslagh works as a consultant and is a member of several boards and heritage committees in Europe and abroad. She is a member of the Cultural Heritage Experts Group of the European Commission, represents Belgium in the International Coordination Committee for the Preah Vihear Temple (Cambodia), and chaired the Panel of the European Heritage Label during the first seven years following its establishment. She was the Secretary General of ICOMOS (2008-2011), Rapporteur of the World Heritage Committee (2002-2003) and Chair of the Steering Committee for the Cultural Heritage (CDPAT) of the Council of Europe (2001-2002).

HIGH QUALITY *BAUKULTUR* AND CULTURAL HERITAGE CONSERVATION: SHARED GOALS AND RESPONSIBILITIES?

“Enhancing the quality of our daily environment and thereby the well-being of all” is the aim of the Davos Declaration *Towards a High-Quality Baukultur*. The objective is very commendable; however, do experts really need yet another theoretical concept? What is its relevance for citizens? And how does the Davos Declaration consider cultural heritage?

PUTTING CULTURE IN THE LIMELIGHT

The Davos Declaration calls for “a holistic, culture-centred approach to the built environment and for a humanistic view of the way we collectively shape the places we live in and the legacy we leave behind” (Article 3). It is thus a people-centred approach focusing on culture because “culture enables and drives economic, social and environmental sustainability [..]” (Article 1).

Baukultur is defined in the Davos Declaration as embracing “every human activity that changes the built environment” (Article 4). Thus, *Baukultur* is expressed at all levels, from interventions on landscapes or infrastructure works to the micro-level of selecting materials or daily maintenance, from adopting policies aiming at keeping workshops in city centres to families taking care of rented gardens (Articles 4-6). Every act shaping people’s daily environment, is a cultural act. How people live, work, build and use their environment, is a cultural act. It reflects their priorities and history, identity and culture. There are many examples of such acts that have turned the environment into uncomfortable places, from housing isolated from a town by a spaghetti of highways to monuments erected to celebrate colonialists. However uncomfortable these places make us today, past choices and behaviours that have impacted the built environment remain cultural expressions of their time. The same applies to the present choices and behaviours: processes for decision-making should therefore be very carefully contemplated. Although not all studies in the field meet the highest scientific standards, there is a growing body of evidence that the built environment impacts health and mental well-being.

BAUKULTUR VERSUS THE HIGH-QUALITY *BAUKULTUR*

Even before the adoption of the Davos Declaration, several countries highlighted the *Baukultur* concept by engaging in dialogue with stakeholders, collecting facts and publishing examples of good practices. Other countries are only now starting to explore the concept. Surely, all countries have laws and regulations regarding the territorial and urban planning. They seek to measure the impact of new projects on the environment, to preserve their cultural heritage and natural resources, to reduce carbon-emissions, pollution and flooding. Standards are constantly being developed or updated. New projects are supposed to tick all the boxes and, more often than not the new standards are imposed on the existing buildings as well. Outstanding projects are awarded prizes for their achievements in terms of contemporary architecture or heritage conservation.

Notwithstanding all these regulations, standards and awards, the perception that lingers is that the overall quality of the built environment is decreasing slowly and gradually. This is illustrated with a sense of humour by Pou du Pelisse Jr – the pen name of a louse in the fur – and his pictures published in

the Flemish M&L Heritage Magazine since 2018.¹ How can one explain the decreasing quality of the built environment when material comfort has increased over the last decades, technical processes have become more accessible for the benefit of more people, and research in human and medical sciences have offered new possibilities to reach quality objectives?

To turn the tide, the Davos Declaration introduced the concept of high-quality *Baukultur*. The difference between *Baukultur* and high-quality *Baukultur* is made plain among others by Pou du Pelisse Jr's pictures, the *Ugly Belgian Houses* publication and their *Instagram* posts: pictures tell more than a thousand words. The high-quality *Baukultur* promoted by the Davos Declaration is about moving from the 'act of building' to the 'art of building'. It is a conscious process whereby every actor is aware of his/her responsibility. From that perspective, the high-quality *Baukultur* is a new and adaptive approach to shaping the built environment, an approach that is "rooted in culture, actively builds social cohesion, ensures environmental sustainability, and contributes to the health and well-being of all" (Article 7). The statement also explains why the high-quality *Baukultur* is needed.

HIGH-QUALITY *BAUKULTUR* AND HERITAGE CONSERVATION

Giving its overall aim to enhance the quality of the built environment, the Davos Declaration is promoting a holistic approach: "*Baukultur* encompasses existing buildings, including monuments and other elements of cultural heritage, as well as the design and construction of contemporary buildings, infrastructure, public spaces and landscapes" (Article 4). Moreover, it explicitly states: "Cultural heritage is a crucial component of high-quality *Baukultur*. The way we use, maintain and protect our cultural heritage today will be crucial for the future development of a high-quality built environment" (Article 9).

When detailing the benefits of high-quality *Baukultur*, the Davos Declaration builds upon methodologies and experiences gained from heritage conservation (Articles 10–13). For sure, heritage professionals can rely upon a corpus of international charters, conventions, recommendations and guidelines that have been developed over decades. These standard-setting texts cover all aspects of heritage conservation, from individual buildings to ensembles and landscapes, from training to interpretation of cultural heritage sites. So far, other disciplines have not

¹ M&L - Magazine for Monuments, Landscapes and Archaeology, Die Keure (Bruges). The *Pou du Pelisse jr* contributions started in 2018.

used the full potential of these texts. For example, there is no such thing as a 'blank slate' when planning an intervention in the built environment, therefore the heritage conservation methodologies to understand the environment, its context, characteristics, history and values are relevant for all types of interventions. Gaining such an understanding and becoming familiar with the needs of the communities should be done prior to any planning, programming and design. Rather than restricting contemporary creation, the presence and thorough understanding of the historical context triggers creativity, as was demonstrated by Marine Dessart in her thesis prepared at the Engineers Department of the Liège University in 2017.² Cultural heritage and its conservation methodologies are thus a key element to achieving the quality of the built environment and it is acknowledged in the Davos Declaration.

A NEW MOMENTUM IN THE SEARCH FOR QUALITY IN THE CULTURAL HERITAGE CONSERVATION

To ensure that 2018 the European Year of Cultural Heritage would have a lasting impact, the European Commission launched ten flagship initiatives. Cherishing Heritage, entrusted to ICOMOS was one of them. Its purpose was to develop quality guidelines to ensure that investments by the European Union would not damage cultural heritage and its values. The second edition of the publication of the *European Quality Principles for EU-Funded Interventions That Have a Potential Impact on Cultural Heritage* was released at the end of 2020.³

The Cherishing Heritage initiative demonstrated the importance of quality principles and standards at every stage of the life cycle of programmes and projects, from planning to evaluation. It emphasised the importance of awareness raising and stated that "the recognition of cultural heritage as a common good and responsibility is a precondition of quality". *Mutatis mutandis*, the same applies to the built environment and all types of interventions thereon. The Davos Declaration also underscores the importance of awareness raising (Article 18) and provides an opportunity to take action and build quality measures at all stages (Articles 19–20). Yet, there is more to it.

Whereas heritage professionals have a corpus of charters

² DESART Marine, *Conception et patrimoine: Impact de l'édifice existant sur les phases amont du processus*, Master thesis Civil Engineer Architect, Faculty of Applied Sciences of the Liège University, 2016–2017.

³ The electronic version of the *European Quality Principles for EU-funded interventions with a potential impact on cultural heritage* (2020 edition) is accessible on the ICOMOS website.

and other standard-setting instruments, there was not ‘a Venice Charter’ for decision makers. Therefore the European Commission asked ICOMOS to develop a new tool for decision makers helping them to assess whether proposed interventions are worthy of the EU-funding or not. Other interested parties also insisted that the proposed European Quality Principles should include an operational tool.

The new tool consists of the seven Selection Criteria presented below, each accompanied by a few questions. Together the answers indicate whether a proposed intervention meets the expected quality standards and will transmit the cultural heritage to future generations in its richness and diversity, or whether the proposed intervention requires more work in one or more areas.

1 KNOWLEDGE-BASED	Conduct research and surveys first of all
2 PUBLIC BENEFIT	Keep in mind your responsibility towards society
3 COMPATIBILITY	Keep the ‘spirit of the place’
4 PROPORTIONALITY	Do as much as necessary, but as little as possible
5 DISCERNMENT	Call upon skills and experience
6 SUSTAINABILITY	Make it last
7 GOOD GOVERNANCE	The process is part of the success

The search for quality in heritage conservation points the way. The seven Selection Criteria were developed for projects with a potential impact on heritage conservation. They are thus not limited to interventions on cultural heritage but are relevant for new buildings and infrastructure work in a historic environment. Communities and other organisations, private or public, can use them as well. Indeed, who are the investors who would like to invest in projects that would respond to the opposite criteria: poor governance, no sustainability, no discernment etc.?

Some Selection Criteria can be singled out as being of special relevance because nowadays they tend to be too easily forgotten: the knowledge-based criterion with the principle

“Conduct research and surveys first of all”, the compatibility criterion with the principle “Keep the spirit of the place”, and the discernment criterion with the principle “Call upon skills and experience”. Would it be conceivable for a doctor to prescribe treatments without having examined the patient or gathered the data necessary to establish the diagnosis? Or to prescribe treatments that have not been tested? What is unheard of in the health sector, is not uncommon for the built environment: projects showing a lack of understanding of their (historical) context are no exceptions. Not all contemporary projects pay sufficient attention to skills and experience, detailing and materials, thereby contravening the criteria of discernment and sustainability. The proportionality criterion also offers useful insights. Valuable post-war architecture such as in Coventry (UK) is threatened whereas it could do with “gentle repair instead of wholesale demolition”.⁴ Noncompliance with the Selection Criteria inevitably results in chipping away the existing quality of the built environment instead of enhancing it.

OLD AND NEW CHALLENGES FOR HERITAGE CONSERVATION

The fact that there is a solid methodology for heritage conservation does not mean that there are no debates about the best approaches in a given situation among professionals, decision makers and the public, on the contrary. Recurring issues are ‘reconstructions’ and architecture imitating past features without understanding what they claim to cherish. Both options show a lack of confidence in contemporary architecture and acquaintance with what authenticity means today.

The opposite tendency, using the built environment and historic settings as a platform to make bold Twitter-like statements in the built environment is equally worrying. Subtlety and modesty seem to be out of fashion. In many European cities, working with contrasts and superstructures has become the norm. Whereas Belgian waffles were once supposed to be just edible and delicious, a waffle-like structure is proposed to ‘adorn’ a new roof terrace on the former Brussels stock-market. Interventions by well-known architects are popping up, anywhere and everywhere, and they are imitated for the better and the worst.

REGIONAL SPECIFICITIES VERSUS GLOBAL STEREOTYPES

Architecture with or without architects is, or should be characterised by regional specifics and the same applies to planning. Examples from elsewhere are nowadays imposed on

⁴ Oliver Wainwright, *Coventry v the wrecking ball: ‘We need gentle repair – not wholesale demolition’*, The Guardian, 15 January 2021.

landscapes, towns and villages regardless of their specifics. To preserve its open space, Flanders, a region with a higher density than the European average, has opted for more densification. In a short time span, large plots in city centres and former mansions and monasteries with gardens have become juicy opportunities for clever developers. The silver bullet is to demolish the existing buildings and to use the maximum buildable surface or to go for high-rise. No need to provide for greenery: the gardens of the neighbours offer a maintenance-free solution and a nice view for the future inhabitants of the new development, unless they have the bad luck to live on the lower levels and are looking upon traffic or are facing the brick walls separating the properties. The impact on town- and landscapes of such projects is hardly considered, on the contrary, daring structures are welcomed whether they are meaningful in that particular spot or not. New buildings look alike – the current trend is ‘neo-modernism’ – regardless of their location, in the countryside or in town, whether the area is protected or not. Even the floor plans of those development projects look alike, with no possibility to use the available space in a more personalised way. That such stereotyped layouts do not fit all needs was made clear during the COVID-19 pandemic: young families with children cannot play, home-school and work from a single living-room with an open kitchen. Is this high-quality *Baukultur* or *Baukultur*?

Where are the investors and architects who strongly believe in the quality of their creations to the extent that these become their own home? It was the case for the Pritzker Prize laureate Gordon Bunshaft and his Manhattan House in New York, a striking low-rise and high-density building with communal gardens and in 1947-1951 a revolutionary development of Manhattan's Upper East. Designated a landmark in 2007, Manhattan House remains, together with New York's approach on the high-rise and the urban fabric at the time, a significant example for all those, who are interested in the apartment house design, densification and high-rise. The sad thing is that during recent refurbishment works Bunshaft's carefully thought-out floor plans for the apartments have been altered.

Ideas, materials, techniques and practises have always travelled and even the current pandemic will not prevent them from doing so. In the past they had the time to settle in and to adjust themselves to local climates and circumstances, thereby generating new examples that in turn would inspire others. In a globalised world there is no time to spare: more speed is the essence. The time needed to travel from one city to another,

from one country to another, has been reduced considerably, thereby bringing distanced territories within reach. Not only airports, highways and high-speed railways transform the landscapes, but the new developments and forms of land use they are generating. The call for speed has impacted all aspects of our lives as was highlighted by urbanist and philosopher Paul Virilio as early as in the 1970s. Is its impact on the well-being of the citizens being considered?

SUSTAINABILITY AND EVOLVING NEEDS

The most sustainable building is the one that exists, a rule that is likely to be forgotten when amnesia is more convenient. The life span of a building and its interior is becoming shorter and shorter. How many office buildings from the 1960s and later have been stripped or demolished in Brussels? Will their replacement last any longer than their predecessors? If we are serious about climate change and sustainability, they should. Houses are not spared either. Any idea on how many kitchens and bathrooms are being renovated on a yearly basis? How many wooden windows and doors are being replaced instead of being repaired? Architect Philippe Samyn's building for the European Council in Brussels with its wall of wooden window frames coming from all over Europe, makes a statement on cultural diversity, craftsmanship and recycling, but how many ministers meeting in the Europa Building are aware of its symbolic meaning?

The built environment and cultural landscapes evolve over time and have been adapted to the needs of their inhabitants. Those who wish to do so, can easily read the different historic layers of their surroundings. The question therefore is not whether evolution is acceptable or not, but how to ensure that decisions regarding the built environment are informed and beneficial, now and in the long-term. The bottom line is that they guarantee that the place will improve in comparison to the present situation. For some places and for exceptional heritage, no intervention is the best intervention and any activity other than conservation and/or maintenance should be prohibited. Taking such decisions requires knowledge of the facts, time, skill, vision and courage.

WHO DECIDES?

Several countries devolved decision-making regarding territorial planning and the cultural heritage conservation to a lower level. As a result, they brought the decision-making also closer to developers and further away from the expertise that is available at higher levels. Subsidiarity is about establishing the appropriate

level: the lowest and the most efficient. A lack of balance between both dimensions leads all too often to a reduction of the public benefit and obscuring responsibility towards current and future generations because the focus is on short term benefits, and for local politicians on re-election.

Involving communities and local inhabitants has become trendy, at least on paper. In Europe, the Aarhus and Faro conventions paved the way⁵ but how does it work in practice? Are new projects developed with bottom-up participation and consultation? Or do citizens need to initiate costly legal action and call upon specialised lawyers to defend their interests when their input and concerns are not taken into account? Are there lessons to be learned in terms of governance, from participation movements, the ‘free, prior and informed consent’ principle and rights based-approaches?

When the first COVID-19 lockdown measures were issued by our governments, timidly the question was raised whether life would resume afterwards as before, as if nothing had happened, or whether the crisis would have a lasting impact on people and their behaviour, and on policies regarding the environment and the economy. The crisis has shattered many activities and jobs, in the tourism and culture sectors among others. It has revealed inequalities previously unknown and inequalities we preferred not to see. It also generated solidarity and creativity, a rediscovery of cultural heritage in our neighbourhoods, public parks, hidden gems. Will the COVID-19 exit strategies and future policies affect our daily environment and our cultural heritage? Will we travel again like we did before and will the tourism sector raise from its ashes? Will the European Green Deal affect the built environment and our cultural heritage? It will, because changes “in societal practices and in the behaviour of individuals, communities, and public and private organisations” will be required. In response, the European Commission launched the New European Bauhaus to build a “bridge between the world of science and technology and the world of art and culture”, to match “sustainability with style” and to bring “the European Green Deal closer to people’s minds and homes”.⁶ And so it happened that in 2020, the European Commission took major initiatives in two areas – health and culture – for which it has only complementary competence. This never happened before,

5 United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) *Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters* (Aarhus Convention), 25 June 1998.

6 Presentation of the Green Deal and the the New European Bauhaus by the President of the European Commission von der Leyen. Behavioural, social and cultural change for the Green Deal is a topic within the European Horizon 2020 Programme.

at least not at this scale. Will these initiatives reflect *Baukultur* or high-quality *Baukultur*? And are there any tools to help decision makers, stakeholders and communities to distinguish one from the other in an objective way?

THE NEED FOR A NEW COMPLEMENTARY TOOL

Current planning instruments do not improve the built environment in the eyes of the beholders and according to their expectations, nor do they guarantee the safeguarding of heritage places that people love. Likewise, heritage legislations, regulations and doctrinal texts are not the panacea: they were not meant to become instruments for territorial and urban planning. Can the Davos Declaration *Towards a High-Quality Baukultur* make a difference? More than a snap moment in time or a political statement – of which there are many and all are bearing the names of the many places one cannot visit during a pandemic – the Davos Declaration initiated a process. The Ministers of Culture committed themselves to integrate the vision of a high-quality *Baukultur* as a core policy objective (Article 19) and to take action (Articles 18-22). They also agreed to reconvene in order to take stock of the progress made (Article 23).

To support the Davos Process, the Swiss authorities first organised the *Getting the Measure of High-Quality Baukultur* conference in 2019, in the beautiful Pavilion Sicli in Geneva. Together with a group of experts and following an international consultation process, they are now developing a new tool to objectively assess the quality of *Baukultur*. Because of its holistic approach and because it is not only addressed to experts, this new assessment tool is complementary to other national or international tools and to the European Quality Principles and its Selection Criteria.

Is our built environment shaped haphazardly, as a superposition of many actions flowing like water, taking the easiest way at each turn and obstacle? Until now this seemed to be the case, despite the existing vision documents and strategic plans that many European countries have adopted and their laws and regulations. To enhance the quality of our daily environment, a new integrated and more conscious approach is needed, one that considers the built environment and its cultural heritage resources as a common good and common responsibility. Rather than accepting that the environment merely reflects our *Baukultur*, one should aspire for high-quality *Baukultur*. Communities, stakeholders and decision makers should use the tools that are now available to measure quality and *Baukultur*, and above all the latter should be held accountable. These are shared responsibilities.

IRĒNA HADJISAVAS-ADAMSA

ir arhitekta un teritoriālās un pilsētvides plānošanas eksperte. Viņa ir absolvējusi Arhitektūras, būvniecības un ģeodēzijas universitāti Sofijā, Bristoles Universitāti un Kīpras Universitāti. Hadjisavas-Adamsa ir vairāk nekā divdesmit gadu pieredze kultūras mantojuma saglabāšanas un pārvaldības jomā, darbojoties gan valsts, gan privātajā sektorā (Pilsētplānošanas un mājokļu lietu departamenta Kultūras mantojuma saglabāšanas nodaļā un pilsoniskajā sabiedrībā). Viņa pārstāv Kipru dažādos Eiropas Padomes un Eiropas Komisijas projektos, programmās, tīklos un iniciatīvās. Viņas galvenās intereses ir kultūras mantojuma saglabāšana un tā saikne ar teritoriālo un pilsētvides plānošanu, kultūras mantojuma ekonomika, ainava un sabiedrības līdzdalība. Kopš 2019. gada viņa ir Kīpras Republikas Iekšlietu ministrijas Pilsētplānošanas un mājokļu lietu departamenta teritoriālās plānošanas nodaļas vadītāja.

VAROŠAS PRIEKŠPILSĒTA BŪVKULTŪRAS SKATĪJUMĀ

IEVADS

Būvkultūra (*Baukultur*) – “būvēšanas kultūra” – ir termins, kas attiecināms gan uz materiālo aspektu, piemēram, ķieģeļiem un javu, gan nemateriālo, proti, cilvēku intelektu, kolektīvajām zināšanām, vajadzībām un izvēlēm, savienojot pagātni, tagadni un nākotni. Tas ietver kultūras mantojumu, tehnoloģiju un iniciatīvas, kurās neatņemama sastāvdaļa ir pilsētplānošana, būvniecības metodes un mantojuma saglabāšanas tehnoloģijas. Apdzīvotas vietas laika gaitā attīstās; tās ir nepārtrauktā transformācijas procesā un atspoguļo sava laika tendences un zināšanas. Tās nekad nav kā neskarts audekls: ir daudzas iesaistītās personas, kas mijiedarbojas viena ar otru un vidi atbilstoši sociālajām un ekonomiskajām tendencēm, iespējām un vajadzībām. Tādā veidā pilsētām veidojas raksturs, unikāla vietas izjūta, cilvēku, vietas un laika sakausējums.

Kas ir pilsēta bez tās iedzīvotājiem? Kas ir pilsēta bez laika? Vai vieta pati par sevi ir pietiekama, lai to definētu kā “būvkultūru”? Vai tomēr tie ir cilvēki, kas definē pilsētu, kur pilsēta kļūst par abstraktu jēdzienu, apvienojot cilvēkus vienā teritoriālā vienībā? Kas notiek, kad pilsēta pēkšņi sastingst laikā? Mēs visi to esam redzējuši dažādās Holīvudas distopijas žanra filmās: sabrukušas

ēkas, dabai ņemot virsroku, augi ložņā pa fasādēm, sarūsējuši automobiļi pamesti ielu malās, un dažādi putekļiem klāti priekšmeti, kas pamesti, steigā bēgot, norāda, ka pilsēta reiz bijusi kādam mājvieta. Kas notiek, kad būvkultūra tiek pēkšņi un vardarbīgi sarauta gabalos: teritoriāli definētās būvētās vides nekustamā daļa tiek atrauta no kultūras, kad cilvēki tiek pārvietoti uz citām teritoriālajām vienībām?

Distopijas žanra filmās cilvēce atgriežas no kosmosa vai pazemes patvēruma vietām un novēro pilsētas pa gabalu, negribīgi tuvojoties to robežām, jo secina, ka ielās klaiņo bandas. Pilsēta kļūst par iekarojamu telpu pretējās pusēs karujošām grupām, kas piesaka tiesības uz teritoriju vardarbīgā ceļā. Šajā kontekstā uzmanība netiek pievērsta pilsētvides ainavai, arhitektūrai vai kultūras mantojumam, jo tas kļūst par upuri iespaidīgiem sprādzieniem. Tāpat netiek pievērsta uzmanība būvētās vides emocionālajai vērtībai.

Vai būvkultūru var saistīt ar šādiem ekstrēmiem scenārijiem, un kā Davosas kvalitātes sistēmu var izmantot, lai novērtētu un pieņemtu lēmumus pilsētplānošanā? Šī raksta mērķis ir apskatīt būvkultūras situāciju Varošas priekšpilsētā Kīprā.

STARPTAUTISKAIS KONTEKSTS

Starptautiskajās un Eiropas kultūras mantojuma konvencijās arvien vairāk tiek akcentēta ne tikai nepieciešamība identificēt materiālo mantojumu, bet arī veicināt nemateriālā mantojuma nozīmīguma apzināšanu, tostarp kultūras mantojuma ietekmi tautsaimniecībā. Turklāt Faru konvencijas pamatā ir uzsvērtā kultūras mantojuma vērtība sabiedrībai. Tieši tāpat būvkultūras jēdziens priekšplānā izvirza cilvēku darbības,¹ veidojot būvēto vidi. Saskaņā ar Būvkultūras fondu (*Baukultur Foundation*): “Papildu sociālajiem, ekoloģiskajiem un ekonomiskajiem aspektiem būvkultūrai piemīt arī emocionālā un estētiskā dimensija.”²

Lai gan minētajos dokumentos tas nav teikts, vēl viens pilsētu raksturojošs aspekts ir simbolisms. Pilsētās ir daudz simbolu, ko pamana vietējie iedzīvotāji un citas sociālās grupas. Saskaņā ar Junga teoriju pilsēta ir mātes simbols, “sieviete, kas nēsā bērņus sevī”.³ Bez tam pilsētas ir arī varas simbols. Žeroms Monē (*Jérôme Monnet*) raksta, ka “telpas simboliskā dimensija ir gan varas jautājums, gan varas instruments: persona, kas manipulē

1 Davosas deklarācija (2018)

2 <https://www.bundesstiftung-baukultur.de/en/about-baukultur-1>

3 C.G. Jung, *Métamorphoses de l'âme et ses symboles* (1953), pp. 356-58.

ar simboliem, var manipulēt arī ar identifikācijas procesiem, un tādā veidā ietekmēt to grupu, kas leģitimizē varu”.⁴

Davosas deklarācijā augstas kvalitātes būv kultūras vīzija ir saistīta ar funkcionālajām, tehniskajām un ekonomiskajām prasībām, kā arī ar cilvēku sociālajām un psiholoģiskajām vajadzībām (8. punkts). Tā aicina uz starpdisciplināru iesaistīto pušu sadarbību un norāda uz to, ka “nepieciešama pilsoniskas sabiedrības un informētas un apzinošās publikas līdzdalība” (16. punkts). Vīzija ir sasniedzama, valdībām īstenojot politiskās nostādnes un atbilstošus procesus.

Dzīvām pilsētām skaidri iespējams noteikt iesaistītās puses un viņu intereses, zeme ir tikai nekustamais īpašums, ekonomiku nosaka brīvais tirgus, tiek piemērotas politiskās nostādnes un pārvaldības principi. Tāpēc jebkuru uzlabojumu, veidojot augstas kvalitātes būvēto vidi jeb būv kultūru, ir iespējams īstenot, sabiedrībai iejaucoties uzņēmējdarbības un sociālajā vidē. Ar nolūku sasniegt nosprausto mērķi – vēlamā kvalitāti – tika uzsākts Davosas process. Davosas Kvalitātes sistēma⁵ rosina izmantot astoņus kritērijus būv kultūras definēšanai un novērtēšanai: (1) pārvaldība, (2) funkcionalitāte, (3) vide, (4) ekonomika, (5) dažādība, (6) konteksts, (7) vietas izjūta un (8) skaistums. Apskatot Famagustu jeb “mūriem ieskauto pilsētu” un tās priekšpilsētu Varošu jeb “nošķirto pilsētu”, autore pievērsīs uzmanību visiem astoņiem kritērijiem.

PAR FAMAGUSTU

Atgriezīsimies pie “pamestās pilsētas” jeb konkrētāk – pie Varošas piepilsētas Famagustas, kas zināma kā “spoku pilsēta”. Tās vēsturi raksturo nepārtrauktas kaujas un ieņemšanas. Tās teritorija ir bijusi iekarotāju spēka spēļu laukums. Tās iedzīvotāji – trimdā un piespiedu pārvietojumā.

Famagusta⁶ ir dibināta 264. gadā p.m.ē. kā Arsinojas pilsētvalsts. Kopš 1192. gada Luzjēnu valdīšanas laikā un vēlāk arī dženoviešu un venēciešu valdīšanas laikā Famagusta kļuva par bagātu ostas pilsētu, komerciālu centru starp austrumiem un rietumiem. Tā bija apjosta ar nocietinājuma mūriem, bet tās centrā atradās

4 Jérôme Monnet, «Vietas simbolisms: attiecību ģeogrāfija starp telpu, varu un identitāti», *Cybergeo* : Eiropas Ģeogrāfijas žurnāls [angļu valodā], Politique, Culture, Représentations, document 562, mis en ligne le 30 octobre 2011, consulté le 08 janvier 2021. URL : <http://journals.openedition.org/cybergeo/24747> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/cybergeo.24747>

5 <https://davosdeclaration2018.ch/davos-quality-system/>

6 Vēsturiskie dati iegūti no Vikipēdijas.

Luzjēnu pils, katedrāle un centrālais laukums. Bagātību apliecināja uzcelto baznīcu skaits: 365 – katrai gada dienai pa vienai.

1571. gadā Famagusta pēc ilgstoša aplenkuma nonāca Osmaņu jūgā. Famagustas liktenis iedvesmoja Džovanni Batistu Žiraldi un vēlāk Šekspīru, kas uzrakstīja traģēdiju “Otello”. Pilsētas liktenis bija tāds pats kā lugas galveno varoņu traģiskais liktenis. Līdz 1573. gadam pilsētas iedzīvotāji – gan latīņu izcelsmes, gan vietējie (Kipras grieķi) – tika izraidīti aiz pilsētas sargājošajām sienām, un tie pārcēlās uz vietu, ko pazīstam ar Varošas nosaukumu. Iekšpus pilsētas mūriem apmetās turku ģimenes no Anatolijas, un tas pārveidoja pilsētu gan attiecībā uz tās funkciju, gan pilsētplānojumu no bagāta tirdzniecības centra uz provinciālu osmaņu apmešanās vietu.

Kad Kipru 1878. gadā pievienoja Lielbritānijai, Famagustas nozīmīgums tika atzīts no jauna. Pilsētas atjaunošana un attīstība tika noteikta ar Famagustas “Attīstības likumu”. Laika posmā no 1903. līdz 1906. gadam tika attīstīta un paplašināta osta, un 1904. gadā tika uzsākta Kipras valdības dzelzceļa būve ar galastaciju Famagustā. Varoša strauji attīstījās, jo kļuva par britu administratīvo centru. Plauka lauksaimniecība un tūrisms, jo īpaši britu valdīšanas beidzamajos gados.

Līdz ar Kipras neatkarību 1960. gadā Famagusta galvenokārt attīstījās Varošas teritorijā. Tās zeltainās pludmales padarīja pilsētu par salas svarīgāko tūrisma galamērķi. Attīstījās tirdzniecība, vieglā rūpniecība un kultūra, ar ko iedzīvotāji lepojās. Līdz 1974. gadam lielākā daļa no 39 000 pilsētas iedzīvotājiem bija Kipras grieķi (26 500), savukārt 8 500 – Kipras turki, bet 4 000 – iedzīvotāji no citām etniskajām grupām.

Līdz ar turku invāziju salā 1974. gadā abu kopienu iedzīvotāji tika izraidīti. Famagustas priekšpilsētu Varošu Turcijas armija apjoza ar sētu uzreiz pēc tās pakļaušanas. Gandrīz piecus gadu desmitus šī zona bija norobežota, līdz Turcijas armija to daļēji atvēra 2020. gada 20. oktobrī.

Pilsētas ilgā vēsture ar dažādajām kultūrām atklājas būvētajā vidē, kas atspoguļo valdošo šķiru pasaules uztveri. Šajā kontekstā mūriem ieskaustajai pilsētai un tās “nošķirtajai” piepilsētai ir ļoti atšķirīga forma. Mūriem ieskaustajā pilsētā venēciešu nocietinājumi ieskauj Luzjēnu gotiskās baznīcas un laicīgo arhitektūru, kā arī vienkāršās kipriešu un britu koloniālās mājas. Šeit galvenais materiāls ir kalti akmeņi, kas simbolizē gotisko greznību vai britu funkcionalitāti. Tā kā mūros ieskaustās pilsētas iedzīvotāji galvenokārt bija Kipras turki, pilsēta nepārtraukti turpināja attīstīties.

Kultūras mantojuma unikalitāte un izmisuma stāvoklis mūros ieskautajā pilsētā piesaistīja Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas Kultūras, zinātnes un izglītības komitejas (2002), *Europa Nostra* (2008, 2011), SAVE un USAid (2008–2010), Pasaules kultūras pieminekļu fonda,⁷ Eiropas Savienības un Apvienoto Nāciju Attīstības programmas⁸ uzmanību. Minēto institūciju pasākumi tika veikti ar uzsvaru uz viduslaiku pieminekļu izpēti un saglabāšanu.⁹ To vēsturiskā, estētiskā un kopējā mantojuma vērtība ir plaši atzīta. To sākotnējā funkcionalitāte daudzos gadījumos ir mainījusies, un tie kļuvuši par gleznainu vietu, uz ko var piemērot jēdzienu “skaistums”, un veido “vietas garu” ekonomikā, kuras pamatā tagad ir tūrisms.

Vēstures pieminekļu izcelsme, kas pārsvarā datējama ar viduslaiku periodu, nodrošina nepieciešamo laika distanci attiecībā uz sākotnējo etnisko identitāti un pieminekļu simboliem, bet īpašumtiesības uz tiem pārsvarā pieder sabiedrībai. Kultūras mantojums līdz ar to sniedz kopīgu labumu, tas ir kā tilts izlīgumam starp abām kopienām.

Europa Nostra aizgādībā abi Famagustas mēri paziņoja par apņemšanos glābt pilsētu no iznīcības. Famagustas Kipras grieķu mērs Aleksis Galanos (*Alexis Galanos*) paziņoja: “Nav nākotnes bez pagātne, bet pagātnei nav nozīmes bez nākotnes. Tāpēc es esmu šeit šodien, lai pilnībā atbalstītu mūsu Kipras turku draugus viņu centienos nosargāt vērtīgo Famagustas kultūras mantojumu. Tajā pašā laikā mēs lūdzam viņu atbalstu mūsu centieniem nodrošināt, lai Famagustas kultūras popularizēšana ietu roku rokā ar cilvēktiesību ievērošanu.”¹⁰ Viņa Kipras turku kolēģis Oktajs Kajalps (*Oktay Kayalp*) apliecināja spēcīgu vēlmi “uz laiku aizmirst par politiskajām problēmām, lai saglabātu Famagustas kultūras mantojumu kā Eiropas kultūras mantojumu, kas nododams nākamajam paaudzēm”.¹¹

Neskatoties uz sarežģīto politisko situāciju, saglabāšanas procesu var raksturot kā integrētu: uzmanība tiek pievērsta

7 Vēsturiskā mūros ieskautā Famagustas pilsēta tikai iekļauta 2008. un 2010. gada pasaules kultūras pieminekļu uzraudzības sarakstā.

8 Caur Kultūras mantojuma tehnisko komiteju, kuras sastāvā ir Kipras grieķi un Kipras turku pārstāvji, un kurai ir mandāts veikt uzticību veicinošus pasākumus.

9 Mūros ieskautā Famagustas pilsēta: saglabāšanas pētījumu apkopojums, 2008–2012 (Pasaules pieminekļu fonds).

10 Michael J. K. Walsh, Nicholas Coureas, Peter W. Edbury (ed.). “Viduslaiku un renesanses Famagusta: pētījumi arhitektūrā, mākslā un vēsturē” (Il pielikums: Europa Nostra, Vienošanās, kas panākta starp Kipras grieķiem un turkiem par spēku apvienošanu, lai glābtu Famagustas vēsturisko pilsētu, 8. aprīlis).

11 Ibid.

atsevišķiem pieminekļiem neatkarīgi no sabiedrības piederības un/ vai līdzdalības. “Pārvaldību” nodrošina tā sauktās Kipras turku valsts oficiālās iestādes sadarbībā ar iepriekš minētajām starptautiskajām un divkopienu organizācijām un izmantojot to finansējumu.

“Mūriem ieskautās pilsētas” gadījumā astoņus būvkultūras kritērijus var piemērot gan kvalitātes jautājumu novērtēšanai, gan padomu sniegšanai.

PAR VAROŠU

Tomēr Varoša ir daudz atšķirīgākā situācijā. Tā kā šeit gadu desmitiem kāju nav spēris un darbības veicis neviens cilvēks, būvkultūras kritērijus var interpretēt plaši un atbilstoši iesaistīto personu interesēm, vajadzībām un vēlmēm. Pilsētai, kas atrodas “laika tukšumā” un kam nesenā pagātne un tagadne ir nozagta, tās nākotni paredz dažādas grupas.

Pilsētas atgriešanās Kipras grieķu administratīvajā valdījumā ir tikusi iekļauta visās politiskajās sarunās par Kipras problēmu. Lai sagatavotos problēmu risināšanai, kas varētu rasties iedzīvotāju kustības rezultātā, ja tiktu panākts risinājums, 2004. gadā Ministru padome izveidoja Atjaunošanas un pārvietošanas padomi. Padomes galvenie mērķi ir saistīti ar bēgļu atgriešanās procesu, dzīves apstākļu uzlabošanu, nepieciešamās infrastruktūras attīstību un ekonomisko ilgtspēju; arī pilsētplānošanas īstenošanu vietās, uz kurām attiecas pārmaiņas, ēku konstrukciju stāvokļa novērtēšanu un procedūru un tehniku izstrādi to funkcionalitātes un drošības atjaunošanai un uzlabošanai.¹² Attiecībā uz beidzamo uzdevumu Padome ir apmācījusi arhitektus un būvinženierus ēku pārbaudes veikšanā.

Padome, kas ir valsts iestāde, sastāda plānus ar pārliecību par pilsētas nākotni Kipras grieķu administrācijas vadībā, tostarp Nekavējošas rīcības plānu, kas izmantojams teritorijas atvēršanas gadījumā, Rehabilitācijas darbu vadlīnijas īpašniekiem un būvinženieriem, kā arī pētījumus par ekonomisko ilgtspēju.¹³ No otras puses, Kipras turku “administrācija” 2019. gada jūlijā ir sākusi ēku pārbaudi iežogotajā rajonā.¹⁴ Lai atgūtu telpisko atmiņu par pilsētu, izmantojot modernās tehnoloģijas, Famagustas Kipras grieķu kopiena ir izveidojusi pilsētas virtuālo karti, ietverot tajā

12 http://www.moi.gov.cy/moi/crr/crr.nsf/DMLmission_en/DMLmission_en?OpenDocument

13 <https://www.sigmalive.com/news/local/580272/mesaritis-epikoinoniako-texasma-ozersai-i-xthesini-episkepsi-sta-varosia>

14 Ibid.

Varošu, un tajā kopienas locekļi var ievietot attēlus un vietu aprakstus.¹⁵

Varoša ar tās mītisko dimensiju ir iedvesmojusi vairākas citas iniciatīvas. Dažādos akadēmiskajos pētījumos Famagusta un Varoša ir bijušas izpētes centrā, tostarp maģistrantūras un doktorantūras studiju pētījumos no dažādām pasaules universitātēm. Jāmin arī tāda iniciatīva kā Pensilvānijas Universitātes Dizaina skolas projekts “Mūros ieskaitā Famagustas pilsēta: pilsētas saglabāšanas un atjaunošanas sistēma” (2012). Ir izveidotas arī divkopienu pilsoniskās sabiedrības grupas, piesakot to tiesības uz lēmumiem, kas pieņemti attiecībā uz Varošu. “Ekopilsētas projekta” (Ecocity Project) mērķis ir padarīt Famagustu par “pirmo ekoloģisko pilsētu Eiropā”. Grupas vīzija ir šāda:

“[...] integrēta, ilgtspējīga un videi atbildīga Famagusta, kas veicina miermīlīgu līdzāspastāvēšanu visiem tās iedzīvotājiem un izmanto jaunākās vides un urbānās tehnoloģijas. Tas, kas tika aizsākts kā plāns atjaunot Varošu, Famagustas nebrīvē esošo spoku rajonu, ir pāraudzis daudz plašākā pieejā, kas saistīta ar salas vajadzībām. Mūsu redzējumā Famagustas ekoloģiskā pilsēta būs miera un ilgtspējas centrs nemieru skartā reģionā un magnēts augstas kvalitātes tirdzniecībai, uzņēmējdarbībai, tūrismam un investīcijām.”¹⁶

Tādā pašā veidā Famagustas divkopienu iniciatīvai ir redzējums, ko formulējis Džordžs Lordos (George Lordos): “Mērķim jābūt rītdienas pilsētai, kas būtu miermīlīgas līdzāspastāvēšanas paraugs un magnēts radošiem jauniešiem apmesties šeit uz dzīvi. Pilsēta, kas būtu ekoloģiska un tehnoloģiska.”¹⁷ Iniciatīvai tika piešķirta Eiropas Parlamenta “Eiropas Pilsoņu balva”.

Visbeidzot – iniciatīva “Aktīva rīcība Famagustai”¹⁸ piedāvā interaktīvu platformu ar mērķi atbalstīt sociālo dialogu un veicināt sabiedrības informētību par abu kopienu rūpēm un centieniem attiecībā uz Famagustu kopumā, ietverot Varošu.

DAVOSAS KVALITĀTES SISTĒMAS PIEMĒROŠANA

Davosas kvalitātes sistēma ir novērtēšanas metode esošas

15 <http://www.famagusta.org.cy/Gr/maps>

16 <https://www.ecocityproject.org/>

17 <https://cyprus-mail.com/2013/11/26/redefining-famagusta-for-both-communities/>

18 <http://handsonfamagusta.org/>

vietas būvkultūras kvalitātes noteikšanai.¹⁹ Turpmāk tekstā gan aplūkots novērtējums, gan piedāvāts kritisks viedoklis par to, kā kritēriju piemērošana vietai ar rosīgu pagātni, neesošu tagadni un neskaidru nākotni varētu ietekmēt lēmumu pieņemšanu par pilsētas nākotni, piedāvājot labo praksi arī citām vietām.

1. PĀRVALDĪBA

Iepriekš aprakstītajām iniciatīvām attiecībā uz Varošu ir atšķirīga pieeja: no vienas puses, izteikti tehnokrātiska pieeja, kas risina praktiskus un funkcionālus jautājumus, un, no otras puses, teorētiskā, līdzdalības pieeja, kas risina sentimentālas un vizionāru vēlmes. Abas pieejas ir diezgan utopiskas, jo bez pārvaldības visi plāni ir bez satura. Pārvaldība ir ļoti politizēta, un Varošas gadījumā tā ir cīņa par varu. Tā tiek īstenota ar politiskajām nostādnēm un ir atkarīga no augstākā līmeņa valdības nacionālā līmenī, kā arī lēmumiem vietējā līmenī. Acīmredzot tas, ka pastāv “pārvaldība”, ir priekšnoteikums jebkurai rīcībai, kas saistīta ar būvkultūru.

Abām pieejām ir priekšrocības un trūkumi. Lai plānu ieliktu kontekstā, tam jāatspoguļo ieinteresēto pušu vēlmju un vīziju dažādība. Tas palielina pārvaldības nozīmīgumu attiecībā uz būvkultūras kvalitāti. Lai iegūtu visaptverošu plānu, valsts iestādēm jāizmanto līdzdalības lēmumu pieņemšanas pieeja, kas ietver ne tikai politiķus, birokrātus un ekspertus, bet arī pilsonisko sabiedrību un sabiedrību kopumā. Tomēr vissvarīgākais pārvaldības aspekts attiecībā uz Varošu ir nacionālais līmenis – kuras administrācijas vadībā (Kipras grieķu vai Kipras turku) pilsēta tiks atvērta no jauna.

2. FUNKCIONALITĀTE

Funkcionalitāte un piemērotība dzīvošanai ir vēl viens pilsētas pastāvēšanas priekšnoteikums. Visi pētījumi, kas veikti par Varošu, ir parādījuši, ka pašreizējā dzīvojamā fonda kvalitāte un infrastruktūra ir pati svarīgākā pilsētas atdzimšanai. Lai pilsēta atgūtu tās funkcionalitāti, ir nepieciešami lieli ieguldījumi ēku saglabāšanā, nojaukšanā un būvniecībā, kā arī jaunas infrastruktūras izveidē. Tas rada interesantu izaicinājumu: vairumam pilsētu to infrastruktūra ir jāatjauno daļēji, bet šajā gadījumā ir nepieciešami pilnīgi jauni tīkli. Rūpīga plānošana un investīcijas varētu padarīt pilsētu par paraugu attiecībā uz energoefektivitāti, ekodizainu un viedajiem risinājumiem.

Vēl viena nopietna problēma ir pilsētas savienojamība: telpiski noteikta teritorija nevar būt autonoma, tā drīzāk ir atkarīga no

19 Davosas kvalitātes sistēma: augstas kvalitātes būvkultūra un tās novērtējums (2020)

pasākumiem, ko īsteno plašāka mēroga administrācija. Pilsētai ir nepieciešama teritoriāla savienojamība ar pārējo valsti vai tikai ar vienu kopienu, vai abām, jo tas ir būtiski pilsētas funkcionalitātei.

3. VIDE

Videilgtspējas, energoefektivitātes, bioloģiskās dažādības un aprites ekonomikas izpratnē ir ņemta vērā visās iniciatīvās, ko uzņēmusies pilsoniskā sabiedrība un akadēmiskās aprindas. Tas atspoguļo, kā mūsdienu starptautiskās tendences un kopējās vērtības ietekmē cilvēku nākotnes centienus. Tāpat Padomes ekspertu pētījumi²⁰ par vidi paredz veidot vides paraugpilsētu, neskatoties uz to, ka teritorija galvenokārt tika attīstīta 20. gadsimta 60.–70. gados bez pienācīga teritorijas plānojuma un videi draudzīgas pieejas. Jaunais plāns ietver projektēšanas un īstenošanas stadiju, kurā akcentēti apsvērumi par pilsētas zaļās zonas sistēmām, organizēta atjaunojamās enerģijas sistēmu izmantošana, skaņas, smaku un gaismas piesārņojuma kontrole, otrreizējās pārstrādes sistēmas, infrastruktūra, pilsētas lauksaimniecības zonas, integrētā piekrastes pārvaldība un pilsētas plānojuma zonējums. Klimata pārmaiņas ir vēl viens svarīgs izaicinājums. Tas attiecas arī uz atkritumu apsaimniekošanu: sākumā tie būtu ēku nojaukšanas atkritumi, vēlāk – radītie atkritumi.

Varošanas sabrukšanas stadija piedāvā iespēju pārplānot infrastruktūru un atvērtās zonas, kā arī ieviest modernu regulējumu un normas ilgtspējai un vides veselības aizsardzībai.

4. EKONOMIKA

Ekonomika nosaka to, vai pilsēta plauks vai piedzīvos panīkumu. Tā veidojas konkurence starp pilsētām, piesaistot privāto un valsts finansējumu, kas nepieciešams izaugsmes veicināšanai. Ekonomiskā aktivitāte ir svarīgs apdzīvotu vietu pastāvēšanas priekšnosacījums. Ekonomiskā izaugsme nosaka pilsētu labklājību un tādējādi arī to atjaunošanu, kas nozīmē vēl lielāku attīstību. Attīstības cikli, degradācija un jauna attīstība laika gaitā mijiedarbojas. Tomēr Varošanas gadījumā šie cikli tika pēkšņi pārtraukti, ekonomiskā aktivitāte tika izbeigta un pilsēta atstāta sabrukšanai. Tādējādi neder tādu procesu piemēri kā konkrētu teritoriju atjaunošana pilsētās. Vispirms nepieciešama atjaunošanas un rehabilitācijas finansēšana, un tikai tad pilsētā varēs veikt ekonomiskās aktivitātes. Ir nepieciešami lieli valsts ieguldījumi infrastruktūras darbos, kā arī finansējuma un atbalsta shēmas, lai piesaistītu privātos investorus.

20 Atjaunošanas un pārvietošanas padome, Veidojot kopā Famagustas vīziju, (2017), 84.–93. lpp.

Ekonomiskā attīstība ir sarežģīts process ar sociālām un vides sekām. Konkrētās vietas apstākļi ilgtspējīgas attīstības mērķi padara par unikālu izaicinājumu. Padome cenšas risināt atjaunošanas finansējuma jautājumu, izmantojot starptautisko finansējumu un mācību, kas gūta no Īrijas un Vācijas pieredzes.²¹ No otras puses, Kipras turku "iestāžu" jaunākais plāns²² ir mēģināt piesaistīt ārvalstu finansējumu no Kipras grieķu bijušajiem rezidenti, kā arī no turku un starptautiskajiem investoriem, pilsētai atrodoties Kipras turku pārvaldībā.

Tomēr ekonomiskas investīcijas tiek veiktas tikai stabilas politiskās vides un uzticamas pārvaldības gadījumā. Turklāt ekonomiskajām aktivitātēm šādā mazā vietā ir jāveido daļa no plašāka ekonomiskā tīkla salā un kaimiņu valstīs. Tāpēc izredzes īstenot šos pūliņus ir lielā mērā atkarīgas no pārvaldības veida, un to ietekmē politiskais risinājums attiecībā uz Varošu.

5. DAŽĀDĪBA

Iniciatīvas, kas līdz šim īstenotas attiecībā uz Famagustu, parāda, cik dažādas ir ieinteresētās personas un to vēlme dalīties atbildībā par pilsētas nākotni. Abas galvenās Famagustas teritorijas bija etniski nodalītas: mūriem ieskautojā Famagustas pilsētā iedzīvotāji bija Kipras turki, bet Varošā – galvenokārt Kipras grieķi. Tomēr pilsoniskā sabiedrība no abām kopienām ir izrādījusī interesi atvērt nodalītās teritorijas un attīstīt pilsētu kā multikulturālu vidi. Iedzīvotāju sociālais un ekonomiskais stāvoklis, kā arī teritorijas lietojums galvenokārt būs atkarīgs no attīstības ekonomiskā modeļa, kas jāpieņem attiecīgajai valdībai.

6. KONTEKSTS

Runājot plašākā teritoriālā kontekstā, Varoša atrodas uz piekrastes posma starp mūriem ieskauto Famagustas pilsētu ar Kipras turku "administrāciju" un Kipras Republikas Paralimni populārajām pludmalēm. Varošanas kosmopolītiskais šarms vairāk ir saistāms ar tūrisma infrastruktūru un Kipras grieķu daļas smilšainajām pludmalēm un mazāk ar gleznaino un vēsturisko, mūros ieskauto pilsētu. Bet tā vienlīdz attiecas uz abām – tā varētu būt vienojošā daļa, kas satuvina teritoriālā veseluma dažādās daļas.

Apbūvētās vides novērtējums un vērtības piešķiršana gan atsevišķām ēkām, gan apdzīvotām vietām ir īpaši svarīga. Varošanas piemērā vērtības noteikšana kultūras mantojuma

21 Atjaunošanas un pārvietošanas padome, Rekonstrukcijas finansējums (2010), Nikosija.

22 <https://www.kathimerini.com.cy/gr/politiki/to-neo-toyrkiko-sxedio-gia-to-barwsi>

nozīmīguma izteiksmē ir diezgan problemātiska. Ir noteikti un plaši tiek izmantoti kritēriji vēsturiskām būvēm. Tomēr vairums ēku šajā vietā ir celtas mūsdienās, tāpēc ir daudz grūtāk noteikt vērtību, jo nav pietiekami daudz pētījumu, lai izveidotu atbilstošus kritērijus. Turklāt moderno materiālu izmantošana un pienācīgas uzturēšanas trūkums ir veicinājuši ēku stāvokļa strauju pasliktināšanos. Bez tam moderno būvju konservēšanas tehnoloģijas ir mazāk attīstītas un varētu būt finansiāli nelietderīgi šīs ēkas atjaunot. Lēmumu pieņemšanas process par iespējamo iekļaušanu sarakstā tādējādi būtu svarīgs, lai saglabātu būvēs vides konkrētā perioda stila nepārtrauktību. Īpašniekiem (gadījumā, ja Kipras grieķi atgriežas) vai īpašumu pārvaldītājiem (ja netiek panākts politisks risinājums) ir izšķiroša nozīme. Pirmie piešķir simbolisku un sentimentālu vērtību saviem īpašumiem, bet otrie varētu meklēt tikai finansiālo ieguvumu no nekustamo īpašumu attīstīšanas procesiem. No otras puses, ir plašāka ieinteresēto personu grupa, piemēram, profesionālās kopienas, kas varētu labāk apzināties būvētajai videi piemītošās īpašības un meklēt iespēju tās saglabāt.

7. VIETAS IZJŪTA

Varoša raisa būtiskas, tomēr pretrunīgas emocionālas reakcijas. No vienas puses, agrāko iedzīvotāju pieķeršanās pilsētai, kas tās nepieejamības dēļ ir ieņēmusi gandrīz mītiskus apmērus, un, no otras puses, depresīvā pamestības un cilvēku klātbūtnes neesamības sajūta. Šī unikālā situācija ir novedusi pie vietas idealizēšanas, un pilsēta ir kļuvusi par konceptu, kas vieno tās iedzīvotājus, nevis par reālu fizisku vietu. Ar atmiņu palīdzību pilsētas bijušie iedzīvotāji mēģina rekonstruēt tās teritoriju, izmantojot informācijas tehnoloģijas rīkus.

Rosīgā pilsēta 20. gadsimta 70. gadu sākumā, kādu to mīlēja un atceras tās iedzīvotāji, tagad ir ieguvusi jaunu identitāti kā "spoku pilsēta". Tās attīstības pārtraukums ir nenovēršami izmainījis šīs vietas izjūtu.

8. SKAISTUMS

Skaistums ir uzveres jēdziens, kā par to liecina labi zināmais teiciens "skaistums ir skatītāja acīs". Varošas gadījumā tās iepriekšējiem iedzīvotājiem pilsētas skaistums slēpjas dvēselēs un atmiņās, raisot emocijas, ko nav iespējams objektīvi izmērīt ar formāliem rādītājiem.²³ Turklāt, atrodoties izmisuma stāvoklī, tās estētiskās kvalitātes nav meklējamas ne pagātnē, ne tagadnē, bet nākotne ir nezināma. Pilsētas skaistuma uztvere galvenokārt ir emocionāla.

23 Piemēram, Apvienotās Karalistes Dizaina kvalitātes rādītājos atsauce uz Davosas kvalitātes sistēmu.

SECINĀJUMI

Kā rāda Varošas piemērs, Davosas kvalitātes sistēmas astoņi kritēriji attiecas uz būv kultūras kvalitāti jebkurā mērogā, laika ietvarā un situācijā. To nozīmīgums ir konstatējams pat tādā gadījumā, ja pilsēta ir bez iedzīvotājiem un ilgstoši "nošķirta" pilsēta. Kritēriji ir savstarpēji saistīti; tomēr hierarhija tur, kur pārvaldība, ir galvenais priekšnoteikums. Ja pastāv pārvaldības nepilnība, pretēji noskaņotas grupas cīnās par varu un pilsētas kļūst par konfrontācijas zonām. Pilsētas kļūst par kara laupījumu, varas simbolu. Tas, kā un kas veic pārvaldības funkcijas, nosaka pārējos kritērijus. Turklāt administrācijas vieta kopējā nacionālās pārvaldības sistēmā tiek atspoguļota tiesību aktos, politiskajās nostādnēs, finansējumā un politiskajā stabilitātē. Tās atvērtība pieļauj vai noliedz sabiedrības līdzdalību un kopīgu lēmumu pieņemšanu. Kā rāda pieredze, ieinteresēto pušu daudzveidība palielina dažādību un daudzveidību redzējumam par pilsētas nākotni. Runājot par teritorijas organizēšanu un tās savienojamību ar citiem tīkliem, funkcionalitāte ir vēl viens pamatkritērijs, kas ļauj attīstīties konkrētajai teritorijai.

Pievēršot uzmanību vides jautājumam, jāņem vērā saistība ar dabu, bioloģiskās daudzveidības aizsardzība, dabas resursi, atkritumu apsaimniekošana un energoefektivitāte. Starptautiskas tendences un kopīgas vērtības ir pamatā lēmumiem par vidi, lai gan tie bieži ir pretrunā ar ekonomiskās efektivitātes mērķi. Nabadzīgās vietās ekonomiku ietekmē divpusējs apsvērums: no vienas puses, izaicinājums finansēt nepieciešamos pasākumus ārvalstu investīciju piesaistei un, no otras puses, tādu ekonomisko aktivitāšu ieviešana, kas uzlabotu dzīvi konkrētajā vietā. Ekonomiskie modeļi atspoguļo lietojuma un cilvēku dažādību pilsētā. Arī pārvaldība ir svarīgs kritērijs, kas ļauj pilsētā mitināties etniski un kulturāli atšķirīgiem iedzīvotājiem un veidot pilsētā iekļaujošu sabiedrību.

Konteksts nodrošina pilsētas vizuālo identitāti. Tas ietver ne tikai būvēto vidi un atsevišķas ēkas, tostarp kultūras mantojumu, bet arī tukšās vietas un apkārtni. Konteksts veicina pilsētas emocionālo mijiedarbību ar cilvēkiem, kuru reakcija uz kontekstu veido vietas izjūtu. Jūtas, kas raisās pret vietu, un cilvēku pieķeršanās vietai rada skaistuma uztveri. To varētu vērtēt kā daļēji objektīvu kritēriju, jo balstīts uz konkrētiem faktoriem, bet parasti tas ir subjektīvs kritērijs, jo ir saistīts ar mātes mīlestības jūtām ("zeme- māmuļa", "savas zemes bērni").

Ir sens kipriešu teiciens, ka "cilvēks dara vietu – pati vieta ir tukša", proti, vietu, pilsētu, valsti veido tās cilvēki, bez cilvēkiem vietai nav nozīmes. Bez cilvēkiem un viņu stāstiem, viņu kolektīvās atmiņas un kultūras nav būv kultūras, jo abas tās sastāvdaļas ir ar spēku atdalītas – gluži kā distopijas žanra filmās.

IRENE HADJISAVVAS-ADAM

Irene Hadjisavvas-Adam is an architect and a spatial and urban planner. She has graduated from the University of Architecture, Construction and Geodesy, Sofia, the University of Bristol and the University of Cyprus. Hadjisavvas-Adam has more than twenty years of experience in the field of cultural heritage preservation and management, both in the public and private sector (Conservation Sector of the Department of Town Planning and Housing and civil society respectively). She represents Cyprus in various projects, programmes, networks and initiatives of the Council of Europe and the European Commission. Her main interests lie in the field of heritage and its relation to spatial and urban planning, heritage economics, landscape and public participation. Since 2019 she holds the position of Head of Spatial Planning in the Department of Town Planning and Housing, Ministry of Interior of the Republic of Cyprus.

VAROSHA SEEN THROUGH THE CONCEPT OF BAUKULTUR

INTRODUCTION

Baukultur – ‘building culture’ – is a term that brings together the material, as in the brick and mortar, and the immaterial, namely, human intellect, collective knowledge, needs, preferences, connecting the past, the present and the future. It consolidates heritage, technology and aspirations through urban planning, construction methods and preservation techniques. Urban settlements evolve through time in constant transformation, reflecting contemporary trends and knowledge. It is never a white canvas: multiple actors interact with each other and the environment, corresponding to social and economic tendencies, possibilities and needs. Thus, cities form their character, their unique sense of place, an amalgam of people, space and time.

What is a city without its people? What is a city without time? Is space by itself enough to be defined as ‘*Baukultur*’? Or is it the people who define the city, where the city becomes an abstract notion uniting people in a single spatial unit?

What happens when a city suddenly freezes in time? We all have seen it as a scene in various dystopian Hollywood movies: buildings decay as nature takes over, plants are creeping on facades, rusted cars are abandoned on the sidewalks, and random dusty objects hastily left behind hint that the place was once referred to as a home city. What happens when *Baukultur* is suddenly and violently torn apart: the immovable nature of the spatially defined

‘bau’ is separated from the ‘kultur’ or the people and their culture, displaced in other spatial units?

In the dystopian movies, the humanity returns from outer space or underground shelters and observe the cities from afar, hesitantly approaching their boundaries, only to find rebels roaming the streets. The city becomes a contested space for the opposing groups that turn to violence to claim their territory. In this context, no attention is given to the value of urban landscape, architecture or even cultural heritage, as it falls victim to impressive explosions. Nor do they pay tribute to the sentimental value of the built environment for the people.

Can *Baukultur* relate to such extreme scenarios and how would the Davos Quality System be used to assess and guide decisions on urban planning? This paper aims to explore the relation of *Baukultur* to the ‘enclaved’ suburb Varosha.

THE INTERNATIONAL CONTEXT

International and European Conventions on cultural heritage have evolved from the recognition of the material heritage to the increasing importance of the immaterial heritage as well as to the contribution of heritage to the economy. Moreover, in the Faro Convention’s core, lies the notion of the value of cultural heritage for the society. Likewise, the concept of *Baukultur*, brings to the fore human activity¹ in the making of the built environment. Furthermore, according to the *Baukultur* Foundation: “In addition to social, ecological, and economic aspects, *Baukultur* also has an emotional and aesthetic dimension.”²

Though not mentioned in the above documents, symbolism is another aspect of cities. Cities carry multiple symbols, obviously for their residents, as well as for other groups. According to Jung, a city is a maternal symbol, “a woman who carries her children inside herself”.³ Furthermore, cities are a symbol of power. According to Monnet, a “symbolic dimension of space is both a power issue and a power instrument: the person who manipulates symbols can also manipulate processes of identification, and thus have influence over the constitution of the group that legitimises the exercise of power”.⁴

1 Davos Declaration (2018)

2 <https://www.bundesstiftung-baukultur.de/en/about-baukultur-1>

3 C.G. Jung, *Métamorphoses de l’âme et ses symboles* (1953), pp. 356-58.

4 Jérôme Monnet, «The symbolism of place: a geography of Relationship between space, power and identity», *Cybergeo : European Journal of Geography* [En ligne], Politique, Culture, Représentations, document 562, mis en ligne le 30 octobre 2011, consulté le 08 janvier 2021. URL : <http://journals.openedition.org/cybergeo/24747> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/cybergeo.24747>

In the Davos Declaration the vision for a high quality *Baukultur* makes reference to functional, technical and economic requirements as well as to people's social and psychological needs (paragraph 8). It calls upon the cooperation of different multidisciplinary actors and requires the "participation of civil society and an informed and sensitised public" (paragraph 16). The vision is to be achieved through policies and processes put in place by governments.

In living cities the stakeholders and their interests can be clearly defined, land is merely real estate, the economy is ruled by the free market, policies and governance are in place. Thus, any improvements towards a high quality built environment (or *Baukultur*) may be incorporated through public interference in the business and social environment. With the aim to reach the goal of achieving the aspired quality, the Davos Process was conceived. The Davos Quality System⁵ proposes eight criteria to define and assess the quality in *Baukultur*: 'Governance', 'Functionality', 'Environment', 'Economy', 'Diversity', 'Context', 'Sense of place' and 'Beauty'. In this essay, the eight criteria will be applied in the cases of the 'Walled city' and the 'Enclaved city' of Famagusta and its suburb Varosha, respectively.

ON FAMAGUSTA

Let's return to the 'deserted city'. More specifically, to the suburb of Famagusta, Varosha, known as the 'Ghost Town'. Its history is one of constant battle and siege. Its space – a power playground for its conquerors. Its people – in exile and displacement.

Famagusta⁶ was founded in 264BC as the city-state of Arsinoe. Since 1192, under Lusignan rule and later under the Genoese and Venetians, Famagusta became a rich port city, a commercial hub between the east and west. It was surrounded by fortifications while at its centre the Lusignan palace, the Cathedral and the central Square were situated. A measure of wealth was the number of churches built: 365 for each day of the year.

In 1571, Famagusta fell under the Ottomans, after a long siege. The faith of Famagusta, inspired Cinthio and later Shakespeare's tragedy *Othello*. The faith of the town was similar to the tragic faith of the protagonists of the play. By 1573, its residents, both the Latin and the local population (Greek Cypriots) were expelled from the walled city, moving to the area developed by the name of Varosha. In the walled city, Turkish families from Anatolia were resettled transforming the town, in terms of uses and urban planning from a rich trade centre to a provincial ottoman settlement.

5 <https://davosdeclaration2018.ch/davos-quality-system/>

6 Historic data retrieved from Wikipedia.

When Cyprus passed to the British in 1878, the importance of Famagusta was recognised anew. The reconstruction and development of the city was addressed with the Famagusta Development Act. The port was developed and expanded between 1903 and 1906, and Cyprus Government Railway, with its terminus in Famagusta, started construction in 1904. Varosha developed significantly as it became the administrative centre of the British. Agriculture flourished as did tourism, especially in the final last years of the British rule.

With Cyprus' independence in 1960, Famagusta developed mainly in the area of Varosha. Its golden beaches made the city the most important tourist destination of the island. Commerce, light industry, and culture thrived, bringing pride to the residents. By 1974, the majority of the 39,000 city population were Greek Cypriots (26,500), with 8,500 Turkish Cypriots and 4,000 people from other ethnic groups.

With the Turkish invasion on the island in 1974, the population of both communities was displaced. The Varosha suburb of Famagusta was fenced off by the Turkish Army immediately after being captured. For almost five decades the area was off limits, until its partial reopening by the Turkish army on October 20, 2020. In its long history of changing cultures, the built environment of the town was transformed reflecting the changes of the ruling classes' worldview. In this context the walled city and its 'enclaved' suburb, have a very different form. In the walled city, the Venetian fortifications surrounds Lusignan Gothic churches, and civic architecture as well as vernacular Cypriot and British colonial houses. Here the main material is carved stone symbolizing gothic splendour or British functionality. As the walled city's residents were mainly Turkish Cypriot, the area continued its evolution uninterruptedly.

The uniqueness as well as the despair state of the cultural heritage in the walled city drew the attention of the Committee on Culture, Science, and Education of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe (2002), *Europa Nostra* (2008, 2011), SAVE and USAid (2008-2010), the World Monuments Fund (the Historic Walled City of Famagusta was included on the 2008 and 2010 World Monuments Watch), the European Union and United Nations Development Programme.⁷ The preservation activities undertaken through the above mentioned institutions, focused on the study

7 Through the Technical Committee on Cultural Heritage, consisting of Greek Cypriot and Turkish Cypriot members, and having a mandate to undertake confidence-building activities.

and conservation of the medieval monuments.⁸ Their historic, aesthetic and overall heritage value is widely respected. Their original 'functionality' has, in most cases shifted, to become more of a picturesque setting ('beauty') and forming a 'sense of place' for the 'economy' now based on tourism.

Their origins, mainly dating to the medieval period, provides the necessary time distance to the original ethnic identity and symbols of the monuments, while their ownership lies mainly to the public realm. Heritage, thus, becomes a common good, a bridge for reconciliation between the two communities.

Under the auspices of *Europa Nostra*, the two Mayors of Famagusta declared their determination to save their city from decay. The Greek Cypriot Mayor of Famagusta Alexis Galanos declared: "There is no future without the past, but the past makes no sense without the future. I am therefore here today to give whole-hearted support to our Turkish Cypriot companions in the task of safeguarding the valuable heritage of Famagusta. At the same time we ask for their support to our endeavours to ensure that promoting culture in Famagusta goes hand in hand with the respect for human rights."⁹ His Turkish Cypriot colleague, Oktay Kayalp confirmed a strong desire to "set aside political problems in order to save the heritage of Famagusta as the heritage of Europe which ought to be handed over to future generations".¹⁰

Regardless of the complicated political situation, the preservation process may be characterised as mainstreamed: attention is paid to the individual monuments, regardless of the society's attachment and/or participation. 'Governance' is provided by the public bodies of the so-called Turkish Cypriot State with the cooperation and funding of the international and bicomunal organisations described above.

In the case of the 'Walled City', the eight criteria of the *Baukultur* may be applied to both assess and advise on quality issues.

ON VAROSHA

Varosha, however, is a much different situation. Being isolated from direct human existence and intervention for decades, the *Baukultur* criteria can be widely interpreted according to the

8 The Walled City of Famagusta: A Compendium of Preservation Studies, 2008–2012 (World Monuments Fund).

9 Michael J. K. Walsh, Nicholas Coureas, Peter W. Edbury (ed.). "Medieval and Renaissance Famagusta: Studies in Architecture, Art and History" (Appendix II: *Europa Nostra*, Agreement reached by Greek and Turkish Cypriots to join forces to save their Historic Town of Famagusta, April 8).

10 Ibid.

stakeholder interest, needs and will. Being a city 'in time void', its recent past and present 'stolen', its future is claimed and envisioned by different groups.

The return of the city under Greek Cypriot administration was included in every political negotiation concerning the Cyprus Problem so far. To prepare for dealing with the problems arising from the movement of population in the event of a solution, in 2004, the Council of Ministers established the Reconstruction and Resettlement Council (RRC). The main aims of the RRC are focused on the process of the return of refugees, the amelioration of living conditions, the development of necessary infrastructure and economic sustainability. Moreover, the deployment of urban planning for areas subject to changes, the assessment of the structural condition of buildings and the development of procedures and techniques for the restoration and upgrading of their functionality and safety.¹¹ Concerning the latter, the RRC has trained architects and civil engineers for autopsy on buildings.

The Council, being a public body, drafts plans in confidentiality for the future of the city under Greek Cypriot administration. These include a Plan for Immediate Action to be used in the case of the area's opening, the drafting of a Rehabilitation Works' Guide for owners and civil engineers, and studies on economic sustainability.¹² On the other side of the divide, the Turkish Cypriot 'administration' launched an inspection of the buildings within the fenced district in July 2019.¹³ To regain the spatial memory of the city through modern technology, the Greek Cypriot municipality of Famagusta has launched a virtual map of the city, including Varosha, where community members may map pictures and descriptions of places.¹⁴

Varosha, with its mythical dimension, has inspired a number of other initiatives. Several academic studies have had Famagusta and Varosha as their theme, including Master's and Doctoral theses from universities around the world. Another initiative was a project by the University of Pennsylvania School of Design, *The Walled City of Famagusta, A Framework for Urban Conservation and Regeneration* (2012).

Bicomunal civil society groups were also formed to claim their

11 http://www.moi.gov.cy/moi/crr/crr.nsf/DMLmission_en/DMLmission_en?OpenDocument

12 <https://www.sigmalive.com/news/local/580272/mesaritis-epikoinoniako-texasma-ozersai-i-xthesini-episkepsi-sta-varosia>

13 Ibid.

14 <http://www.famagusta.org.cy/Gr/maps>

right on the decisions made about Varosha. The Ecocity Project aspires to make Famagusta the 'first ecocity model of Europe'. The vision of the group refers to:

“[...] an integrated, sustainable, and environmentally responsible Famagusta that promotes peaceful coexistence amongst all of its inhabitants and embraces the latest environmental and urban technologies. What started out as a plan to revive Varosha, the captive ghost district of Famagusta, grew into something much more integrated with the needs of the island. In our vision, the Famagusta Ecocity will be a centre for peace and sustainability within a troubled region and a magnet for high-quality trade, commerce, tourism and investment.”¹⁵

In the same spirit, the Bicomunal Initiative for Famagusta has its vision formulated by George Lordos: “The goal should be a city of tomorrow – a model of peaceful co-existence and a magnet for creative youth to live. A city that would be ecological and technological.”¹⁶ The Initiative was awarded The European Citizen's Prize of the European Parliament.

Finally, the Hands-on Famagusta¹⁷ initiative offers an interactive platform with the goal to support public dialogue and create public awareness on the concerns and aspirations of the two communities concerning Famagusta as a whole, including Varosha.

APPLYING THE DAVOS QUALITY SYSTEM

The Davos Quality System represents an assessment method for evaluating the quality of *Baukultur* of an existing place.¹⁸ The following exercise presents both an assessment and a critical view on how the application of the criteria for a place with a vivid past, inexistent present and uncertain future, could guide decision-making on the urban future while offering lessons for other places as well.

1. GOVERNANCE

The initiatives about Varosha, described above, have a distinct approach: on the one hand, the rigid technocratic approach tackling practical and functional issues, and, on the other hand, the theoretical, participatory approach tackling sentimental

15 <https://www.ecocityproject.org/>

16 <https://cyprus-mail.com/2013/11/26/redefining-famagusta-for-both-communities/>

17 <http://handsonfamagusta.org/>

18 The Davos Quality System: High-quality *Baukultur* and its assessment (2020)

and visionary wishes. Both approaches are rather utopian, as the absence of 'governance' leaves all plans out of content. Governance is highly political and, in the case of Varosha, a power game. It materialises through policies and these depend on the higher tier of government (national level) as well as on the local level. Obviously, the mere existence of 'governance' is the founding prerequisite for any action concerning *Baukultur*.

Both approaches have their merits and their drawbacks. In order for a plan to be put into 'context' it needs to reflect the 'diversity' of stakeholders and actors, aspirations and visions. This raises the importance of the governance type for the quality of *Baukultur*. To achieve a holistic plan, public bodies need to undertake a participatory decision-making approach encompassing not only politicians, bureaucrats and experts but the civil society and the public in general. However, the most important aspect of the 'governance' for Varosha, is the national level – under which administration (Greek Cypriot or Turkish Cypriot) the city shall reopen.

2. FUNCTIONALITY

'Functionality' and liveability is another prerequisite for a city. All studies carried out about Varosha have demonstrated that the quality of the actual building stock and infrastructure is of prime importance for the revival of the city. Heavy investment in building preservation, demolition and construction as well as the provision of new infrastructure is needed for the city to regain its functionality. This poses an interesting challenge: most cities need to restore or renew partly their infrastructure while in this case brand new grids are needed. Careful planning and investment could make the city a role model for energy efficiency, eco design, and smart state of art.

Another important challenge is the city's connectivity: a spatially defined area cannot be autonomous but rather depends on actions undertaken under a wider administration. It needs spatial connectivity with the rest of the country, either with solely one community or with both, as this is crucial for its functionality.

3. ENVIRONMENT

'Environment', in terms of sustainability, energy efficiency, biodiversity, and circular economy, is taken into account in all initiatives undertaken by the civil society and academia. This reflects how contemporary international trends and shared values are influencing people's aspirations for the future. Likewise, the RRC's expert studies¹⁹ on the environment envision a model environmental city regardless of the fact that the area was

19 RRC, *Forming together Famagusta's Vision*, (2017), pp. 84-93

developed mainly during the 1960s–1970s without a proper urban plan and environmental sensibility. The new plan encompasses the design phase and implementation phase where considerations are made about urban green space systems, organised use of renewable energy systems, sound, smell and light pollution control, recycling systems, infrastructure, urban agricultural areas, integrated coastal management and urban planning zoning. Climate change is another important challenge, as is waste management: in the early stages demolition waste, and later, waste production.

Varosha's state of decay, offers an opportunity for the redesign of infrastructure and open spaces as well as for putting in place modern regulations and norms for the sustainability and the protection of environment and health.

4. ECONOMY

Economy determines whether a city will thrive or decline. This leads to competitiveness amongst cities over private and public investments necessary to facilitate growth. Economic activity is necessary for the mere existence of human settlements. Economic growth determines the prosperity of cities and therefore its renovation which leads to more development. The cycles of development, degradation and new development are constantly interchanging through time. In the case of Varosha, however, these cycles were abruptly interrupted, economic activity was terminated and the city fallen into decay. Examples of processes, such as the regeneration of specific areas within cities, are not applicable in this case. Financing reconstruction and rehabilitation is necessary before any economic activity could take place in the city. Major public investment for infrastructure works is needed, as well as funding and incentive schemes to attract private investors. Economic development is a complicated process with social and environmental consequences. The particular circumstances of the area make the sustainable development goal a unique challenge. The RRC seeks to address the issue of the reconstruction's financing, through international funding and lessons learned from practices drawn from the experience of Ireland and Germany.²⁰ On the other hand, the latest plan²¹ of the Turkish Cypriot 'authorities' is to seek inward investment from Greek Cypriot ex-residents as well as from Turkish and international investors under Turkish Cypriot governance.

However, economic investment is drawn only in a context of a stable political environment and reliable governance. Moreover, the economic activity of such a small area needs to form part

20 RRC, Financing Reconstruction (2010), Nicosia.

21 <https://www.kathimerini.com.cy/gr/politiki/to-neo-toyrkiko-sxedio-gia-to-barwsi>

of a wider economic network, within the island as well as the neighbouring countries. Thus, the endeavour's prospect relies greatly on the governance type, which shall result from the political solution reached for Varosha.

5. DIVERSITY

The various initiatives for Famagusta undertaken so far, demonstrate the diversity of actors interested in, and wanting to share responsibility for, its future. The two main areas of Famagusta were ethnically segregated: in the walled city of Famagusta the residents were Turkish Cypriot, whereas in Varosha, mainly Greek Cypriots. However, civil society from both communities show interest for the opening of the enclaved area and its development in a multicultural environment.

The social and economic mixture of population and well as uses will mainly depend on the economic model for development to be adopted by the governance that shall prevail.

6. CONTEXT

In terms of the wider spatial context, Varosha lies on the coastal stretch between the walled city of Famagusta, under Turkish Cypriot 'administration', and the popular beaches of Paralimni in the Republic of Cyprus. Its cosmopolitan glamour of Varosha is best related to the touristic infrastructure and sandy beaches of the Greek Cypriots and less so to the picturesque historic settings of the walled city. But it equally relates to both – potentially being the connecting part, bringing together the different parts of the territory in a spatial unity.

The appreciation of the built environment and attribution of values to both individual buildings and urban settings is of prime importance. In the example of Varosha, valorising in terms of heritage significance is quite challenging. Criteria for historic structures are established and widely accepted. However, the majority of the buildings of the area is modern. In this case, it is much more difficult to valorise as there are not enough studies to form relevant criteria. Furthermore, modern materials and the lack of maintenance have led to severe deterioration of buildings. Moreover, conservation techniques for modern structures are less developed and could be financially inefficient to restore. The decision-making on a potential listing process, would thus, prove important for preserving the period style continuity of the built environment. Owners (in the case where Greek Cypriots return) or property managers (in the case a political solution is not achieved) shall have a crucial role. The first attribute a symbolic and sentimental value on their properties, while the latter might seek only the financial premium gained from real estate development processes. On the other hand, a wider group of stakeholders, as

for example the professional communities, might be more aware in the inherited qualities of the built environment, seeking its preservation.

7. SENSE OF PLACE

Varosha raises significant, though contradicting, emotional responses. On the one hand, the attachment of its former population to the city, that due to its inaccessibility has been attributed an almost mythical dimension, and, on the other hand, the depressive feeling of abandonment and human nonexistence. This unique situation has led to the idealization of the place and the city has evolved to become more of a concept that unites its people than an actual physical entity. Through memories, the residents seek to reconstruct its spatiality utilizing information technology tools (as described above).

The vibrant city of the early 1970s, loved and remembered by its people, has now gained a new identity as the 'Ghost City'. The disrupted continuity of its development has irreversibly altered its sense of place.

8. BEAUTY

Beauty is a perceptual concept, as attested by the well-known expression 'beauty is in the eye of the beholder'. In the case of Varosha, for its previous residents beauty lies mainly in their souls and memories, raising emotions that cannot be objectively measured through formal indicators.²² Moreover, being in a state of despair, its aesthetic qualities lie neither in the past nor in the present, while its future is unknown. The perception of the city's beauty is mainly emotional.

CONCLUSIONS

As the example of Varosha suggests, the eight indicators of the Davos Quality System are relevant to the quality of *Baukultur* in any scale, timeframe and situation. Their importance is highlighted even in the case of an urban area without residents, a long 'enclaved' city. The indicators are interrelated; however, there is a hierarchy where governance is the founding prerequisite. When there is a void in governance, opposing groups contest for power and cities turn into confrontation arenas. Cities become spoils of war, symbols of power. The way and by whom governance is exercised, determines the rest of the indicators. Moreover, the administration's place in the overall national governance tier is reflected on legislation, policies, funding and political stability. Its openness allows or prevents public participation and collaborative decision-making. As experience suggests, a diversity

of stakeholders adds diversity, complementarities and richness to the vision on urban futures. Functionality in terms of an area's organisation as well as its connectivity to other networks is another basic indicator that allows for the development of a given area.

The environment refers to the connection to nature, the protection of biodiversity and the consideration of natural resources, waste management and energy efficiency. International trends and shared values lead the decision on the environment, although these are often in conflict with the goal of economic efficiency. In deprived areas the economy is presented as a twofold consideration: primarily as a challenge for financing the necessary works for attracting inward investment, and in a second phase for introducing the necessary economic activity to boost life in the area. The economic models to be adopted reflect on the diversity of uses within the city as well as to the diversity of people to be attracted by it. Governance is also an important factor for allowing the ethnic and cultural diversity of residents and promoting an inclusive society.

Context provides the visual identity to cities. It encompasses not only the built environment and the individual buildings including cultural heritage, but also the empty spaces between them, as well as the surroundings. Context provides the scenery for the emotional interaction of the city with humans. The response of people to the context forms the sense of place. The feelings arisen towards a place and the attachment of people to it, evokes a perception of beauty. This may be partially objective, based on concrete factors, but it is usually more subjective as it is related to the feelings of a maternal love ('mother-land', 'children of the land').

As an old Cypriot saying states "man is the place – the place is empty", namely, the area, the city, the country is made by its people, without them there is no place. Without people and their stories, their collective memory and their culture there is no *Baukultur*, as its two components are forcibly torn apart, just like in the dystopian movies.

²² As for example in the Design Quality Indicators of UK referred to in the Davos Quality System.

OLIVJĒ PUASONS

Olivjē Puasons, arhitekts un mākslas vēsturnieks, bijušais rezidents Francijas akadēmijā Romā (*Villa Médicis*, 1984–1985), profesionālo darbību vadījis Francijas valsts mantojuma aizsardzības iestādēs.

Francijas par būvniecību atbildīgais arhitekts Nimā (*Architecte des Bâtiments de France*, 1980), Langdokas-Rusijonas (1986) un Korsikas (1990) kultūras pieminekļu inspektors, Puasons 1997. gadā tika iecelts par vēstures pieminekļu ģenerālinspektoru. Līdz pat aiziešanai pensijā 2018. gadā viņš kā ģenerālinspektors pēctecīgi vai vienlaicīgi bija atbildīgs par Francijas valstij piederošo kultūras pieminekļu uzraudzību Overņas, Burgundijas, Franškontē, Langdokas-Rusijonas, Korsikas, Viduspireneju, Noras-Padekalē, Provansas-Alpu-Kotdazūras, kā arī aizjūras departamentos Reinjonā un Majjotā. Ģenerālinspektorāta funkcijas ir saistītas ar daudz pieminekļu – ēku un priekšmetu – aizsardzības un restaurācijas projektu izskatīšanu un apstiprināšanu iepriekšminētajos reģionos, kā arī atbalsta (ekspertīzes) sniegšanu projekta īstenošanas gaitā.

No 1999. līdz 2018. gadam Puasons bija atbildīgs par Francijas pieteikumiem UNESCO pasaules kultūras mantojuma sarakstā iekļaujamajiem objektiem. Viņš piedalījies vairāku pieteikumu sagatavošanā un daudzās UNESCO Pasaules kultūras mantojuma vai tematisko komiteju sanāksmēs. Īslaicīgi 2008. gadā bijis ICOMOS viceprezidents.

Kā Francijas nacionālās vēstures pieminekļu komisijas loceklis (līdz 2014. gadam) Puasons bijis mantojuma teorijas un vēstures lektors vairākās universitātēs (Monpeljē, Perpiņānā, Barselonā), daudzu rakstu autors par pieminekļu aizsardzības ideju vēstures un restaurācijas jautājumiem, īpaši pievēršoties franču arhitekta Ežēna Violēdika (*Eugène Viollet-le-Duc*) darbiem. Šobrīd Puasons ir pasniedzējs Šaijo arhitektūras un mantojuma augstskolā (*École de Chaillot*) Parīzē. Viņš publicējis daudzus rakstus par viduslaiku arhitektūru Francijas dienvidos un Katalonijā, kā arī romāņu skulptūrām šajā reģionā.

Puasons ir Kušas kultūras biedrības (*Association culturelle de Cuxa*) vadītājs. Ik gadu tā rīko Romāņu dienas Senmišela klosterī Kušā (Austrumpireneji, Francija) un izdod zinātnisku rakstu krājumu *Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxa*, kas veltīts romāņu mākslas pētniecībai. Puasons ir arī korespondētājloceklis Kataloniešu studiju institūtā Barselonā (*Institut d'Estudis Catalans*).

KULTŪRAS MANTOJUMS UN TERITORIJA:
KRUSTCELĒS?

Klimata pārmaiņu krīze, kura jau tagad ir jūtama, pat ja tās sekas šobrīd Eiropā vēl reti ir apstiprinātas, liek izvērtēt dzīvesveidu. Tūkstoš citu problēmu lokā mēs varam sapņot un apsvērt jautājumu par attiecībām starp pastāvošo būvēto vidi, pagātnes mantojumu, lielpilsētām, pilsētām, ciemiem un attīstības modeļiem, saskaņā ar kuriem tieši pēdējo sešdesmit gadu laikā iekārtota jauna pilsētvide atbilstoši aktuālajām vajadzībām. Tik tiešām, jautājums par pieejamajiem resursiem, to izmantošanu, kā arī iespējamo resursu izsīkumu neizbēgami kļūst arvien noteicošāks brīdī, kad būs jāpieņem jebkura veida lēmumi attiecībā uz teritoriālo plānošanu un attīstību, jo īpaši saistībā ar demogrāfisko pieaugumu un ražošanas aktivitāšu pārstrukturēšanu. Šajā esejā mans nolūks nav iztīrīt vai aprakstīt jautājumus par pilsētplānošanas vēsturi un masveida būvniecības attīstību, kas pēc Otrā pasaules kara kā nekad agrāk pārveidoja mūsu pilsētas un ainavas. Šādas pārdomas prasītu vairāk nekā dažas lappuses! Es vēlos aplūkot saikni starp pastāvošo un jauno krīzi, kura tikko sākusies. Pastāvošā krīze vismaz daļēji ietver arī kultūras mantojumu, jo īpaši ņemot vērā šī jēdziena attīstību, ar kuru vispirms centīšos iepazīstināt.

Kopš 19. gs. sākuma vairāk vai mazāk visā Eiropā kāda celtne tika uzskatīta par kolektīvā mantojuma vērtību tās mākslinieciskās formas un kvalitātes, kā arī vēsturiskā nozīmīguma dēļ, bet jo īpaši tad, ja tā spēja iemiesot vai saglabāt sabiedrības atmiņā kaut ko nozīmīgu. Lielās franču revolūcijas izraisītās pārmaiņas tik ļoti ietekmēja Francijas sabiedrības attieksmi pret teritoriju un ainavu, ka kopš 1830. gada daudzas celtnes sāka saukt par vēstures pieminekļiem un tika īstenota īpaša valsts politika pieminekļu aizsardzības jomā. Šīs celtnes kā vēstures liecības, jo īpaši Viduslaiku vēstures, uzskata par pagātnes klātbūtni mūsdienā vidē un nacionālās vēstures kolektīvās apziņas balstiem. Zināmam skaitam šo ēku – katoļu kulta celtnu – pagātnē nozīmīgā loma tikusi pat no jauna apliecināta saistībā ar to nozīmi kultūrā un baznīcas nozīmīgumu toreizējā sabiedrībā. Valsts politiku vēstures pieminekļu jomā, turklāt līdz pat 19. gs. beigām, var raksturot kā

loti pragmatisku, kas galvenokārt vērsta uz to, lai nodrošinātu svarīgāko vēsturisko ēku pienācīgu uzturēšanu, atvēlot tam pietiekamus līdzekļus un atbilstošas tehniskās kompetences. Te būtu jāmin izcilā arhitekta Ežēna Violēledika (*Eugène Viollet-le-Duc*, 1814–1879) personība. Viņam agrā jaunībā tika uzticēta riska pilna misija – senās Vezlē abatijas glābšanas darbi, kas atstāja dziļu iespaidu uz pieminekļu restaurāciju Francijā 19. gs. Papildus kā piemēru vēlos pieminēt Parīzes Dievmātes katedrāles lielo restaurāciju, kuru viņš īstenoja no 1844. līdz 1869. gadam. Celtne tolaik ieguva mūsdienās pazīstamo siluetu, kas diemžēl tika iznīcināts 2019. gada 15. aprīļa ugunsgrēkā. Minētā valsts politika tika īstenota kā ēku atlase, vadoties pēc to kvalitātes vai nācīgas vēsturē pamatota nozīmīguma. Izveidotais vēstures pieminekļu saraksts tika rūpīgi izvērtēts, un tajā tika iekļauts relatīvi neliels pieminekļu skaits.

Krīzes katalizators šajā jomā bija 1905. gadā pieņemtais likums par baznīcas atdalīšanu no valsts, kas noteica izmaiņas pieminekļu atlases mērogā. Tik tiešām, šī krīze vistiešāk skāra 50 000 Francijas draudžu baznīcu likteņus. Radās jautājums par to nākotni un vai reliģija būs indivīda privāta lieta bez valsts pārvaldes iejaukšanās. Tādējādi izteikti agrārās Francijas pilsētu un ciemu baznīcas laika periodā pirms Pirmā pasaules kara bija kopējais kultūras mantojums, kuru sabiedrība baudīja ik dienu un kas bija kolektīvās identitātes balsts. Likums par vēstures pieminekļiem, kas tika pieņemts 1913. gadā un kurš spēkā ir vēl šodien, ieviesa jaunu nacionālā nozīmīguma principu, kas aizstāja sabiedriskā nozīmīguma principu. Tas bija nepieciešams, lai raksturotu pieminekli un norādītu, ka pieminekļa svarīgums nav tikai individuāls. Tādējādi tiesiskā aizsardzība bija attiecināma uz potenciāli daudz lielāku ēku skaitu. Mūsdienās, kad šī aizsardzība iekļauj arī 1927. gadā radītās otrās aizsardzības pakāpes sistēmas ietekmi, kopējais aizsargāto vēstures pieminekļu skaits ir aptuveni 45 500. Šiem pieminekļiem ir sarakstā iekļauto vai uzskaitīto statuss. Šajā sarakstā ir vismaz 10 000 baznīcu. Tik liels aizsargāto pieminekļu skaits pārliecinoši liecina par mantojuma jēdziena paplašināšanos 20. gs. laikā, pat ja jēdziens franču valodā *patrimoine* (mantojums), kas aizgūts no angļu valodas vārda *heritage*, Francijā tiek lietots tikai no 20. gs. 80. gadiem. Savukārt 20. gs. beigās līdzās kulta vai reliģiskas izcelsmes celtnēm (daudzi klosteri Lielās franču revolūcijas laikā tika likvidēti, bet pēcāk izmantoti citos nolūkos) atrodamas tādas valstiskas nozīmes būves kā pilis un muižas, pilsētībūvniecības paraugi, arheoloģisko izrakumu vietas, jo īpaši pirmajos sarakstos iekļautie megalīta perioda pieminekļi, tostarp arī lauku apvidu mantojuma vai vietējās nozīmes pieminekļi (pagaidām vēl nelielā skaitā), kā arī daudzas industriāla, zinātniska vai tehniskā kultūras mantojuma vērtības. Mūsdienās aizsargātās ēkas pārstāv visus

cilvēka darbības laukus, pat ja uzskatu paradumu ietekmē vispārstāvētākā kategorija ir baznīcas vai skaistas ēkas – varas liecinieces.

Pēc Andrē Malro, Francijas kultūras lietu ministra, ierosinājuma 1962. gadā ar jaunu likumu tika ieviests būtisks jauninājums: pilsētām tika atļauts noteikt aizsardzības zonas. Tik tiešām, šajā pēckara periodā, kas ievadīja tā saukto “slaveno trīsdesmitgadi” – jaunas un intensīvas rūpniecības un pilsētu attīstības visbagātākos gadus, modernizācijas spiediens, kas iedarbojās uz pilsētu vēsturiskajiem centriem, noveda pie daudzu radikālu projektu īstenošanas. Higijēnas vārdā tie paredzēja veselu kvartālu nojaukšanu. Minēšu tikai dažus piemērus: tās ir Amjēnas, Alesas un Perigē pilsētas, kuras piedzīvoja šādas sāpīgas pārmaiņas, bet bija arī daudzas citas. Likums, kas tā arī tika nosaukts par Malro likumu, ļāva identificēt pilsētu teritorijas kā kompleksus, attiecībā uz kuriem nepiemēro parastos pilsētplānošanas noteikumus. Tas paredzēja ikviena nama iekļaušanu sarakstā, ļaujot tos grupēt vairākās aizsardzības pakāpēs. Kā ministrs uzsvēra Nacionālās asamblejas deputātiem, aizsardzības nolūkos ikviena būve tiks aplūkota nevis atbilstoši tās kvalitātēm, bet gan pamatojoties uz “tās piederību vienotam kompleksam”. Iepriekšējā likuma redakcijā (1943/1945) par vēstures pieminekļiem uzlabojumi tīcās iekļaut mantojuma labas pārvaldības laukā aizsargājamo ēku vizuālo vai ainavisko kontekstu, ieviešot “vizuālā lauka” jēdzienu. Saskaņā ar to ap katru pieminekli tika noteikts 500 m rādiuss, kura ietvaros bija nepieciešams īstenot īpašu uzraudzību attiecībā uz ikvienu pārmaiņu, kas varētu ietekmēt celtnes vizuālo aspektu. Mūsdienās to sauc par vēstures pieminekļu “buferzonas” principu. To visbiežāk nosaka atkarībā no konteksta un ainavas. Dažiem pieminekļiem piešķirts statuss “izcils mantojuma objekts”. Tā ir jauna 2016. gadā ieviesta juridiska kategorija, kurā iekļautas arī Malro likumā atrunātās aizsardzības zonas. Šis pārskats ir aptuvenš, bet jāpiebilst, ka likumi pilsētvides attīstības jomā sniedz iespēju iekļaut būtiskās vajadzības attīstības plānos, ko dažas pilsētas, kā, piemēram, Bordo, ir izmantojušas.

No šī kopsavilkuma var rasties iespaids, ka Francijā mantojums ir plaši atzīts, aizsargāts un saglabāts saskaņā ar daudziem atbilstošiem mehānismiem. Tā neapšaubāmi ir patiesība, ņemot vērā aizsargāto ēku skaitu, kam jāpievieno to buferzonas un Malro likumā noteiktās aizsardzības zonas. Tas attiecas uz apmēram simts Francijas pilsētām. Lūk, arī Francijas teritorijā, kas turpina attīstīties, precīzi noteikts “mantojuma” jēdziena lauks. Grūti ir aprēķināt, bet var aptuveni uzskatīt, ka runa ir par 6% Francijas teritorijas – domājams, visvērtīgākās un viskvalitatīvākās teritorijas, kas pakļauta īpašiem uz kultūrvēsturiskā mantojuma

pārvaldību un saglabāšanu orientētiem noteikumiem. Aplūkojot šo vēsturisko rezultātu, vajadzētu uzdot jautājumu par tā attiecību pret pārējo Francijas teritoriju jeb atlikušajiem 94 %.

Kas attiecas uz mani, es nenozēloju to, ka mantojuma lauks nav vēl plašāks, kā tas ir dažās Eiropas valstīs, kurās daudz aptverošākas definīcijas attiecas uz lielāku skaitu būvju. Īpaši jāmin Nīderlandē vai Itālijā, kur ēkas tiek "automātiski" aizsargātas 50 vai 70 gadus pēc to uzbūvēšanas. Tomēr visā Francijas teritorijā mūsdienu pārmaiņas, kuras papildina aktuālā ekoloģiskā un klimata krīze, varētu apdraudēt mantojuma saglabāšanas metodoloģiskos un pat politiskos *acquis* – kopīgu tiesību un pienākumu kopumu, kas ir saistošs visām ES dalībvalstīm. Es negribētu apgalvot, ka stāsts būtu par neveiksmi, bet gan norādīt uz dažām satraukumu rosinošām pazīmēm. Pašreiz notiekošā attīstība drīzāk norāda uz to, ka šie mantojuma jomas *acquis* netiek ņemti par paraugiem, izvērtējot pastāvošo kopumu – pilsētās un ciemos būvētās ēkas, ainavisko struktūru vai labiekārtojumu. Vienlaicīgi turpina attīstīties gan vēsturiskā teritorija, gan ainava.

Mantojums ietver kultūras vērtības, kuras ir zināms skaistuma un harmonijas iemiesojums, bet, manuprāt, dažās unikālās vietās tām piemīt vēsturiska un antropoloģiska vērtība. Mantojums un konkrētā teritorija ir kādreiz dzīvojušo cilvēku darbības augļi – viņi būvēja un ražoja, lai dzīvotu. Šī sarežģītā materiālā, telpiskā un uztveramā sedimentācija ir tā, kas veido kopīgas kultūras pamatvērtības, dzīves "ierakstīšanu" telpā, kurai ir jēga. Pasaulē ir maz tādu reģionu, kam piemīt tik bagāts, sens un taustāms vēsturiskais dziļums, kas iekļaujas ainavā pat tad, ja tam nav būvēta izpausme. To sakot, es neapgalvoju, ka Francijas vai Eiropas civilizācija būtu senāka vai vēlāka salīdzinājumā, piemēram, ar Tālo Austrumu civilizācijām. Tā ir tikai fakta konstatēšana. Turklāt Francijā netiek pievērsta pietiekama uzmanība objektīvai kontinuitātei, kas pastāv starp visām apdzīvotām vietām kādā teritorijā un kuras vienīgais uzdevums ir nodalīt aizsargājamus mantojuma sektorus no pārējiem vai tiem, kuri par tādiem vēl nav kļuvuši. Pēdējo piecdesmit gadu laikā, neskatoties uz panāktajiem rezultātiem, esam sabojājuši un izniekojuši teritorijas kultūrvēsturiskās vidēs vai tādās vidēs, kurās varētu tikt īstenotas patiesi kvalitatīvas arhitektūras vai mūsdienīgas pilsētvides attīstības ambīcijas.

Šīs iezīmes var raksturot ar vairākiem piemēriem. Minēšu, piemēram, baznīcu jautājumu. Kā jau es to iepriekš norādīju, draudžu baznīcas Francijā ir valsts īpašums, no kurām lielākā daļa pakļautas pašvaldībām. Līdz ar nozīmīgu reliģiskās darbības samazināšanos un dažu pilsētas vai lauku teritoriju lejupslīdi arvien vairāk baznīcu netiek izmantotas. Dažkārt pašvaldības piedāvā šīs celtnes nojaukt, kas bija neiedomājams vēl pirms

dažiem desmitiem gadu. Paradoksālā veidā šis jautājums ir vēl kritiskāks baznīcām, kas nav pašvaldību pakļautībā, kuras cēlusi katoļu baznīca saskaņā ar likumu par baznīcas un valsts atdalīšanu un attiecīgi ir baznīcas īpašums. Apmēram divdesmit gadu laikā zudušas vairāk nekā 50 baznīcu ēku. Tas nešaubāmi ir neliels skaits, bet dažu kvalitatīvu celtnu nojaukšanai, piemēram, Abvilas Sv. Jēkaba baznīcai, kas tika nojaukta 2013. gadā, ir svarīga simboliska nozīme, un tās var kalpot kā vēsturiskas atsaucēs. Ik gadu nojaukšana skar vairākas, dažkārt nozīmīgas celtnes. Vai vienos svaru kausos jāliek desmit tūkstošiem baznīcu, kuras tiek aizsargātas kā vēstures pieminekļi, un tās, kuras tiek nojauktas? Varbūt. Vēl smagāk krīze skārusi tādus sektorus kā pilsētu vēsturiskie centri. Malro likums bija iecerēts, lai pasargātu plašus pilsētu kompleksus no tādām renovācijām, kas piedāvāja *tabula rasa* pieeju – nojaukt, lai uzbūvētu no jauna, saskaņā ar mūsdienām atbilstošiem principiem. Bet līdz ar šī likuma ieviešanu 1962. gadā, tika veikti tādi nozīmīgi ieguldījumi aizsargātajās zonās kā senu pilsētas struktūru apzināšana un padziļināta izpēte, kad vienlaicīgi bija jānosaka personīgo automašīnu lietošana tirdzniecības centru perifērijā un priekšpilsētu attīstība. Pēdējie smagi ietekmēja vēsturisko centru izmantošanu, kuri, neskatoties uz aizsardzības statusu, tika novesti nabadzībā un degradējās, dažkārt pat lielā mērā. Francijas vecās pilsētas, vai tās ir vai nav aizsargātas, pašlaik piedzīvo krīzi, kuras simptomi ir veikalu izzušana un darba vietu teritoriāla pārvietošana. Perpiņānas pilsētā, kurā es dzīvoju un kuras vēsturiskais centrs ir aizsargāts kā izcils mantojuma objekts, no kādreiz aktīvām tirdzniecības ielām veikali ir pazuduši. Lai vai kādā veidā dažas pašvaldības vēlas paust brīvprātību, vai ir iespējams apturēt ekonomiskās vai sociālās situācijas ietekmi, izmantojot vienīgi mantojuma pārvaldības vai vietējos instrumentus, ja šīs situācijas virzītājspēki atrodas citur un ir daudz spēcīgāki? Par to var padomāt. Dažos gadījumos mēs esam palīdzējuši, samazinot noteikumu prasības mantojuma jomā, kas dažkārt tika uzskatītas par bremzējošām vai tādām, kas vājina vietējo pilnvaroto institūciju varu (*ELAN* likums, 2018). Dažos pilsētu senajos kvartālos, kas piedzīvo krīzi, vietējai varai daudz efektīvāk ir nojaukt ēku (vai pat veselu kvartālu), lai atrisinātu problēmu. Turklāt pat tādos gadījumos, kad šādi ēkai ir vēsturiskā vai mākslinieciskā vērtība. Tas ir vienīgais risinājums, jo jebkurš cits šķiet pārāk sarežģīts un dārgs. Brīdī, kad es rakstu šīs rindas, Francijas mediji raksta par sībrīža vai nesentikušiem līdzīgiem gadījumiem Alansonā, Perpiņānā, Elzasā, Lotringā un citviet. Tie piesaistījuši mediju uzmanību ar faktu, ka dažkārt protesta vai pretošanās akcijas notiek, bet bieži vien ir veltīgas.

Vai perspektīvām, kas liks sevi manīt saistībā ar ekoloģisko un klimata krīzi, būs ietekme uz mantojuma aizsardzību un pastāvošo būvēto vai dabisko ainavu? Vai izaicinājuma būtība nav nonākt pie tāda attīstības modeļa, kas balstītos uz atjaunojamiem

resursiem un beigtu "patērēt" teritoriju plašos mērogos saskaņā ar neekonomiskām formām, kas vai nu apdraud ekoloģiskās un bioloģiskās daudzveidības līdzsvaru, vai arī klimata attīstību, un kuras visbeidzot izraisītu postošu ietekmi uz mūsu dzīves kvalitāti? Saskaņā ar Francijas Zemkopības ministrijas datiem apbūvētās teritorijas vai tās sauktās "mākslīgi veidotās platības" vidēji palielinās par 86 000 hektāriem gadā vai 236 hektāriem dienā. Šie izaicinājumi, protams, skar daudz plašāku, ne tikai mantojuma aizsardzības lauku, bet, manuprāt, ir nepieciešams skali pateikt, ka starp šiem dažādajiem jautājumiem nepastāv pārrāvums, fundamentāla atšķirtība. Mēs nevaram iedomāties, ka urbānais vai ainaviskais mantojums – šī svētnīca, būtu pasargāta no vispārēja rakstura problēmām tikai tā iemesla dēļ, ka tā ir atzīta kultūras un administratīvajā nozīmē. Bīstama ilūzija. Tieši šī iemesla dēļ augstāk paustās bažas, manuprāt, ir reālas.

Es vēlētos noslēgt šo pārskatu, uzdodot jautājumu pa to, kādas vērtības kultūras mantojuma lauks varētu iemiesot gaidāmo pārmaiņu kontekstā? Jo gandrīz divsimt gadu garumā, kopš Francija rūpējas par mantojumu – es ceru, ka 2030. gadā mēs neaizmirsīsim nosvinēt šo gadskārtu, ir uzkrāta pieredze un zināšanas, kā arī radīta profesionālā ētika. Manuprāt, mantojuma saglabāšana ir prioritāra. Šis princips kļuva par nepieciešamību jau pirms diviem gadsimtiem, kaut iemesli, kas ir tā pamatā, mainījās atkarībā no laikmeta. Agrāk vēsturiskās vai izcilas estētiskās vērtības attaisnoja šādu pieeju. Vēlāk mantojums tika uzskatīts par taustāmu pagātnes liecību, aizgājušo laiku mākslinieku un amatnieku darba materiālu izpausmi, kolektīvās apziņas un identitātes balstu. Mantojuma jēdziena paplašināšanās, jo īpaši 19. gs. otrajā pusē, parādīja, ka viss, ko radījis cilvēks, ir aizsargāšanas cienīgs un ka pie sociālās atzīšanas nosacījuma pagātnes mantojums ir stāsta nesējs, kas spējīgs bagātināt kultūru. Vai no šī brīža nevajadzētu uzskatīt mūsdienu būves par materiālu kapitālu un būtisku ekonomisku nepieciešamību enerģijas taupīšanas un siltumnīcas efektu izraisīto gāzu emisiju samazināšanas nolūkos? Vai tas mūs rosinās vairāk saglabāt nevis atjaunot? Kad mēs aplūkojam pirmsindustriālo sabiedrību celto būvju un pilsētu ekonomiku (tieši šīs sabiedrības radīja lielu skaitu ēku, kuras mēs šobrīd atzīstam kā kultūras pieminekļus), redzam, ka ražošanas sistēma drīzāk bija ekonomiska – tāda, kas gadsimtiem ilgi saglabāja vienas un tās pašas ēkas un to funkcijas, radot maz vai neradot vispār atkritumus. Lielās franču revolūcijas laikā, kad tika īstenota klosteru slēgšana (1790), vairāki desmiti tūkstošu ēku īsā laikā tika piedāvātas pārdošanai un tām bija jāatrod jauns pielietojums. Uz ēkām, kurām pielietojumu neatrada, attiecās pilnīgas materiālu – koka, metāla, akmens – pārstrādes likums. Ko mēs pārstrādājam mūsdienās, ja tiek nojaukta kāda ēka? Neko. Ēkas nojaukšana ir saistīta ar izmaksām, un tā uzliek pienākumu atbrīvoties no atkritumiem. *A fortiori* runa ir par lielām celtnēm vai

pilsētas ēkām, kuru nojaukšana izraisa dažāda veida tiešas sekas pieguļošajā vidē. Apgrīezt otrādi šo paradigmu, lai dotu priekšroku saglabāšanai apbūvētā vidē un pastāvošās pilsētu teritorijās, varbūt kļūs par nepieciešamību.

No otras puses, varētu izmantot pieminekļu aizsardzības nozares zināšanas par jau ilgstoši izmantotajām tehnikām un materiāliem. Viegli būtu uzskatīt šāda veida stratēģiju par nodomu regresēt, līdzīgi kā dažām politiskajām nostādņām ekoloģijas jomā tiek inkriminēta vēlme "atgriezties akmens laikmetā". Protams, ka runa nav par to. Zināšanas par sen pazīstamām tehnikām un materiāliem, kurus industriālā kultūra līdz šim ir atstājusi novārtā, noteikti kļūs par vērtīgu kapitālu paralēli citām metodēm, kuras vēl ir jāizgudro. Izmantošanas veidi, kas mūsdienās kļuvuši par dīvainiem, piemēram, zemes izmantošana būvniecībā vai atgriešanās pie koka izmantošanas (doma, ka mūsdienu Francijā, kas pazīstama kā izcila dzelzsbetona izmantotāja, koks kā celtniecības materiāls gandrīz ir izzudis, noteikti izraisa izbrīnu ziemeļu zemēs dzīvojošos lasītājos), manuprāt, ir nākotnes tehnoloģijas, kuras labāk pazīstamas mantojuma saglabāšanas jomā nevis būvniecībā. Ekonomikā, kur būs vēlme samazināt atkarību no izejvielu avotiem, kas atrodas tālu un ietver transporta izmaksas un ekoloģisko ietekmi, mēs varam iztēloties, ka produktīvs mazo uzņēmumu vai speciālistu tīkls atradīs nozīmīgu vietu vai vismaz kalpos par piemēru. Šajā tīklā nodarbināts augsti kompetents darbaspēks, kurš mūsdienās, neskatoties uz grūtībām, kas saistītas ar nepietiekamu nozares finansējumu, ir izšķirošais faktors mantojuma vidē.

Es negribētu noliegt, ka šīs pārdomas varētu šķist nesalīdzināmas ar problēmām, ar kurām saskarsies Francija ar 65 miljoniem iedzīvotāju un Eiropa, kurā mīt 447 miljoni un kas pakļauta attīstības spiedienam. Mērogi, kādos jāstrādā, lai uzbūvētu simtiem tūkstošiem mājokļu, plānotu pilsētvides attīstību, organizētu ražošanas vidi vai pārveidotu enerģijas ražošanu un transporta tīklus, nav salīdzināmi ar šodienas ražošanas aktivitātēm mantojuma jomā. Iedomāties pretējo būtu bērnišķīgi. Tomēr izaicinājumi, ar kuriem saskaramies mēs un mūsu bērni, ļauj domāt par ikdienas, patēriņa un pārvietošanās, darba vai atpūtas kultūras evolūciju.

Ar šīm pārdomām es vēlējos pierādīt, ka kultūras mantojuma kultūra būs auglīgs iedvesmas avots neskaidrā laikmetā, kas mūs sagaida. Kultūras mantojuma kultūra ietver pārdomas par vēsturi un cilvēku attiecībām ar vidi un teritoriju, kurā viņi dzīvo. Tā ir netveramu vērtību – skaistuma, sajūtu, identitātes saglabāšanas un valorizācijas – praktiska pieredze, kā arī pastāvošās būvētas vides saglabāšanā izmantoto novatorisko un tradicionālo tehnoloģiju skola.

OLIVIER POISSON

Olivier Poisson is an architect and art historian, former resident at the French Academy in Rome (*Villa Médicis*, 1984-1985). He has had his professional activities in French national heritage institutions.

Architect responsible for construction in Nîmes (*Architecte des Bâtiments de France*, 1980), inspector of cultural monuments in Languedoc-Roussillon (1986) and Corsica (1990), in 1997 Poisson was appointed the Inspector General of Historical Monuments. Until retirement in 2018, he as the Inspector General was at the same time or subsequently responsible for supervision of the French State-owned cultural monuments in Auvergne, Burgundy, Franche-Comte, Languedoc-Roussillon, Corsica, Midi-Pyrenees, Nord-Pas-de-Calais, Provence-Alpes-Cote-de-Azur, and also overseas departments Reunion and Mayotte. The functions of the Inspector-General are related with revision and approval of protection and restoration projects of many monuments – buildings and objects – in the abovementioned regions, and also providing support (expertise) during the project implementation.

From 1999 to 2018 Poisson was responsible for French applications regarding the objects to be included in the UNESCO World Heritage List. He has participated in drafting several applications and in many meetings of the UNESCO World Heritage or thematic committees. For a short period of time in 2008, he held the position of the Vice President for ICOMOS.

As a member of the French National Committee for historic monuments (until 2014) Poisson has lectured on heritage theory and history in several universities (Montpellier, Perpignan, Barcelona). He is an author of multiple articles on the idea of heritage protection, history and restoration issues paying special attention to works of French architect Eugène Viollet-le-Duc. Currently Poisson is a lecturer at the School of Chaillot of architecture and cultural heritage (*École de Chaillot*) in Paris. He has published numerous articles on medieval architecture in Southern France and Catalonia, as well as on Romanesque sculptures in this region.

Poisson is the head of Cultural Association of Cuxa (*Association culturelle de Cuxa*). Every year it organizes

Romanesque days in the Abbey of Saint-Michel de Cuxa (Eastern Pyrenees, France) and publishes a collection of scholarly articles "*Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxa*" dedicated to the research of Romanesque art. Poisson is also a corresponding member in the Institute for Catalan studies, Barcelona (*Institut d'Estudis Catalans*).

CULTURAL HERITAGE AND TERRITORY:
AT A CROSSROADS?

The climate change crisis, which is already being felt, even if its consequences have been rarely confirmed in Europe today, makes it necessary to evaluate our lifestyle. Amongst thousands of other problems, we can think about a new consideration of the relationship between the existing built environment, the heritage of the past, cities, towns, villages and the development models according to which a new urban environment has been developed over the last six decades, meeting the current needs. Indeed, the issue of available resources, their use and possible depletion inevitably becomes more and more decisive at a time when any type of a decision will have to be taken with regard to spatial planning and development, in particular with regard to demographic growth and the restructuring of production activities. In this essay, it is not my intention to discuss or describe the issues of the history of urban planning and the development of mass construction that transformed our cities and landscapes like never before after World War II. Such a reflection would take more than a few pages! But the relationship between the existing and the new may need to be re-examined from the angle of the crisis into which we are merely entering. The current crisis also involves, at least in part, cultural heritage, especially in view of the development of this concept, which I will first try to present.

Since the beginning of the 19th century, more or less, throughout Europe, there have been buildings that have been considered to be of the collective heritage value because of their shape, artistic quality, historic importance, or if they have been able to embody or preserve something significant in public memory. In France, the changes brought about by the Great French Revolution had such an impact on the public's attitude towards the territory and landscape that since 1830 many buildings have been called "historical monuments" and a special national policy in the field of monument conservation has been implemented. These buildings are perceived as historical evidence, especially of medieval history, as the presence of the past in actual environment and attributes of the collective

conscience of national history. For a certain number of these buildings – Catholic cult buildings – their important role has even been reaffirmed in terms of their religious identity and the importance of the Church in the society at the time. State policy in the field of “historical monuments”, and up to the end of the 19th century, can be described as very pragmatic, mainly aimed at ensuring proper maintenance of the most important historical buildings, by allocating sufficient resources and appropriate technical competences. The great architect Eugène Viollet-le-Duc (1814-1879) should be mentioned here. In his early youth, he was entrusted with a risky mission – to rescue the ancient Vezelay Abbey, which had a profound effect on the restoration of monuments in France in the 19th century. In addition, I would like to mention the great restoration of the Notre-Dame Cathedral, which he carried out between 1844 and 1869. The building at that time acquired the now familiar silhouette, which was unfortunately destroyed in the fire of April 15, 2019. The above mentioned national policy took the form of a selection of buildings based on their quality or the justified importance of the history of the nation. The established list of historical monuments was carefully evaluated including a relatively small number of monuments.

The catalyst for a crisis in this area was the law on the separation of the Church from the State adopted in 1905, which determined changes in the scale of selection of monuments. Indeed, this major change directly affected the fates of France’s 50 000 parish churches. The question arose about their future, if religion would be a private matter for the individual without the intervention of public administration. At this moment, in the mostly agrarian France before World War I, town and villages churches were a common cultural heritage used by society on a daily basis as well as the pillars of collective identity. The new Law on Historical Monuments, which was adopted in 1913 and is still in force today, introduced a new principle of “public interest” to individuate monuments, which replaced the principle of “national interest” as selection criteria. Public interest is the one that overcome the private one, and is no longer a wide range based selection choice. Legal protection was therefore applicable to potentially a much larger number of buildings. Nowadays, when this protection also includes the second-degree system of protection created in 1927, the total number of protected historical monuments is about 45,500. These monuments have the status of listed (“*inscrits*”) or classified (“*classés*”) monuments. There are at least 10,000 churches on the list. Such a large number of protected monuments convincingly speak about the expansion of the

concept of heritage during the 20th century, even if the concept of *patrimoine* (heritage) borrowed from the English word *heritage* has been used in France only since the 1980s. At the end of the 20th century, alongside with the buildings of cult or religious origin¹, there are buildings of national importance such as castles and manors, urban specimens, archaeological excavation sites², monuments of rural heritage or local importance (still in a small number), as well as many industrial, scientific or technical heritage properties. We can say that, today, protected buildings represent all fields of human activity, even if the most represented category (under the influence of belief habits) is churches or beautiful houses – witnesses of forces that have for centuries led the country alone.

In 1962, at the suggestion of André Malraux, then French Minister of Cultural Affairs, a major protecting innovation was introduced by a new law: protection areas were allowed to be established into cities. Indeed, in this post-war period³, the pressure of modernisation had an impact on the historic centres of cities and was leading to the implementation of many radical projects. In the name of hygiene, they foresaw demolition of blocks of houses or even entire districts. To give just a few samples I know: the towns of Amiens, Alès and Périgueux experienced such destructions, but there were many others. The law, which was named the Malraux Act, made it possible to identify urban areas as ensembles, for which the usual urban planning rules do not apply. It provided for an inventory of each house, allowing them to be assigned to several degrees of protection. As the Minister emphasized to the members of the National Assembly, for protection reasons every building or structure will be considered not according to its own qualities, but on the basis of ‘its belonging to a complex’. A little earlier (1943/1945), the law on Historical Monuments evolved to include the visual or scenic context of the heritage buildings to be protected, in the aim of good heritage management, by introducing the concept of ‘visual field’. According to this, in a radius of 500 m around each listed or classified monument it was necessary to carry out special monitoring of any change that could affect the visual aspect of the building. Nowadays it is called the principle of the ‘buffer zone’ of historical monuments. It is most often

1 Many monasteries were abolished during the Great French Revolution but subsequently used for other purposes.

2 In particular, monuments of megalith period included in the first monuments lists.

3 It began the so-called ‘famous thirty years’– the richest years of new and intensive industry and urban development.

determined depending on the context and landscape. Some have been given the status of 'outstanding heritage area'. It is a new legal category introduced in 2016, which includes also the protection areas covered by the Malraux Act. This review is approximate, but it should be noted that urban development laws newly provide an opportunity to incorporate heritage management in the development plans, and that is used by some cities, for instance Bordeaux.

From this summary, it may appear that in France the heritage is widely recognized, protected and preserved under many appropriate mechanisms. This is undoubtedly true given the number of protected buildings to which their buffer zones and the protection zones laid down by the Malraux Act must be added. This applies to approximately a hundred French cities. So that, on French territory, which continues to develop, the concept 'heritage' would be considered well-defined. It is difficult to calculate, but it can be roughly said that this is about 6 % of French territory – supposedly the most valuable and high-quality areas subject to specific rules for the management and preservation of cultural heritage. Looking at this historical result, the question should be asked about the rest of France or the remaining 94 %.

As far as I am concerned, I do not regret the fact that the heritage area is not even wider, as it is the case in some European countries, where more comprehensive definitions refer to a larger number of structures. Particularly, one should mention the Netherlands or Italy, where buildings are 'automatically' protected for 50 or 70 years after their construction. However, throughout France, the changes, accompanied by the current ecological and climate crisis, could undermine the methodological and even political *acquis* of heritage conservation – a set of common rights and obligations that are binding for all EU Member States. I would not argue that the story would be about failure, but would like to point out to some worrying signs. The ongoing development indicates that these heritage *acquis* are not taken as models when assessing the existing whole of buildings built in cities and villages, the scenic structure or the improvement. At the same time, both an historical landscape and the developing territory.

Heritage includes cultural values, somewhat a known embodiment of beauty and harmony, especially in some unique places, but, in my opinion, they have more generally an historical and anthropological value. Heritage and territory, landscape, bear the evidence of activity carried out by

humans that once lived – they built and produced to live. This complex material, spatial and perceptive sedimentation is what constitutes common cultural fundamental values, the 'recording' of life in a space that makes sense. There are a few regions in the world that have such rich, ancient and tangible historical depths fitting into the landscape even if it does not have a built dimension. By saying that, I am not claiming that French or European civilisation is older or later compared to, for instance, civilisations of the Far East. It is just a finding of fact. In addition, France does not pay sufficient attention to the objective continuity that exists between all settlements in the lived land, continuity having nothing to do with distinction between separate protected heritage sectors and others or those that have not yet become such. Over the last fifty years we have certainly damaged and wasted territories, despite the results achieved in cultural and historical environments or in environments where high-quality architectural or modern urban development ambitions could have been realized. These last ones, in my view, were not so many.

These features can be characterized by several examples. Let me mention, for example, the issue of churches. As I pointed out earlier, parish churches in France are public-owned, most of which are subordinate to municipalities. With a significant decline in religious activity and the decline of some urban or rural areas, increasingly more churches are not being used. Sometimes municipalities aim to demolish these buildings, which was unthinkable even a few decades ago. Paradoxically, this issue is even more critical for churches that are not under the authority of local governments, being built by the Catholic Church after the Separation of the Church and the State and accordingly its property. Within about two decades, more than 50 churches have been lost. This is undoubtedly a small number, but the demolition of some quality buildings, such as Saint-Jacques in Abbeville, which was demolished in 2013 – or Saint-Joseph in Lille, in 2021 –, has important symbolic significance and may serve as an acting reference. Every year demolition affects several buildings, and sometimes important ones. Should we put on a par those ten thousand churches protected as historical monuments and those demolished? Maybe. Sectors such as the historical centres of cities have been hit even harder by the crisis. The Malraux Act was intended to protect large urban complexes from renovations that offered a *tabula rasa* approach – to demolish in order to build anew, in accordance with the modern principles. However, with the introduction of this law in 1962, significant investments have been made in protected areas, such as the

identification and in-depth study of historic urban structures, but, at the same time, the use of personal cars, the proliferation of shopping centres in the periphery and the development of suburbs had a severe impact on the use of historic centres. These, despite their conservation status, were impoverished and degraded, sometimes to a large extent. French old towns, whether protected or not, are currently experiencing a crisis, the symptoms of which are the disappearance of shops and loss of jobs. In the town of Perpignan, where I live and whose historic centre is protected as an outstanding heritage site, shops have mostly disappeared from many once active commercial streets. Whatever way some municipalities wish to be proactive, is it possible to stop the impact of the economic or social situation by using only heritage management or local instruments, if the drivers of this situation are elsewhere and much stronger? One can think about it. In some cases, we have seen regulatory requirements in the field of heritage, sometimes seen as disincentives, be reduced, and the power of local heritage authorities, weakened (the *ELAN* Law, 2018). In some of towns' old quarters, experiencing a crisis, it is often much more effective for the local authority to demolish the building (or even an entire block) to solve the problem. This is true even in cases where such a building or complex is of historical or artistic value. Demolish is seen the only solution, because all others seem too complicated and expensive. Now, when I am writing these lines, the French media write about current or recent similar cases in Alençon, Perpignan, Marseille, or other places in Alsace, Lorraine, etc. They have attracted media attention with the fact that sometimes such a protest or resistance take place, but often in vain.

Will the emerging perspectives in the context of the ecological and climate crisis, have an impact on the heritage protection and the existing built or natural landscape? Is not the the challenge to arrive at a development model based on renewable resources, and not 'consuming' the limited territory on a large scale? Is not the challenge to drop less efficient forms that either threaten the balance of ecological and biodiversity or climate development, and which would ultimately have a devastating impact on our quality of life? According to the French Ministry of Agriculture, built-up territories or the so-called 'artificial areas' increase on average by 86,000 hectares per year or 236 hectares a day. These challenges, of course, concern a much broader field, not only heritage protection, but I think it is necessary to say out loud that there is no gap, no fundamental separation between these various issues. We cannot imagine that urban or scenic heritage, this sanctuary, would be protected from general problems simply because it

is recognised in cultural and administrative terms. A dangerous illusion. It is exactly for this reason that the above concerns, in my opinion, are real.

I would like to conclude this review by asking what values the cultural heritage field could embody in the context of the forthcoming changes? During almost two hundred years since France has taken care for its heritage⁴, experience and knowledge have been accumulated and professional ethics have been created. The first one is the general purpose of heritage conservation. This principle became a necessity already two centuries ago, although the reasons behind it changed depending on the era. In the past, historical or outstanding aesthetical values justified such an approach. Later heritage was considered a tangible testament of the past, a tangible expression of artists and craftsmen, a pillar of collective consciousness and identity. Expansion of the concept of heritage, in particular in the second half of the 20th century, showed us that everything created by man is worthy of protection and that, on the condition of social recognition, the legacy of the past is a bearer of the story that is capable of enriching our culture. Should not the existing constructions as a whole be seen as a tangible equity and an essential economic necessity for energy saving and reduction of greenhouse gas emissions from now on? Will this encourage us to save rather than renew for a yes or no? When we look at the economy of buildings and cities built by pre-industrial societies,⁵ we see that the production system was rather economical – one that preserved the same buildings and their functions for centuries, generating little or no waste at all. During the Great French Revolution when the closure of monasteries was implemented (1790), several tens of thousands of buildings were offered for sale in a short period of time and had to find a new use. Buildings for which no use was found were subject to the law on the complete recycling of materials – wood, metal, and stone. What do we recycle today if a building is demolished? Just about nothing. Demolition of the building entails costs and imposes an obligation to dispose of waste. A *fortiori* if we are speaking about large buildings or urban buildings, the demolition of which has various direct consequences in the adjacent environment. It may become a necessity to reverse this paradigm in order to give priority to conservation in a built environment and existing urban areas.

4 I do hope that we will not forget to celebrate this anniversary in 2030.

5 These societies created a large number of buildings that we now recognise as cultural monuments.

On the other hand, the knowledge of the monument protection sphere on the techniques and materials used for a long time could be used. It would be easy to see this type of strategy as an intention to regress, just as some ecology policies are incriminated the desire to 'return to the Stone Age'. Of course, it is not about that. Knowledge of long-known techniques and materials, which have been neglected by industrial culture so far, will surely become valuable capital in parallel with other methods that still need to be invented. The uses that have become strange nowadays, such as the use of earthen construction or return to the use of timber,⁶ in my opinion, are technologies of future, that are better known in heritage conservation than in common construction. In an economy where there will be a desire to reduce dependence on sources of raw materials that are far away and include transport costs and environmental impact, we can imagine that a productive network of small companies or specialists, as are those of the heritage conservation field, will find an important place or at least serve as an example. This specialised network employs a highly competent workforce, despite the difficulties associated with insufficient funding for the sector, and could be a decisive production model for the future.

I would not like to deny that these reflections might seem incomparable to the problems that France, with its 65 million inhabitants, and Europe with its 447 million, actually under development pressure, will face. The scale of work in order to build hundreds of thousands of homes, to plan urban development, to organise a production environment or transform energy production and transport networks is not comparable with today's production activities in the heritage sphere. To imagine the opposite would be childish. However, the challenges facing us and our children make a necessity to think about the evolution of everyday life, consumption and mobility, work or leisure culture.

With these reflections, I wanted to suggest that the cultural heritage culture will be a fertile source of inspiration in the uncertain era that awaits us. The cultural heritage culture includes reflections on history and human relationship with the environment and the area in which they live. This is a practical experience of preservation and valorisation of intangible values – beauty, sensations, identity – as well as a school of both innovative and traditional technologies used to preserve the existing built environment.

6 The idea that in modern France, known for an excellent use of reinforced concrete, timber as a building material has almost disappeared, certainly causes astonishment in readers from the northern countries.

MĀRIS GAILIS

latviešu uzņēmējs, politiķis un sabiedriskais darbinieks. Augstāko izglītību ieguvis kā inženieris-mehāniķis, jau agri pievērsies aktīvai kultūras procesa virzībai. No 1986. gada līdz 2012. gadam ilgstoši vadījis Starptautiskā kinoforuma "Arsenāls" rīcības komiteju, ieņēmis dažādus amatus ar kultūru un būvniecību saistītos uzņēmumos. Kopš 1990. gada ir veidojis politisko karjeru – strādājis Ārlietu ministrijā, ir bijis valsts reformu ministrs, kā arī vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrs, bet no 1994. līdz 1995. gadam bijis ministru prezidents. Pēc 1996. gada Gailis pievērsās aktīvai sabiedriskajai dzīvei un uzņēmējdarbībai. Jau kopš jaunības saistīts ar celtniecību un tuvākās vides uzlabošanu, pēc tūkstošgades mijas kļuvis par ievērojamu būvniecības uzņēmēju – restaurēt, attīstījis, ceļ un popularizē šo jomu. Kopā ar dzīvesbiedri arhitekti Zaigu Gaili izveidojis spēcīgu radošo tandēmu, kas vainagojies ar vairākiem izciliem kopdarbiem pilsētībūvniecībā, restaurācijā un jaunu kultūrvietu radīšanā. Izcilākie objekti ir ebreju glābēja Žaņa Lipkes muzejs Ķīpsalā, kas saņēmis Kultūras ministrijas Izcilības balvu un topošais kultūras centrs Vāgnera namā, kura izveidei izstrādāts īpašs publiskās partnerības likums – Māris Gailis projektā ir gan radošais, gan stratēģiskais līderis.

BŪVKULTŪRA

Kultūra ir dzīves kvalitāti noteicošs un visur esošs fenomens, kas arī mākslīgi būvēto vidi skar vistiešākajā veidā. Tā vien šķiet, ka pagājušais gadsimts ir visai graužoši ietekmējis mākslīgi radītās vides kvalitāti. Daudzviet būves un infrastruktūra ir kļuvušas vidi degradējošas. Kvantitatīve ir aizstājusi kvalitāti. Sabiedrība to ir sākusi apjaust un raizēties. Tādējādi šai tēmai tiek pievērsta aizvien lielāka uzmanība.

2018. gadā Šveices kūrortpilsētā Davosā Eiropas valstu kultūras ministri sapulcējās, lai spriestu par *Baukultur* jeb būvkultūru. Šajā konferencē tika pieņemta deklarācija par būvkultūru, paužot bažas par notiekošo un definējot uzdevumus valstīm. Konferencē tika pieņemta Davosas deklarācija, kuras pamatā esošo būvkultūras konceptu definē trīs galvenie aspekti: (1) esošā apbūve, tostarp kultūras mantojums, un laikmetīgā jaunrade jāuztver kā vienots veselums; esošā apbūve sniedz svarīgu būvkultūras atsauci turpmākajam būvētās vides dizainam; (2) visas būvēto vidi ietekmējošās darbības, sākot no detalizētas meistarības līdz

ainavu ietekmējošu infrastruktūras projektu plānošanai un izpildei, ir būvkultūras izpausmes; (3) būvkultūra attiecas ne tikai uz būvēto vidi, bet arī uz procesiem, kas ietilpst tās radīšanā.

Esmu strādājis kā nekustamā īpašuma attīstītājs un būvnieks no 1997. gada, un šajā rakstā mēģināšu paust viedokli par jēdzienu 'būvkultūra'. Būvniecības process ir visai sarežģīts. Tas sastāv no vairākām daļām mijiedarbībā, un parasti vienam objektam ilgst vairākus gadus. Tajā ir iesaistīti dažādi speciālisti: finanšu jomas pārstāvji, inženieri, arhitekti, tāmētāji, būvdarbu vadītāji, meistari, palīgstrādnieki, mašīnu operatori u.c. Agrāk bija vienkāršāk – būvmeistars veica arī arhitekta darbu un vadīja būvdarbus. Darba dalīšana, jaunlaiku prasības ir darījušas savu. Tagad ir šaura specializācija un meistari uz būvēm rīkojas ar sīkiem, iepriekš izstrādātiem rasējumiem un darbības aprakstiem.

Manuprāt, svarīgākais ir saprast, ka būve tiek celta uz daudziem gadiem un patērē daudz visdažādāko resursu. Tātad paviršība pilnīgi noteikti neatmaksājas! Katram, kas iesaistās būvniecībā, ir jāsaprot, ka ikviens rūpīgi nepārdomāts solis attālinās rezultātu, sadārdzinās to un nesniegs gandarījumu. Visapkārt mums ir tūkstošiem piemēru, un pat nespeciālists saprot, kas ir labi un kas slikti izdevies. Simtgadīgi un vecāki piemēri parasti patīk. Jāsaka, ka toreiz bija daudz mazāk praktizējošu arhitektu. Tika izmantoti tipveida projekti un ilglaicīgi materiāli – ķieģeļi, akmens mūri, koks. Mums parasti patīk būves, kas saglabājušās no iepriekšējiem laikiem – arī tā ir viena no būvkultūras pazīmēm. Diemžēl to reti var attiecināt uz pēdējo 70 gadu laikā būvēto mantojumu. Protams, padomju laikos būvēšanas kultūrai pievērsa minimālu uzmanību. Nav jau tas tikai padomju laiku dēļ, līdzīgas problēmas bija arī rietumos. Kara laikā sagrautās mājas vajadzēja atjaunot, un tika meklēti līdzekļi un metodes, kā to veikt pēc iespējas ātrāk un lētāk. Arī urbanizācijas procesi ieviesa korekcijas. Bija nepieciešams apgādāt cilvēkus ar mājokļiem pilsētās, un tapa kastu veida, lēti daudzstāvu mājokļi, kā arī māju masīvi piepilsētās.

Interesanti, ka bijušais ASV prezidents Donalds Tramps izdeva dekrētu, uzdodot turpmāk projektēt federālās būves Vašingtonā un tiesu namus jebkur valstī tikai klasiskā stilā. Tas izklausās antilibērāli, un šķiet, ka šāda direktīva varētu apturēt jaunradi. Tomēr ne vienmēr tā notiek. Zinu, ka Austrijā Šveicē Alpu ciematos jaunbūves ir atļautas tikai tradicionālajā *šalē* stilā.

Man bija iespēja strādāt interesantā vietā, Ķīpsalas centrālajā daļā, kur brīnumainā kārtā bija saglabājušās koka mājas no 19. gadsimta. Teritorija bija aizsargāta kā pieminekļis, mājas bija ļoti sliktā stāvoklī, un pieminekļu aizsardzības statuss neļāva tās vienkārši nojaukt, lai

uzceltu kaut ko modernu. Līdz ar to ieguldītāju interese sākumā bija zema. Tomēr vietai bija viena izcila īpašība – tā atradās pie upes, ļoti netālu no pilsētas centra un ar lielisku skatu uz Vecrīgu. Saskatīju tur potenciālu, lai gan rekonstruēt vecas koka mājas, ievērojot visu pieminekļu aizsardzības iestāžu noteikumus, ir dārgi. Bet bija arī skaidrs, ka izcilās vietas dēļ tas tomēr var atmaksāties. Šajos pieņēmumos nekļūdījies, un tagad Balasta dambis gandrīz visā tā garumā ir jauka pilsētas vieta. Nedomāju toreiz par terminu 'būvkultūra'. Tomēr, atskatoties uz padarīto, jāsecina, ka gandrīz viss tika darīts saskaņā ar šo terminu. Ir labi strādāt tandēmā, un šajā gadījumā arhitekte Zaiga Gaile ar pietāti pret vides kontekstu, mēra sajūtu, teicami izstrādātiem plānojumiem un detaļām padarīja svarīgāko darba daļu – izstrādāja projektus, ko atlika tikai kvalitatīvi īstenot.

Pērkot vecās mājas, tās, protams, palika aizvien dārgākas. Tātad zeme, sevišķi krastmalā, bija pietiekami dārga, lai automašīnu garāžas vajadzētu izbūvēt pagrabā. Tādēļ lielākajā daļā gadījumu guļbūvei tika noņemts apšuvums, mājas karkass pa atsevišķam baļķim izjaukts, tos iepriekš sanumurējot, lai varētu samontēt atpakaļ. Sapuvušās vietas tika protezētas. Tika izbūvēts arī pagrabs un uz jaunajiem pamatiem guļbūve atkal samontēta. Plānojums jau bija cits – atbilstošs mūsdienu prasībām. Sākumā meklējām vecos dakstiņus, bet vēlāk izmantojām labas kvalitātes importa kārneņus vai skārdu. Divos gadījumos uz Ķīpsalu tika pārvestas guļbūves no Rīgas centra. Tātad koka mājas nepazuda, tikai pārvietojās no vienas aizsargātās teritorijas uz citu. Iegūstot pieredzi, sākām atgriezties pie vecāka apbūves veida. Pirms simts un vairāk gadiem koka mājas bija būvētas no tēstiem baļķiem, guļšķautņiem, starp kuriem spraugas aizdrīvēja ar pakulām. Pagājušā gadsimta sākumā to īpašnieki, lai aizsargātos no aukstajiem vējiem, kas, no Ziemeļiem pa Daugavu pūšot, varēja būt stindzinoši, mājas apšuva ar dēļiem. Sākumā arī mēs tā darījām, iepriekš guļbūvi vēl papildus nosiltinot ar vati. Pēdējās divās rekonstrukcijās jau atstājām guļšķautņus eksponētus, būvējot jaunu karkasu iekšpusē. Interesanti, ka pēdējās desmitgadēs koka karkasa mājas būvē, sastiprinot būvkokus ar speciāliem kalumiem un bultskrūvēm. Tiek uzskatīts, ka tā var panākt straujāku progresu, tomēr šādi būvētas mājas kustas! Koks žūst, un stiprinājumi paliek vaļīgi. Sienas mēdz plaisāt, sevišķi, ja lieto apmetumu. Atgriezāmie pie sentēvu metodes – būvkokus stiprinājām ar tapām un iekalumiem. Šādu darbu var veikt tikai prasmīgi amatnieki, tas maksā dārgāk un ir nedaudz laikietilpīgāk. Izrādījās, ka to, ko zaudējām uz papildu darba izmaksām, ar uzviju ietaupījām uz būvkalumu rēķina, kas ir visai dārgi. Tomēr rezultāts bija daudz labāks, un mājas karkass kustējās daudz mazāk.

Ķīpsalas veco koka māju atjaunošana un ielas sakārtošana ir vairojusi mūsu mazā rajona prestižu un, pats par sevi saprotams, arī nekustamā īpašuma cenas. Sniegšu nelielu piemēru par Balasta dambi. Nogāze no apmales līdz upei bija apaugusi ar kokiem. Senās fotogrāfijās bija redzams, ka iela no nogāzes bija norobežota ar granīta stabiņiem un pati nogāze nostiprināta ar lieliem akmeņiem. Tas viss šķita zudis, jo daudzu desmitu gadu laikā tā bija apaugusi ar metru biezu kultūrlāni, kokiem un krūmiem. Krasta nostiprinājums kā simtgadīga inženierbūve bija kļuvis neredzams. Lai gan iela pieder pilsētai, bija skaidrs, ka tikai ar vēstulju palīdzību vien, mēģinot sakārtot šo ielu, mēs gaidīsim gadus un lēnām nosirmosim. Saņemot atļauju koku nociršanai, izdarījām to paši. Pēc tam ar ekskavatoru tika nogrābta augsne no akmeņiem, un tie nomazgāti no ugunsdzēsēju mašīnas ar augsta spiediena strūklu. Pēdējais darbs bija atlikt atpakaļ akmens stabiņus. Tie atradās uzņēmuma "Rīgas tilti" pagalma stūrī. Kad darbi tika pabeigti, sadalījām izdevumus starp Balasta dambja namu īpašniekiem. Tādā veidā, sakārtojot apkaimi iepretim saviem īpašumiem, mēs, daudz nedomājot par būv kultūru, to atkal nedaudz sekmējām.

Būv kultūra nozīmē izglītotu un inteligentu speciālistu līdzdalību visa būvniecības procesa laikā. Pirmkārt, jāuzsver pasūtītājs. Kino industrijā tas būtu producers. Tas ir cilvēks vai to kopa, kas uzstāda mērķi būvēt savām vai sabiedrības vajadzībām kādu celtni. Pasūtītājs rīkojas ar naudu un bieži diktē celtniecības procesa dalībniekiem savu gribu. Sabiedrisku objektu celtniecībā pasūtītāja pārstāvju subjektīvās īpašības varētu retāk kaitēt laba rezultāta sasniegšanai, bet arī tā reizēm gadās. Valsts ir iedibinājusi kārtību, kas liek katras sabiedriskas būves radīšanā sacensties gan arhitektiem ar ideju, gan būvniekiem par spēju savlaicīgi un par konkurētspējīgu cenu to uzbūvēt.

Sabiedrisku celtni pasūtītājs ir valsts, pašvaldība vai kādas sabiedriskas institūcijas, tostarp arī baznīcas. Šeit mērķis nav peļņa, bet sabiedriski un valstiski mērķi. Lielākā problēma šajos gadījumos ir vēlme pārlieku taupīt sabiedrības līdzekļus un uzbūvēt objektu iespējami lētāk. Tas praktiski nekad nav atmaksājies. Diemžēl, tiecoties īslaicīgi ietaupīt līdzekļus, sabiedrība pārmaksā ilgtermiņā. Piemēram, ekspluatācija šādos projektos maksā vairāk, ja salīdzina ar būvēm, kur izmantoti kvalitatīvāki materiāli un iesaistīti zinošāki speciālisti. Ir pamatota vēršanās pret iespējamu korupciju sabiedriskajos pasūtījumos, tomēr šajos centienos bieži tiek zaudēts kvalitātes ziņā. Tāpat jau gadiem runājam par to, ka sabiedrisku objektu būvniecībā būtu jābūt atvēlētiem dažiem procentiem mākslai. Diemžēl tālāk par runāšanu neesam tikuši. Vienmēr ir pietrūcis radošo cilvēku lobija spēka, lai to panāktu.

Iedomājieties, cik daudz jau būtu mākslas sabiedriskajā vidē pa šiem 30 gadiem!

Situācija privātmāju celtniecībā ir sarežģītāka. Visbiežāk privātais pasūtītājs savu māju būvē pirmoreiz, tātad bez pieredzes. Tā kā līdzekļu nav pietiekami pat būvniecības nodrošināšanai, tiek ekonomēts uz arhitekta darbu. Mani vienmēr ir pārsteigusi cilvēku paviršā attieksme, būvējot māju sev. Tikai retos gadījumos, kad pasūtītājs ir pietiekoši pārticis, tiek līgts profesionāls arhitekts. Tas ir pirmais un vissvarīgākais priekšnoteikums, lai rezultāts būtu kvalitatīvs. Profesionālam arhitektam ir pieredze arī darbā ar būvnieku, un tad var prognozēt, ka pēc gada vai diviem būs izdevies būv kultūras piemērs – kvalitatīvi, godīgi, ilglaicīgam mūžam uzbūvēta ēka. Man nav statistikas datu, bet pagaidām šķiet, ka tikai maza daļa no privāti būvētajām mājām iztur vērtējumu – būv kultūras parādība. Nereti privāti pasūtītāji neuzticas arhitektam vai uzspiež savu gribu un arhitekts padodas šim spiedienam. Šādos gadījumos rezultāts nav veiksmīgs. Ja attīstītājs būvē privātmājas pārdošanai, tad, iespējams, rezultāts būs labāks, ja vien motivācija nav balstīta tikai peļņas aplēsēs. Latvijā ir sastopami dažādi piemēri.

Nekustamā īpašuma attīstītājam ar ambīcijām ir nopietni jādomā par ilgtspējību. Būvniekiem ir formulēts un publicēts ētikas kodekss, kas balstās vispārzināmās morālās vērtībās, un tam vajadzētu sekot visās būvniecības stadijās. Davosas deklarācijā tiek runāts arī par būvniecības procesiem. Balstoties pieredzē, varu apgalvot, ka labu rezultātu nevar sasniegt, ja nav korektas attiecības ar strādniekiem, meistariem, netiek ievērota darba drošība un kārtība būvlaukumā, nav kārtības dokumentācijā. Daba un laiks ir nežēlīgi pret slikti uzbūvētam celtnēm, tās pazūd pēc dažiem gadu desmitiem.

Terminu 'būv kultūra' es galvenokārt saistu ar izpratni, ka, piedaloties būvniecības procesā, tu atstāsi paliekošas izmaiņas vidē. Tās būs redzamas pēc daudziem gadu desmitiem un varbūt vēl ilgāk, ja darbs būs izdarīts kvalitatīvi. Ja tava būve stāvēs cilvēkiem par prieku simts gadus, tad būv kultūra būs iemiesojusies tās labākajā izpratnē. Ko tas nozīmē? Projekts būs īstenots ilglaicīgam mērķim. Vienalga, vai tā būs dzīvojamā māja vienai ģimenei, daudzdzīvokļu māja pilsētā, muzejs vai publiska ēka. Tādu radīt var tikai tad, ja piesaista prasmīgu, vēlams, talantīgu arhitektu. Agrākos laikos masveida būvniecībā populāri bija tipveida projekti. Katrs ir redzējis 20. gadsimta sākumā tapušus un mūra klasicisma stilā būvētus lielākus, mazākus namus. Tie joprojām, ja vien remontēti un labi uzturēti, izskatās labi un arī kalpo labi. Mūsdienās esam to plānojumus pārveidojuši, jo ir citas vajadzības, bet nama veidols ir

saglabāts. Tādēļ, ka labs un drošs. Te arī var piemērot būvkultūras kvalitātes zīmi.

Protams, ir dažādas vajadzības, bet, ja būvējam kaut ko paliekošu, tad svarīgi ir arī materiāli. Vislētākais materiāls neatmaksāsies nekad! Vai esat ievērojuši, ka padomju laikos būvēto tiltu margas krāso ik pa dažiem gadiem? Cik tas laika un naudas nav prasījis! Ja margas būtu izgatavotas no nerūsējošiem materiāliem, tad šīs izmaksas būtu ietaupītas.

Kas attiecas uz darba izpildes kvalitāti, ir prasmīgi meistari, zinoši un pieredzējuši vadītāji – bez tādiem būvkultūra nebūs sasniedzama. Kas apmeklējis būvlaukumus celtniecības procesā, būs ievērojis, ka kārtība tajā bieži korelē ar rezultātu. Darba vieta ir jāsakārto darba dienas beigās. Es domāju, ka knapi dzīvību velkošs būvuzņēmējs nevar radīt labas kvalitātes objektu. Pirmkārt, tas nevar algot labus strādniekus. Otrkārt, arī labus meistarus būs grūti noturēt. Treškārt, netiek izmantoti labi instrumenti un tehnika, tāpēc arī veiksmīgs rezultāts nav gaidāms. Pie būvkultūras pieder arī pietiekami labi darba apstākļi strādniekiem – tualetes, iespēja nomazgāties darba beigās, speciālie darba tērpi, aizsarglīdzekļi un kārtība būvlaukumā.

Kampanveidīgas iniciatīvas nekad nav nesušas ilglaicīgu labumu. Viens no cēlie mērķiem, protams, ir enerģijas taupīšana. Piemēram, padomju logi nebija pietiekami kvalitatīvi un blīvi izgatavoti, lai apsildītās telpas nezaudētu pārāk daudz siltuma enerģijas. 20. gadsimta 90. gadi bija plastmasas logu ēra. Siltums tika ietaupīts, bet ar būvkultūru bija maza saistība. Izskatījās briesmīgi! Eņģu taupīšanas nolūkos logiem tikai viena vērtne tika izgatavota verama, un logs zaudēja simetriju un izskatījās kroplīgs. Vēl sliktāk bija ar gaisa kvalitāti, jo iepriekš logu nelielās spraugas nodrošināja gaisa apmaiņu vajadzīgajā daudzumā. Ar plastmasas logiem, neierīkojot vēdināšanas sistēmu, gaisa kvalitāte telpās strauji pasliktinājās. Publiskās telpās, kā, piemēram, skolu klasēs, bija vissliktāk. Varētu teikt, ka plastmasas logi ir nabadzības apliecinājums, lai gan saprast un arī attaisnot to var. Pēc padomju laiku nabadzības tas šķita solis uz progresu. Otra liga bija saistīta ar siltināšanu. Lai kādas arī nebūtu fasāžu detaļas padomju laiku celtajos masīvos, nosiltinot fasādes, pat tās tiek zaudētas. Fasādes kļūst monotoni vienmuļas.

Protams, siltināt un saglabāt vēsturisko, oriģinālo veidolu ir gan dārgāk, gan sarežģītāk. Redzēju, kā atjauno Ķeipenes stacijas ēku. Tas, protams, bija labs darbs. Ķeipenes stacija savu sākotnējo funkciju neveic kopš brīža, kad tika likvidēts Ērgļu dzelzceļš. Tur ir Augusta Sukuta iedibinātais Eizenšteina muzejs. Pašvaldība bija

atradusi līdzekļus, izsludinājusi konkursu, un darbi tika veikti. Tomēr visi fasādes kolonu ciļņi tika izveidoti no mīksta putuplasta, ko pēc tam pārziēda ar plānu tepes kārtu. Nodošanas brīdī izskatījās labi. Ticu, ka vēl kādus dažus gadus tā izskatīsies, bet ne ilgāk. Celtnieks izdarīja, kā tam ērtāk un lētāk, un pasūtītājs to pieļāva. Tomēr ciļņus vajadzēja izbūvēt betona masā.

Manuprāt, atslēga slēpjas inteliģencē un visu būvniecības procesā iesaistīto personu profesionālajā ētikā. To diemžēl nevar aizstāt ar birokrātisko prasību nepārtrauktu palielināšanu. Ir nepieciešama pēctecība, izglītība, pieredze, pakāpeniskums, kā arī augsts prasīgums no būvniecību uzraugošo organizāciju puses, kas nodrošinātu, ka kompromiss tiek pakāpeniski panākts būvkultūras labāko standartu virzienā. Atkārtotai visiem zināmu aksiomu būvniecības nozarē, ko pasūtītāji reizēm nevēlas saprast. Nav iespējamās trīs lietas būvniecībā vienlaicīgi: lēti, ātri un labā kvalitātē.

MĀRIS GAILIS

is a Latvian entrepreneur, politician and public figure. Graduated as an engineer-mechanic; focused on active advancement of cultural processes already at an early stage of career. From 1986 to 2012 Gailis was a long-standing head of the organising committee of the *International Film Forum Arsenāls*; he has held various positions in culture and construction-related companies. In 1990 Gailis entered politics – he worked at the Ministry of Foreign Affairs, appointed as the Minister of State Reform, served as the Minister of Defence and the Minister of Environmental Protection and Regional Development. Prime Minister from 1994 to 1995. After 1996, Gailis focused on active public life and entrepreneurship. Being involved in construction and improvement of local environment since early professional years, Gailis became a major construction entrepreneur – he restored, developed, built and promoted this area. Together with his spouse architect Zaiga Gaile they formed a strong creative duo that has resulted in a number of outstanding masterpieces in urban development, restoration and creation of new cultural sites. Their most prominent creations include the Žanis Lipke Memorial in Kīpsala, a museum dedicated to Žanis Lipke who rescued Jews during World War II. The memorial is the winner of the National Excellence Award by the Ministry of Culture. The other is the centre of cultural life currently in the making at the Wagner House, a development stipulated in a special public-private partnership law. Gailis is the creative and strategic leader of the project.

THE CULTURE OF BUILDING: *BAUKULTUR*

Culture is a universal phenomenon defining the quality of life, which also most directly affects the artificial built environment. It almost seems that the last century has had a rather destructive impact on the quality of the man-made environment. In many cases, buildings and infrastructure have a degrading effect on the environment. Quantity has replaced quality. The society has started to realise it and has expressed concern about the outcome. This in turn puts the topic into a greater spotlight.

In 2018, the European Ministers of Culture gathered in Swiss resort Davos to discuss *Baukultur* – the culture of building. During the conference, a declaration was drafted on *Baukultur* expressing concerns regarding the existing practices and defining tasks for the signatory countries. The conference adopted the Davos Declaration where its fundamental concept of *Baukultur* is determined by the following three main aspects: 1) the existing built environment, including cultural heritage, as well as the design and construction of contemporary buildings, is to be understood as a single entity; the existing built environment serves as an important *Baukultur* reference for the design of future built environment; 2) all activities affecting the built environment, from detailed construction methods to the planning and performance of landscape affecting infrastructure projects are the expression of *Baukultur*; 3) *Baukultur* refers not only to built environment, but also to processes involved in its creation.

I have worked as a real estate developer and building contractor since 1997, and in this paper I will try to express my opinion on the concept of *Baukultur*. The construction process is a rather complex undertaking. It consists of several interacting parts, and usually lasts for several years for a single construction site. It involves various professionals: corporate financiers, engineers, architects, estimators, construction supervisors, handymen, unskilled workers, machinery operators, etc. In older times things were much simpler – a builder did also the architect's work and supervised the building process. Division of labour and modern requirements have done their part. Today, a narrow specialisation prevails, and handymen on site are using detailed, made-in-advance drawings and process descriptions.

In my opinion, it is crucial to understand that a building is built for many years to come and that it consumes many various resources. Accordingly, being negligent does not pay off. Everyone contemplating a construction business must understand that each ill-advised step will delay the outcome, increase the cost, and will not bring satisfaction. There are plenty of examples all around us, and even a non-professional can see the difference between

a successful and poor outcome. Hundred-year-old and older buildings are mostly loved. Frankly speaking, there were much fewer practising architects at that time. They used standardised designs and lasting materials such as bricks, stone walls, timber. We usually like the buildings that have survived from earlier times, and this is another feature of *Baukultur*. However, this rarely applies to the built heritage from the last 70 years. Of course, in the Soviet era, the culture of building was paid minimum attention. Besides, this was not unique only in the Soviet territory – similar problems were present also in the West. The buildings destroyed during the war needed to be rebuilt, which led to the search for means and methods of how to achieve this in a faster and cheaper way. Besides, the processes of urbanisation also left an impact. It was necessary to provide people with housing, which resulted in construction of box-type cheap apartment blocks and entire neighbourhoods in the suburbs.

Interestingly, Donald Trump, the former US president, issued an executive order making classical architecture the preferred style for federal buildings in Washington and court houses everywhere across the nation. This may sound anti-liberal and may give the impression that the order could freeze any creativity. But this is not always the case. I know that in some Austrian and Swiss villages new buildings are permitted only in the traditional chalet style.

I had the opportunity to work in an interesting area, the central part of Ķīpsala island in Riga, which had miraculously preserved wooden buildings dating back to the 19th century. The area had a conservation status and the buildings were in a very poor condition, but the status prevented them from being simply demolished to clear the way for building something modern. Therefore, in the beginning investors were not eager to get involved. However, the area had one unique advantage – its location by the river, close to the city centre with a great view over the Old Riga. I saw a potential, although reconstruction of old wooden houses, while complying with the regulations of various monument protection authorities, is expensive. On the other hand, it was clear that due to the perfect location the project could pay off after all. My assumptions were not wrong – Balasta Dambis, the dam along the river, is now a pleasant urban area in almost entire its length. At that time, I was not thinking of the concept of *Baukultur*. However, when looking back, I realise that everything we did was done in line with the concept. It is always a pleasure to work in a tandem, and in this case architect Zaiga Gaile did the most important part of the job by creating design that respected the environment, had the sense of proportion and provided the required level of detail, so we only had to implement it in high quality.

Buying up the old houses made them more and more expensive. Accordingly, the plots, particularly the ones with a river view, became quite expensive forcing the garages to be built in the basement level. In most cases, this led to the log buildings being stripped of their cladding, their frame disassembled log by log, and logs numbered to be put back later. The rotten parts were fixed. Then, a basement was built providing a new foundation for the old log house to be assembled back on top of it. The layout was now different and corresponded to modern standards. In the beginning we searched for old roof tiles, but later on we used imported quality tiles or tin. On two occasions, we moved log houses from the Riga centre to Ķīpsala. So, no wooden house was lost, but merely moved from one protected area to another. Having acquired experience, we turned to older building techniques. Hundred and more years ago, wooden buildings were built from trimmed logs, but the gaps between wall beams were caulked using tow. In the early 20th century, owners installed exterior cladding to their homes to protect from the cold winds incoming from the River Daugava from the north, which could be freezing cold. In the beginning we did the same, installing also an additional cotton wool insulation. In the case of the last two buildings we reconstructed, we already left the wall beams exposed and built a new frame inside.

It is interesting to note that in the last couple of decades the timber frame houses have been built by joining the timber using specific forged fastenings and bolts. It is believed that this increases the speed of construction, however, houses built in this way are shifting. Timber is drying and the fastenings become loose. The walls happen to crack, particularly, if plastered. At that point, we returned to the technique of our forefathers – we secured the beams using pins, plugs and carvings. This task could be accomplished only by skilled craftsmen. Besides, it is more cost and time consuming. However, we realised that what we had lost due to additional labour costs, we saved greatly by sparing the cost of forging construction joints, which can be rather expensive. At the end, the outcome was much better with the frame shifting much less.

Renovation of the old wooden houses of Ķīpsala and fixing the street have raised the prestige of our little neighbourhood and, obviously, the property prices. Let me share a small example of Balasta Dambis. The slope from the street edge down to the river was all covered in trees. Old photos showed that the street used to be separated from the slope by granite posts, but the slope itself was secured with large stones. It all seemed to be lost forever, because everything was covered with a meter-thick cultural layer, trees and shrubs accrued over many decades. The secured

waterfront, a hundred-year-old engineering structure, had become invisible. Although the street is owned by the city, it was clear that it would take ages to fix the street if we relied on written communication only. We obtained a permit to remove the trees and we did it by ourselves. Then we hired an excavator to remove the soil from the stones, which were then washed under pressure by a fire engine. The final task was to reinstall the stone posts. They lied unused in a corner on the territory of company *Rīgas Tilti*. When the work was finally completed, we shared the costs among the owners of the houses on Balasta Dambis. In this way, by improving the area surrounding the properties and without much thought about *Baukultur*, we had it actually slightly promoted.

Baukultur means involvement of educated and intelligent professionals throughout the entire building process. First, the superior role of the client must be emphasised. In the film industry it would be the producer. In the construction industry, it is a person or a group of persons, which have set a goal to build a building either for their own needs or for the public's. The client handles money and frequently demands the participants of the construction process to do as told. In the case of construction of public buildings, the subjective qualities of the client's representative can rarely harm the achievement of a good result, but nevertheless it happens. The government has established a practice, which makes architects compete with their ideas to create any public building, but builders compete for their ability to build it on time and for a competitive price.

In case of public buildings, the client is usually the government or a city administration or public bodies, including churches. Here, the goal is not to gain profit, but to achieve social and national objectives. The main problem in this type of development is the excessive desire to save public funds and build the facility as cheaply as possible. This approach has practically never paid off. Unfortunately, by trying to save funds in the short term, society overpays in the long run. For example, maintenance of such facilities costs more than that of buildings which were built using better materials and involved more skilled professionals. The fight against potential corruption in public tenders is totally justified, but quite often these efforts result in reduced quality. Also, we have been talking for years now that the construction cost estimates of public buildings should include some percentages earmarked for art. Unfortunately, it still remains just talk. We have constantly lacked the power of a lobby acting on behalf of the creative class to achieve this. Imagine, what would be the amount of art in the public space accrued in these 30 years!

Situation in the construction of private houses is more difficult. In most cases, a private client builds his own house for the first time, accordingly, he has no experience. Since the financing is not sufficient even for the construction process alone, money will be saved on the architect's work. I have always been astonished by the lax attitude of people towards building their own house. Professional architects are hired only on rare occasions, when the client is well-off, yet it is the first and most important precondition for a quality outcome. A professional architect has the necessary experience in working with building contractors, and only then one can expect that within a year or two there will be a new example of *Baukultur* – a straightforward building built in high quality to serve for many years to come. I do not have the statistics, but at the moment it seems that only a small number of built private homes can be appreciated as examples of genuine *Baukultur*. Often, private clients do not trust their architect or force their will on the architect who gives in to this pressure. In such cases the outcome is not going to be successful. If a developer builds private houses to sell them, the result will probably be better, but only if the motivation is not based solely on the profit. In Latvia, we have different examples.

An ambitious property developer must seriously consider the aspect of sustainability. A code of ethics has been drafted and published for building contractors founded on universal moral values, and this code should be followed in every stage of construction. The building processes have also been addressed in the Davos Declaration. Based on my experience, I can assure you that it is impossible to achieve a good result without proper relations with workers, handymen, without regard for health and safety and order on the construction site, or without proper documentation. Nature and time have no mercy on poorly built buildings, these are doomed to disappear over a few decades.

I personally associate the term *Baukultur* with the understanding that by taking part in a building process I will leave permanent traces in the environment. If done properly to a high standard, they will be visible for many decades to come or even longer. If your building pleases people for hundred years, it means *Baukultur* has expressed itself at its best. What does it mean? It means the project has been implemented for a long-term purpose. And it does not matter whether it is a single-family home, apartment block in a city, a museum or a public building. One can create a perfect example only by hiring a skilled and preferably accomplished architect. In the past, in mass construction standardised designs prevailed. Who hasn't seen larger or smaller stone houses built in the early 20th century in classical style? They still look good and

serve just as good, provided they are being well maintained and properly repaired. Yes, we have modified their layout to fit modern requirements, but the overall design of the buildings has been preserved. And that is because these buildings are well-built and safe. The *Baukultur* quality tag well deserved!

Of course, there are different needs, but if we are to build something to remain, materials play an important role. The cheapest materials will never pay off. Has anyone noticed that the railings of the Soviet-built bridges are painted over and over again every few years? The amount of time and money invested is incredible! Had the railings been made of stainless materials, these costs would have been saved.

As regards the quality of work, there are skilled handymen, knowledgeable and experienced supervisors, and without them *Baukultur* cannot be achieved. Anyone who has visited a construction site during construction works must have noticed that the order on the site often correlates with the outcome. At the end of the day the workplace must be left tidy and in order. Also, I think that a barely surviving building contractor is not able to create a high-quality product. First, he cannot afford to hire good workers. Second, it will be difficult to retain skilled handymen. Third, he cannot afford and use quality tools and machinery, which again leads to a poor outcome. *Baukultur* also involves the provision of good working conditions to workers: toilets, showers, special workwear, protective equipment and order on the construction site.

Piecemeal initiatives have never brought long-term benefits. Another noble objective, of course, is energy saving. For instance, the Soviet-made windows lacked quality and were poorly insulated, which resulted in heated premises losing too much heat energy. The 1990s was the period of plastic windows. Heat was saved, but the windows themselves were far from anything that could be associated with *Baukultur*. The look was terrible. To save hinges, windows sometimes were manufactured with only one opening casement, and the windows lost their symmetry and looked deformed. This in turn led to a reduced air quality indoors, because before the era of plastic windows the small gaps in the Soviet windows at least ensured the circulation of air in the necessary amount. With the plastic windows and without installation of a ventilation system, the air quality indoors rapidly decreased. In public premises, such as school classrooms, the situation was the worst. One could say that the plastic windows were the testimony of poverty, although it can be understood and also justified. After the scarcity that existed during the Soviet era,

they seemed like a step towards progress. The other problem was insulation. No matter what kind of the façade details there were on the Soviet-built apartment blocks, they were lost after the insulation. They became flat... monotonous.

No doubt that insulating and preserving the historical, original design is both more expensive and difficult. I saw the renovation of the Keipene train station building. Of course, the intention behind the work was good. After the closure of the Rīga-Ērgļi railway line, the station was no longer functioning. Today, it houses the Eisenstein Museum established by Augusts Sukuts. The municipality had found the financial means, launched a tender, and in no time the work was completed. However, all mouldings of the façade columns were made of soft foam plastic, which was then covered with the thin layer of mastic. They looked fine at the moment of delivery. I'm sure they will look fine for a few more years, but not longer. The builder chose the easiest and cheapest option, and the client accepted. However, the mouldings should have been made from mass concrete.

In my opinion, to a great extent the success lies in the intelligence and the professional ethic of all persons involved in the building process. Unfortunately, it cannot be substituted with continuous introduction of new formal requirements. This requires research, education, experience, gradual approach, as well as demanding stance by the construction authorities that would ensure that a compromise is gradually reached in favour of the best standards of *Baukultur*. I would like to conclude by repeating a well-known principle in the construction industry, which the clients sometimes do not want to understand. In construction, there are three things which cannot coexist at the same time – cheap, fast and high quality.

ir dzimis 1958. gadā Berlīnē. No 1982. līdz 1986. gadam studējis socioloģiju Berlīnes Humboltu universitātē, kur 1988. gadā ieguva doktora grādu. 1989. – 1990. gadā Austrumvācijā notiekošo nevardarbīgo pārmaiņu laikā iesaistījās politikā. 1991. gadā sāka darbu kultūras mantojuma pārvaldības jomā. Laikā no 1991. gada līdz 2015. gadam Kohs ieņēma dažādus amatus kultūras mantojuma jomā Brandenburgas pavalstī (muzejos, piemiņas vietās, UNESCO pasaules mantojuma jomā, saglabāšanas jomā, nodibinājumos). No 2015. gada līdz 2020. gadam viņš bija Vācijas Kultūras mantojuma komitejas valdes priekšsēdētājs. Jāatzīmē, ka tieši šī komiteja ir Eiropas kultūras mantojuma gada tradīcijas iniciatore, uzsākot to 2018. gadā. Būdam Eiropas kultūras mantojuma gada nacionālais koordinators, Kohs bija atbildīgs par kampaņas “Dalīšanās mantojumā” norisi Vācijā. 2020. gadā sāka darbu Lauzicas kultūras attīstības pārstāvja amatā Kultūras ministrijā Potsdamā. Kohs ir organizācijas “Europa Nostra” padomes loceklis un Baucenes pilsētā dibinātā Dr. Gregora Mētiga fonda goda priekšsēdētājs. Publicējis vairākus rakstus par kultūras mantojumu un reģionu vēsturi.

BŪVKULTŪRA UN CELTNIECĪBAS KULTŪRA: PĀRDOMAS PAR DAVOSAS DEKLARĀCIJAS NOZĪMI UN TĀS IETEKMI

Ikreiz, kad aizdomājos, kas bija tās lietas bērniībā, kuras manī raisīja ziņkāri un interesi it īpaši saistībā ar vidi, kurā dzīvoju, noteikti papildus grāmatām ir jāmin celtnes. Vai jums nav šādu atmiņu? Atgriežoties agrā bērniībā, cik atšķirīgu ēku vai neparasti veidotu telpu jūs atceraties? Pieļauju, ka tādu varētu būt ne viena vien, turklāt daudzas no tām varētu būt vēsturiski nozīmīgas celtnes.

Pēdējie trīsdesmit gadi manai paaudzei ir bijuši neparasti, lai neteiktu vairāk, un tādēļ iesākumā es vēlētos īsumā pievērsties apbūves nozīmīgumam. Pirms dažām nedēļām Vācija svinēja valsts atkalapvienošanās 30. gadskārtu. Nevardarbīgā un pārsteidzoši veiksmīgā Austrumvācijas un Rietumvācijas apvienošanās savā īpašā veidā bija visā Austrumeiropā savulaik notikušās savdabīgās attīstības rezultāts, kurā liela loma bija iedzīvotāju vēlmei pēc pašnoteikšanās un brīvības.

Tomēr jāatzīmē vēl kāds nozīmīgs fakts. Būtisks stimulējošs Austrumvācijas iedzīvotāju gribas un drosmes pamodināšanai bija risks, ka varētu tikt zaudēta tautas kultūras identitāte, ko veicināja pastāvīga apbūves stāvokļa pasliktināšanās, it īpaši vecpilsētās un iekšpilsētu masīvos. Pilsētās un nereti arī lauku rajonos veseli vecpilsētu kvartāli, vēsturiski ansambļi, visvērtīgākās ēkas dažādu trūkumu dēļ (materiālu, naudas, atbildības un apsaimniekošanas) stāvēja tukšas un kļuva dzīvošanai nederīgas, un šī iemesla dēļ tām draudēja nojaukšana vai kādā brīdī vienkārši sabrukšana. 1989. gadā bija ielānoti vairāki liela mēroga nojaukšanas darbi, kuri vairākkārt nenotika resursu trūkuma dēļ. Tajos laikos dažās pilsētās jau bija redzams, ar ko beigsies vecpilsētu kvartālu nojaukšana – to vietā sliesies jaunas un pārsvarā bezpersoniskas ēkas. Tas radīja pelēcību; pelēkā bija mūsu pilsētu raksturīgākā krāsa, kas draudēja nomākt dzīvi kā paralizējoša migla.

Neskatoties uz to, grūstošajām vai pelēcībā tītajām ēkām bija ļoti stimulējošs efekts, un tās vismaz uzjundīja kaut kādu interesi. Atceros kādu tukšu vēlinā klasicisma villu Austrumberlīnē, kuru būvvalde jau bija nozogojusi. Mums, bērniem, tā bija aizliegtā rotaļlaukums, kas man palīdzēja iztēlē uzburt seno Romu un ļāva doties iedomātā ceļojumā uz nepieejamu pasauli. Klasisku kolonnu rindas, antīkā stilā veidotie cilņi un nolobītā fasādes krāsa bija desmitgadīga zēna sapņu pasaules iedvesmas avots. Tomēr tolaik tā nebija tikai iedomāta pasaule, bet drīzāk emocionāla identificēšanās ar šīm ēkām, to formām un struktūrām. Vienlaikus tās radīja vērtības un nozīmīguma sajūtu. Pēc tam sekoja kāre uzzināt vairāk par šiem akmeņiem un sienām, to stāstiem un vēsturi. Tieši tad spēru pirmo soli pretī apņēmībai sargāt kultūras mantojumu un iepazīstināt ar to citus.

Domāju, ka daudzi kultūras mantojuma aizstāvji, arhitekti vai pilsētplānotāji atceras savu pirmo saskarsmi ar vēsturiskām ēkām un var pastāstīt, kā tas noveda līdz apzinātai iesaistei un sevis veltīšanai šai jomai. Zināšanas par šo sienu vēsturisko izcelsmi, dizaina kvalitāti, kultūras modeļiem, celtniekiem un arhitektiem, kā arī pasākumiem, kas šeit reiz notikuši, atdzīvināja pelēkās sienas un sāka atsegt paslēptās krāsas.

Kad daudzām Austrumvācijas pilsētām, piemēram, Leipcigai, Erfurtei, Hallei, Baucenei, Freibergai, Štrālzundei vai Rostokai sāka draudēt to unikālā rakstura, to sejas, kā arī ēku un kvartālu, kas veido to kultūras identitāti, pazušana, iedzīvotāju sāpe pārauga protestā un pretestībā. Tieši šī pretestība bija svarīga nevardarbīgās revolūcijas sastāvdaļa. “Glābiet mūsu senās pilsētas” bija viena no prasībām, kas nereti gāja roku rokā ar konkrētu rīcību vienas vai vairāku ēku glābšanai.

Ēkas atklāj daudz vairāk par mums un mūsu senčiem, par to daudzajiem iemītniekiem un izmantojumu, nekā kāds varētu iedomāties no pirmā acu uzmetiena. Mūsu ēkās ir ierakstīti visi piedzīvotie posmi – atmoda, pārmaiņas, krīze un apvērsums. Tās palīdz mums iepazīt vēstures norises līdzīgi kā stāsti un apraksti. Kā mainīgas vides stūrakmeņi tās sniedz atbalstu un rada “māju sajūtu” pozitīvā izpratnē. Turklāt mainīgā pasaulē šāda sajūta ir nepieciešama vēl jo vairāk – tā ļauj mums justies drošībā un ērtībā.

Arhitektoniskais un arheoloģiskais mantojums kā Eiropas kopējās kultūras vēstures uzskatāmākā izpausme un manā gadījumā gandrīz ikdienas kompanjons veidoja sākotnējās kultūras mantojuma gada iniciatīvas kodolu. Eiropas pieminekļu daudzveidība apliecina to nekļūdīgumu, kā arī reģionālās vai vietējās iezīmes tikpat, cik tās izceļ svešo, kas vienlaikus ir pazīstamā neatņemama sastāvdaļa. Tādā veidā rodas iespēja doties meklējumos pazīstamajā un svešajā, atklāt redzamās un neredzamās sakarības un attiecīgi rast vienojošo starp tālo un tuvo, kā arī starp pagātni un tagadni. Mūsu ēkas savstarpēji sazinās neatkarīgi no tā, vai mēs to pamanām vai nē. Šis process nekādā gadījumā nav statisks; tieši otrādi – tas ir dinamisks. Tieši tādēļ 2018. gadu – Eiropas kultūras mantojuma gadu – pavadījām ar saukli “Dalīšanās mantojumā Vācijā”. Tam es sīkāk pievērsīšos mazliet vēlāk.

Šveice Eiropas kultūras mantojuma gada (2018) kontekstā, aizsākot svarīgo iniciatīvu, lai pieņemtu Davosas deklarāciju par būvkultūru, noteikti ir pelnījusi uzslavas, jo tā pilnībā atbilst kultūras mantojuma gada sākotnējiem nodomiem. Šveice izveidoja redakcionālu komiteju, kas mana godātā kolēģa Olivera Martina no Šveices Federālā Kultūras biroja vadībā veica sagatavošanās darbu Davosas konferencei, kura norisinājās Pasaules ekonomikas foruma priekšvakarā no 2018. gada 20. līdz 22. janvārim. Esmu šīs komitejas loceklis kopš tās izveides.

Parakstot Davosas deklarāciju, pārsvarā Eiropas un vēl dažu citu valstu kultūras ministri pirmo reizi vienojās par labu kopēju būvniecības koncepciju kā par grūtu un nozīmīgu kultūras uzdevumu. Deklarācijā būvkultūra ir konceptuāli definēta kā cilvēku darbību kopums, kas pārveido būvēto vidi. Būvkultūra tika apzināti definēta plašāk, proti, tā aptver visus pieminekļus, kultūras mantojuma elementus, kā arī laikmetīgo ēku, infrastruktūras, publisko teritoriju un ainavu projektēšanu un izbūvi (skatīt deklarācijas tekstu). Būvētās vides aizsardzība, projektēšana un turpmākā attīstība ir pragmatiski apvienotas zem aicinājuma veidot augstas kvalitātes būvkultūru. Šāda formulējumā pamatā

ir izpratne par to, ka mums ir jāveic un mēs vēlamies veikt izšķirīgus soļus ceļā uz iekļaujošāku un ilgtspējīgāku pasauli.

Vācu valodas jēdziena *baukultur* (būv kultūra) izmantošana atbilda konceptuālajiem un ar saturu saistītajiem uzdevumiem, kuru īstenošana pēdējo gadu laikā jau bija sākusies vāciski runājošajās zemēs. Šo gadu laikā centieni panākt augstu celtniecības standartu ir nesuši augļus ne tikai Vācijā, bet arī Austrijā un Šveicē. Piemēram, Vācijā 2006. gadā tika izveidots Federālais būv kultūras fonds, kura galvenā mītne atrodas Potsdamā un kura uzdevums ir popularizēt būv kultūru Vācijā. Šo valstu īstenotās darbības konceptuāli paredz iekļaut visus būvētās vides elementus, proti, pilsētu attīstības un plānošanas procesus, kas ietver daudz vairāk nekā tikai celtniecību, tādējādi apliecinot vispārēju sociālo atbildību un jautājuma transversālo būtību.

Atzīstot būv kultūras jēdziena nozīmīgumu ne tikai vāciski runājošajās valstīs, Davosas procesā tas tika lietots kombinācijā ar vārdiem “augstas kvalitātes”, lai vēlreiz uzsvērtu pretenzijas uz augsto kvalitāti un jautājuma nozīmīgumu. Lai šīs pretenzijas paskaidrotu sīkāk un precīzāk, kā piemēru vēlos minēt vienu no Eiropas kultūras mantojuma gada (2018) paspārnē īstenotajiem un atzinīgi vērtētajiem projektiem.

Tā iemesla dēļ, ka Hanzas pilsētas Lībekas vecpilsēta ir iekļauta UNESCO Pasaules mantojuma sarakstā, uz to attiecas īpašas prasības attiecībā uz apsaimniekošanu un kvalitāti no apbūves attīstības viedokļa. Pašā vecpilsētas sirdī ir teritorija, kura Otrā pasaules kara laikā tika pilnībā iznīcināta, bet pēckara gados apbūvēta no jauna. Pēckara apbūve, proti, Sv. Marijas baznīcas un vēsturiskā rātsnama apkārtnē, ko veidoja 38 zemes gabali, vairs neatbilda mūsdienu prasībām attiecībā uz pilsētas attīstību un kvartāla arhitektonisko kvalitāti un tāpēc tika nojaukta.

Šī viena no pilsētas senākajiem kvartāliem pārprojektēšana un attīstīšana bija pamācoša no dažādiem aspektiem. Pirmkārt, tika noteikts, ka jaunā apbūve ir jāplāno atbilstoši ielu vēsturiskajam tīklam un apbūves blīvumam, kāds šeit bija pastāvējis kopš viduslaikiem. Telpiskās un vēsturiskās struktūras, kas tika izveidotas Lībekas pirmsākumos, veidoja pilsēt plānošanas un projektēšanas procesu pamatu. Tomēr vēsturisko celtni kopēšana netika plānota.

Pirms celtniecības darbu sākšanas norisinājās vērienīgi arheoloģiskie izrakumi. Tajos atklājās ne tikai precīzas ziņas par zemes gabalu robežām un vērtīgas strukturālas liecības

par pilsētas iedzīvotāju ikdienu, bet arī unikālas ziņas par standartizētiem Lībekas koka pamatiem. Lībekas centrā iedzīvotājiem tika izvietota informācija par arheoloģiskajiem izrakumiem un to rezultātiem, kā arī to zinātniskais izvērtējums. Noteikti jāatzīmē, ka šī arheoloģiskā informācija un liecības tika iekļautas vērienīgā Vācijas arheoloģijas izstāžu projektā “Moving Times”, kas norisinājās kultūras mantojuma gada ietvaros Gropiusa ēkā Berlīnē. Lībekā uzietie arheoloģiskie atradumi ir skaista liecība gadsimtiem ilgi kultūru pārnesei un daudzveidīgiem apmaiņas procesiem starp šo Hanzas pilsētu un citiem Eiropas reģioniem un pilsētām.

Arheologu darbs pilsētas iedzīvotājiem atklāja, cik nozīmīga ir šī vieta no jaunas apbūves un projektēšanas viedokļa un kādēļ šiem procesiem jānotiek atbilstoši visaugstākajiem kvalitātes standartiem. Šī prasība izrietēja ne tikai no kultūras un vēstures faktoriem, bet arī no iekšpilsētas kvartāla funkcionālajiem un sociāli telpiskajiem apsvērumiem. Projekta mērogu raksturoja plāni, kas paredzēja izveidot 170 dzīvokļus un komerc telpas. Tā kā zemes īpašnieks bija pilsētas pašvaldība, tā varēja kontrolēt iepirkumu un līgumu procedūras.

Lībekas pilsēta šo iespēju izmantoja pienācīgi, zemesgabalu attīstīšanas tiesības piešķirot nevis vienam augstākās cenas solītājam, bet gan izvērtējot katru zemesgabalu individuāli. Puse zemesgabalu tika piešķirti par fiksētu cenu atkarībā no iesniegtās koncepcijas un izmantojuma kvalitātes. Potenciālajiem zemesgabalu attīstītājiem pašiem bija jāiesniedz koncepcija, savukārt kvalitātes prasības tika nodrošinātas ar arhitektūras konkursu, projektēšanas specifikāciju un vairāku semināru palīdzību. Pašvaldības izveidotā projektu konsultatīvā padome izvērtēja un apstiprināja kandidātu iesniegtos projektus un fasāžu skices. Process ilga vairākus gadus, un tas tika plaši atspoguļots informatīvajā telpā. Pieēja, kura paredzēja sabiedrības iesaisti un vispārēju caurskatāmību, tiek plaši izmantota vēl joprojām. Manuprāt, Lībekas attīstības process un tā rezultāti atbilst vēlmei pēc augstvērtīgas būv kultūras!

Lībekas piemērs lieliski atklāj, kādi ir Davosas deklarācijas mērķi un ko mēs vēlamies sasniegt ar tā dēvēto Davosas procesu, kas sākās 2018. gada janvārī. Es vēlos akcentēt Davosas procesu, jo politiska deklarācija — lai cik pareiza tā arī nebūtu — nespēj tiešā veidā sekmēt būvniecības kultūru ikdienišķos strukturālās plānošanas un attīstības procesos. Lībekas piemērs skaidri parāda, ka būv kultūra ietver arī izpratnes vairošanu, sniedzot zināšanas par vēsturi un kultūru. Līdzdalība un aktīva līdzdalība iet roku rokā ar zināšanām. Tās ir būtiskas Davosas procesa sastāvdaļas.

Šajā piemērā būtiskākie elementi ir savstarpēji saistīti, piemēram: 1) kultūras mantojuma aizsardzības nozīmes saistība ar (pār) būves nozīmi kā kultūras uzdevumu, kas tieši ietekmē mūsu dzīves kvalitāti, 2) resursu taupīgas izmantošanas nozīmes saistība ar prasībām attiecībā uz lielāku ilgtspējību un atbildīgu pieeju ierobežoto zemes platību izmantošanā, 3) vēl integrējošākas domāšanas saistība ar nepieciešamību iesaistīt sabiedrību apbūves attīstības procesos, 4) katra paša kultūras mantojuma apzināšana un zināšanas par saistību starp katra paša un mūsu Eiropas kaimiņu mantojumu. Šīs savstarpējās saites ir pietiekams pamats, lai no visām iesaistītajām pusēm pieprasītu reālu rīcību. Ir jārada ciešāka saikne starp apzinīgāku atbildību, lielākām zināšanām un efektīvākiem procesiem, kā arī to kvalitatīvu izstrādi. Ja Davosas deklarācija spēs arī turpmāk pastāvīgi aktualizēt šos jautājumus un darbības, tā būs apliecinājusi, ka tā patiešām ir uz nākotni vērstas impulss, kas dzimis Eiropas kultūras mantojuma gada (2018) paspārnē.

Augstas kvalitātes būvkultūras jautājumu redakcionālās komitejas apspriežu rezultātā dažu pēdējo mēnešu laikā ir izstrādāti dažādi kritēriji un principi, kuru uzdevums ir nodrošināt, lai Davosas deklarācija tiktu piemērota praksē – lai tā kalpotu kā Davosas kvalitātes rīks. Šo aspektu es sīkāk neaplūkošu, jo daudz kas vēl darāms, taču noteikti vēlos pieminēt astoņus kritērijus: 1) pārvaldība, 2) funkcionalitāte, 3) vide, 4) ekonomika, 5) daudzveidība, 6) konteksts, 7) vietas sajūta un 8) skaistums. Šiem kritērijiem būs vissvarīgākā loma turpmākajās darbībās.

Bet tagad pievērsīsimies jaunam impulsam. Pamatojoties uz Berlīnes aicinājumu sākt rīkoties, Eiropas kultūras mantojuma gads sekmēja svarīga politisko prasību apkopojuma Eiropai sagatavošanu, un šīs prasības patlaban veido pamatu svarīgākajiem sociāli politisko diskusiju procesiem un piesaista tos kultūras mantojuma tematam. Izstrādājot jaunu darba programmu kultūras jomā, svarīgākos šo prasību elementus ir ņēmusi vērā arī Eiropas Komisija. Tomēr kopš 2018. gada atsevišķi debašu aspekti ir kļuvuši daudz aktuālāki un dinamiskāki. Tas it īpaši attiecas uz klimata pārmaiņām un to sekām, ko vairs nedrīkst ilgāk ignorēt, un tādēļ ilgtspējības jautājumi celtniecībā un mūsu rīcībā ar arhitektonisko mantojumu ir īpaši svarīgi.

Eiropas Komisija jaunās priekšsēdētājas Urzulas fon der Leienas vadībā vērsās pret klimata pārmaiņu radītajām problēmām, strādājot pie zaļā kursa mērķu sasniegšanas, kuri paredz, ka Eiropai līdz 2050. gadam jāklūst par klimatneitrālu kontinentu. Īpašu interesi ir izraisījusi Eiropas Komisijas priekšsēdētājas jaunākā iniciatīva būvēt jaunu... *bauhaus*. Pirms 100 gadiem

radušās *bauhaus* kustības tradīcijās Komisija sāk veidot jaunu Eiropas *bauhaus*, ņemot vērā klimata pārmaiņu radītās globālās problēmas, digitalizāciju un prognozēto pasaules iedzīvotāju skaita pieaugumu līdz 10 miljardiem 2050. gadā. Tas, ka ēkas un infrastruktūra rada vismaz 40 procentus no siltumnīcefekta gāzu emisijām, ir noteikts par pamatu jaunai izpratnei par būvniecību kā par resursu un to, kā to izmantot. Šī jaunā pieeja ir vēsta tieši uz būvniecības resursu cikla pastiprināšanu.

Rakstā, kas publicēts laikraksta *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* 2020. gada 18. oktobra numurā, Fon der Leienas kundze saka:

“Zaļajam kursam ir jābūt arī Eiropas jaunajam kultūras projektam! [...] Jaunais Eiropas *bauhaus* būs virzītājspēks, kas sekmēs zaļā kursa īstenošanu inovatīvā un iedzīvotājiem draudzīgā veidā. Uz ilgtspējību un dizainu vērstā Eiropas *bauhaus* kustība var palīdzēt tuvināt zaļo kursu un sabiedrību. [...] Es vēlos, lai Eiropas *bauhaus* būtu radoša daudzdisciplīnu kustība. Nākamajos divos gados ir jāīsteno pieci Eiropas *bauhaus* projekti. Tie visi ir vērsti uz ilgtspējību, taču katram ir savas prioritātes. Proti, sākot no dabiskiem celtniecības materiāliem un energoefektivitātes līdz mākslai un kultūrai, demogrāfijai, uz nākotni vērstai mobilitātei un resursu ziņā efektīvai digitālajai inovācijai.”

Šis lieliskais impulss balstās uz būvkultūras principiem un kritērijiem, kas izriet no Davosas deklarācijas, un raksturo, kādēļ tiek īstenots zaļais kurss. Tas sniedz iespēju izprast būvkultūru tās vēsturiskās vērtības izteiksmē attiecībā uz resursu pārvaldību, apzināties to kā radošuma un kultūras attīstības avotu, kā arī cilvēciska dzīvesveida veidošanas pamatu. Turklāt būvkultūra ir pastāvīgā saskaņā ar dabu un tā ir jāpieņem kā rīcības pamatnostādne.

UWE KOCH

was born 1958 in Berlin. Koch studied sociology at Humboldt-University Berlin 1982–86 and did his doctorate in 1988. He got involved in politics during peaceful changes in Eastern Germany 1989/90. He started working in the management of cultural heritage in 1991. From 1991 to 2015, Koch held various positions for cultural heritage (museums, memorial places, UNESCO world heritage, conservation and foundations) in the state of Brandenburg. From 2015 to 2020 he was the Head of the Board of the Cultural Heritage Committee of Germany which initiated *The European Year of Cultural Heritage 2018* (EYCH). As the national coordinator for the EYCH, Koch was responsible for the SHARING HERITAGE campaign in Germany. In 2020 he started his position as the representative for cultural development in Lusatia in the Ministry of Culture in Potsdam. Koch is a member of the Europa Nostra Council and an honorary chairman of the Dr.-Gregorius-Mättig Foundation in Bautzen. He has published several articles about cultural heritage and regional history.

BAUKULTUR AND THE CULTURE OF BUILDING: SOME THOUGHTS ON THE VALUE OF THE DAVOS DECLARATION AND ITS IMPACT

When I think about what made me curious in my childhood and what sparked my interest in my environment in particular, buildings play a very prominent role alongside books. Ask yourself, dear readers of this text, what was it like for you? If you call up early memories, how many distinctive buildings or designed rooms are there? I think there will be many, and there will be a particularly large number of historically significant buildings.

The last 30 years have played an extraordinary role for my generation, which is why I would like to begin with a brief review of the importance of the built environment. A few weeks ago Germany celebrated the 30th anniversary of its reunification. This peaceful and extraordinarily successful reunification of East and West Germany was, in a special way, the result of a unique development in the entire Eastern Europe based on self-determination and the will for freedom.

Nevertheless, there is another remarkable fact to remember. An important impetus for the awakening of the citizens' will and courage in Eastern Germany was the threat of a loss of cultural

identity due to the increasing decay, especially of the old and inner cities. Entire old town quarters, historical ensembles, the most valuable individual buildings in cities, but also in rural areas were empty, became uninhabitable as a result of various deficiencies (material, money, responsibility, care) and were under threat to be demolished or simply collapse at some point. Large-scale demolition projects were partially planned in 1989 and often not carried out for reasons of capacity. Back then, in some cities one could already see what would follow the demolition of historic old town quarters – mostly faceless new buildings. And for everything that remained, 'grey' was the defining colour of our cities, which threatened to cover life like a paralyzing veil.

Nonetheless, buildings that were decaying or buried in grey had a particularly stimulating effect and at least sparked interest. I remember an empty late classicist villa in East Berlin, which had already been cordoned off by the building authorities. By being a 'forbidden playground' it helped me imagine ancient Rome and allowed me to go on an imaginary journey into an inaccessible world. The classic column formats, antiqued reliefs or crumbling facade paintings were the signposts for the dream worlds of a 10-year-old. However, back then it was by no means only fantasy worlds, but rather an emotional identification with these buildings, their shapes and structures. At the same time, they created a feeling of value and importance. What followed was curiosity to learn more about these stones and walls, their stories and history. The step towards commitment to the preservation of cultural heritage and its communication to other people followed.

Many preservationists, architects or urban planners will be able to report on their first encounters with historical buildings and attached stories all leading up to intellectual engagement and identification. Knowledge of historical origins, design quality, cultural models, personalities of the builders or architects and events that took place within the walls made grey facades come to life and hidden colours emerge.

When in many East German cities, such as Leipzig, Erfurt, Halle, Bautzen, Freiberg, Stralsund or Rostock, the uniqueness of these cities, their faces and the buildings and districts that make up their cultural identity were threatened to disappear, the pain about it led to protest and resistance. This resistance was an important element of the peaceful revolution. 'Save our old towns' was one of the demands and was often associated with concrete action for one or more buildings.

Buildings reveal more about us and our ancestors, about changing users and uses than one might think at first glance. Phases of awakening, change, crisis and upheaval are reflected in our houses and allow us to become familiar with them, as with traditional stories and narratives. As the cornerstone of a changing environment, they offer support and, in a positive sense, the feeling of 'being at home'. We need this feeling all the more in a changing world; it creates security and comfort.

The structural and archaeological heritage as the most visible expression of the common European cultural history and an almost daily 'companion' formed the core of the original initiative for the cultural heritage year. The diversity of European monuments expresses their unmistakability, their regional or local characteristics just as much as it emphasizes the foreign being an inseparable part of the familiar. It therefore offers the opportunity to go on a voyage of discovery between the familiar and the unfamiliar, to recognize the visible or invisible connections and thus to explore bridges between the distant and the near as well as the past and the present. Our buildings correspond with each other, whether we notice it or not. This process by no means has a static character; on the contrary – it is dynamic. *The European Cultural Heritage Year 2018* was therefore also under the motto 'Sharing Heritage in Germany'. I will address this in more detail later on.

The fact that Switzerland started the so important initiative for the Davos Declaration on Building Culture in the context of *The European Cultural Heritage Year 2018* is so very meritorious because it matches the original intentions of the cultural heritage year so well. Switzerland started with an editorial committee, which, under the direction of my dear colleague Oliver Martin from the Swiss Federal Office for Culture, did the preparatory work for the Davos Conference from 20–22 January 2018, on the eve of the World Economic Forum. I have been a member of this editorial committee since it was founded.

With the Davos Declaration, the culture ministers of mostly European and some other countries agreed for the first time on a common qualitative concept of building as a demanding and significant cultural task. Therein *Baukultur* is conceptually understood as the sum of human activities that change the built environment. *Baukultur* was deliberately defined more broadly, as the entirety of monuments, elements of cultural heritage as well as planning and design of contemporary buildings, infrastructures, public spaces and landscapes (see the wording of the Davos Declaration). Preservation, design and further development of the built environment are combined here programmatically

under the claim of high and cultural quality. This was done with the awareness of having to and wanting to take decisive steps towards a more inclusive and sustainable world.

The use of the German term *Baukultur* corresponded to the conceptual and content-related tasks that had already progressed in the German-speaking area in recent years. Not only in Germany, but also in Austria and Switzerland, efforts to achieve a high standard of construction have manifested themselves over the years. For example, in 2006 the Federal Foundation for Building Culture was established with its seat in Potsdam to promote building culture in Germany. Their activities are conceptually based on including all elements of the built environment, namely, urban development and planning processes that go far beyond the actual building, which is an expression of overall social responsibility and was tackled as a crosscutting issue.

For the Davos Process, in recognition of this work that is significant beyond the German-speaking area, the term '*Baukultur*' was used in combination with the addition 'high quality' in order to underline once again the claim of high quality and importance. Let me use an example that was not by chance organized and honoured as one of the projects in *The European Year of Cultural Heritage 2018*, to try to elaborate and clarify this claim in more detail.

Due to its status as a UNESCO World Heritage Site, the old town of the old Hanseatic city of Lübeck is subject to special care and quality requirements in terms of its structural development. In the middle of the core area of the old town there is an area that was destroyed in World War II and rebuilt in the post-war period. The post-war development, in immediate vicinity of the church St. Marien and the historic town hall with 38 lots, did not meet today's demands on the urban development and architectural quality of the city quarter and was thus demolished.

The process of redesigning and developing the founding quarter was exemplary in various respects. First of all, it was determined that the historical course of the street and the density of buildings that had existed since the Middle Ages should be the basis for the new buildings. The spatial and historical structures that were given when Lübeck was 'born' thus formed the framework for the process of urban planning and design development. However, a copy of historical buildings was not planned.

At the beginning of the development extensive archaeological

excavations took place. Not only did they bring light to precise information about parcels and valuable structural findings of the everyday life of its residents, but also unique knowledge about the 'standardized' wooden foundations of Lübeck. These archaeological excavations and their results as well as their scientific evaluation were presented and communicated to the public in a central location in downtown Lübeck. The highlight of this was finally the integration into the major exhibition project of German archaeology *Moving Times* during the cultural heritage year 2018 in the Gropius building in Berlin. The archaeological findings from Lübeck are eloquent testimony to the centuries of cultural transfer and diverse exchange processes between the Hanseatic city and other regions and cities in Europe.

For the urban population, the work of the archaeologists made it clear what an important place there was for redevelopment and design and why an extraordinarily high quality standard was required. This demand arose not only from the cultural and historical factors, but also from the inner-city functional and socio-spatial factors of the quarter. The dimensions of the project are defined by the fact that up to 170 apartments and premises of commercial use were planned. Since the city owned the land, it was also able to control the award procedure.

The city of Lübeck did justice to this in a special way by not awarding the plots to the highest bidder, but plot by plot. Half of the plots were awarded at a fixed price depending on the submitted concept and usage quality. The applicants for the plots had to submit conceptual bases themselves, quality requirements were ensured through architectural competitions, a design guide and several workshops. A design advisory board appointed by the city had to examine and approve the designs and sample facades submitted by the applicants. This multi-year process was communicated intensively. The participatory and transparent approach is still widely accepted today. In my opinion, the entire process and the results of the Lübeck development correspond to the demand for high quality building culture!

The Lübeck example is therefore well suited to illustrate what the Davos Declaration is aiming for and what is to be promoted with the Davos Process, which began in January 2018. I'm explicitly referring to the Davos Process, because a political declaration, no matter how coherent in content, does not directly mean a higher building culture in the everyday structural planning and development processes. The Lübeck example clearly shows that building culture also includes imparting historical and building culture knowledge, including cultural education. Participation

and active participation go hand in hand with knowledge. They are essential components of the Davos Process.

In this example, essential elements are interlinked: (1) the value of preserving cultural heritage with that of (re)building as a cultural task that has a direct impact on our quality of life; (2) the value of resource economy with the requirements for a higher degree of sustainability and responsible handling of limited land resources; (3) a stronger integrative thinking in development processes with the need for social participation; (4) identification with one's own cultural heritage and the knowledge of the links between one's own cultural heritage and that of our neighbours in Europe. The links mentioned here must entail greater demands on the actions of the actors involved. A strong bond of better responsibility, higher knowledge and more efficient processes as well as their qualitative design must be created. The Davos Declaration will have proven itself as a forward-looking impulse from *The European Cultural Heritage Year 2018*, if it manages to continuously emphasize these points and actions.

In the discussions of the editorial committee for high quality building culture, various criteria and principles have therefore been developed over the past few months, which are intended to make a practice-oriented application of the Davos Declaration possible in the sense of a Davos quality tool. We will not go any further here, because this is still reserved for future events, but the eight criteria should at least be mentioned: (1) governance, (2) functionality, (3) environment, (4) economy, (5) diversity, (6) context, (7) sense of place and (8) beauty. These criteria will play the most important role in the next work steps.

Finally, let us turn our attention to a new impulse. With the Berlin Call to Action, *The European Cultural Heritage Year 2018* created an important catalogue of political demands for Europe, which takes up the most important current socio-political discussion processes and relates them to the topic of cultural heritage. With the new culture agenda, important elements of these demands were also taken up by the EU Commission. Since 2018, however, some aspects of the debates have become significantly more explosive and dynamic. This applies in particular to the topic of climate change and its consequences that can no longer be overlooked, consequently the issues of sustainability in our building and how we deal with the built heritage are of particular importance.

The new EU Commission under its new President, Ursula von der Leyen, is facing up to the challenges of climate change

with the declared goal of a green deal that will make Europe a climate-neutral continent by 2050. The latest initiative by the EU Commission President to build a new *Bauhaus* sparks particular interest. In the tradition of the *Bauhaus* movement that emerged 100 years ago, it initiates a new European *Bauhaus* against the background of the global challenges of climate change, digitization and the predicted growth of the earth's population to up to 10 billion people by 2050. The fact that buildings and our infrastructures are responsible for at least 40 percent of greenhouse gas emissions are defined as the basis for a new understanding of building as a resource and how to deal with it. This new approach is aimed directly at a stronger cycle of building resources.

Ms. von der Leyen stated in an article in the *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* on October 18, 2020 as follows:

“The Green Deal must also be a new cultural project for Europe! [...] The new European *Bauhaus* will be a driving force to deal with the Green Deal in an innovative, citizen-friendly way. A European *Bauhaus* movement that focuses on sustainability and design can help bring the Green Deal agenda closer to people. [...] I want the European *Bauhaus* as a creative and interdisciplinary movement. In the next two years, five European *Bauhaus* projects are to be created. All of them are committed to sustainability, but set different priorities. These range from natural building materials and energy efficiency to art and culture, demography, future-oriented mobility and resource-saving digital innovation.”

This great impulse takes up the principles and criteria for building culture emanating from the Davos Declaration and links them with the necessities for implementing the Green Deal. It offers enormous opportunities to understand the building culture in its historical value for resource management, a source of creativity and cultural development as well as the design of a humane way of life. Moreover, it is in harmony with nature and needs to be followed as a guideline for action.